علم حدیث دن

کتب ستّه

و

مؤلفلری

(صحیح بخاری، صحیح مسلم، سنن ابی داود، جامع ترمذی، سنن نسائی، سنن ابن ماجه، موطأ مالك)

رضاء الدین بن فخر الدین.

حدیث و سنت عالملری قاشنده معروف اولان کتب ستّه و شرحلری؛ مؤلفلرینك ترجمهٔ حاللری، حدیث علمی حقنده بعض بر کرکلی فائده‌لرنی مشتمل رساله‌در.

«وقت» مطبعه‌سی اورنبورغده.

ТИПОГРАФІЯ ГАЗ. „ВАКТЪ" ОРЕНБУРГЪ.

1910

Из фондов Российской национальной библиотеки

Татар.
3-8839

علم حدیثدن :

کتب ستّه

و

مؤلفلری

(صحیح بخاری ، صحیح مسلم ، سنن ابی داود ، جامع ترمذی ، سنن نسائی ، سنن ابن ماجه ، موطأ مالك)

120

اثر: رضاء الدین بن فخرالدین .

حدیث وسنّت عالملری قاشنده معروف اولان کتب سته و شرحلری ، مؤلفلرینڭ ترجمهٔ حاللری ، حدیث علمی حقنده بعض بر کرکلی فائده‌لرنی مشتمل رساله‌در .

« وقت » مطبعه‌سی اورنبورغده .
۱۹۱۰

Из фондов Российской национальной библиотеки

هديه م .

«حسينيه» مدرسه‌سينڭ اعدادى شاگردلرينه علم حديثدن درس اوقوتديغم وقت، اوشبو فن‌گه عائد اولان بعض معلوماتنى ييغوب بر رساله ترتيب ايتمك حقنده وعده ويرمشيدم. فقط بو يرده سويله‌رگه لزوم اولمامش سبب ايله، مذكور خدمتدن بن آيرلدم و زمان جورى ايله شاگردلرده مدرسه‌دن چيقديلر ياكه چيقارلديلر و نه يرلرگه در شذر مذر تارالوب كتديلر. شويله ايسه‌ده وعده‌مى ايفا قصديله، تصور ايتديكم رساله‌نى: «كتب سته و مؤلفلرى» اسمى ايله ترتيب ايتدم و مذكور شاگردلره هديه ايلادم.

الله تعالى‌نڭ رحمت قپولرى باغلانماديغى صورتده، باشقه قپولرنڭ باغلانمغينڭ حكمى يوقدر. «اذا جاء نهر الله بطل نهر معقل». اوشبو نڭ ايچون اميدمدركه مجبورى صورتده مدرسه‌دن آيرلمش شاگردلر دن كوبلرى حق سبحانه و تعالى حضرتلرينڭ رحمتى سايه‌سنده، كله‌چك زمانده معتبر آدملردن و علم هم ادب اهللرندن اولورلر. بو كونده نه يرلرده اولسه‌لرده اولسونلر بنم سرمايهٔ آخرت و ذخر عقبا اولمق امنيه‌سيله مشغول اولديغم اوشبو اثرمى هديه مقامنده قبول ايدرلر. بونكله برابر، عمل دفترم تورلديكى صوڭ خير دعا ايله روحمى ده شاد قيلورلر. «اذا مات الانسان انقطع عنه عمله الا من ثلاثة الا من صدقة جارية او علم ينتفع به او ولد صالح يدعو له» (مسلم).

رضاء الدين بن فخر الدين

١٣ نچى ربيع الاول ١٣٢٧ سنه «اورنبورغ».

Из фондов Российской национальной библиотеки

Из фондов Российской национальной библиотеки

خدمتلرنڭ هر برى اجرا ايدلدى . ايمدى حديث عالملرى نظرنده صحيح اولانلرينى صحيح ديمك و شونلرنڭ فتوالرى ايله عمل ايلامكدن باشقه چاره‌گه احتياج قالمادى . خصوصا واسطه‌لر كوبايوب عصرلر يراق كتديكى سببندن راويلرنڭ حاللرينى بو كون ينه‌دن تفتيش ايتمك ياكه ميدانده اولان حديث كتابلرنده يازلمش سلسله‌لره كليا باشقه برسلسله لر و اسنادلر تابوب چيقارمق ممكن دگلدر .

بونڭ اوستنه حديث كتابلرى ، متخصص آدملر طرفندن تصحيح ايدلدى و حديث علمينه منسوب ذاتلر طرفندن شرحلر يازلدى؛ نهايت بونلر ، عصرينڭ مقتدر اولان آدملرى تصحيحى ايله مختلف مطبعه‌لرده باصلوب جهانڭ دورت جانبنه نشر اولندى . شمدى اوشبو اثرلر علم اهللرى قوللرنده استعمال ايدلنوب طوررلر . فقط اوشبو شيلر بزم بو رساله‌مزى ترتيب ايتمكدن مانع دگلدر . بلكه بالعكس رساله‌مز بونلره مناسبتلى اولديغندن تحصيل ايستنده اولان بعض شاگردلر احتمال كه استفاده ايدرلر ، اميدمز شويله‌در . « انما الاعمال بالنيات و انما لكل امرى مانوى »

مقصد .

I

حديث و سنت ، بونلرنڭ كوچرلمكلرى .

حديث ، دين امرلرينه متعلق اوله‌رق فخر كائنات افندمز محمد صلى الله عليه و سلم حضرتلرندن صادر اولان قوللر ، فعل

Из фондов Российской национальной библиотеки

بسم الله الرحمن الرحيم

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي

وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي.

مدخل.

کتب سته و آنلرنك مؤلفلری حقنده سوز سویلرگه کرشمازدن ایلك قسقه‌لق ایله اولسه‌ده عمومی صورتده «حدیث» علمی حقنده بر آز بحث ایدرگه لزوم وار. زیرا «حدیث» علمی طوغروسنده اولان بو بحثلر ایله آشنا اولنماز ایسه کتب سته و آننك مؤلفلری خصوصنده یازلمش شیلردن، امید ایدلدیکی درجه‌ده فائده کورلماز. شونك ایچون بو یرده بر قاچ بابلره آیروب حدیث علمی حقنده مختصر صورتده اولسه‌ده بر قدر بحثلر یازلنه‌چقدر.

عصر سعادتدن آز کونلر صوك اوزینك متخصص عالملری طرفندن حدیث کتابلری تدوین قیلندی وحدیثلرنك اسنادلری تیکشرلدی. سندلر و راویلر حقنده جرح و تعدیللر اعلان ایدلدی، ضعیف و اصلسز اولان حدیثلر آچیق کوسترلدی؛ حتی موضوع اولانلری مخصوص کتابلرده جمع اولنوب بیان قیلندی. خلاصه: بو طوغروده اولان

اربابی طرفندن بویله حدیث کتابلری ده انتقاد ایدلدی ، مؤلف لرینڭ راویلر حقنده اولان تدقیق واجتهادلرینه نظرا کتابلر بر قاچ طبقه‌لره آیرلدی ، گوزللری ایله یمانلری تفریق اولندی .

رسول صلی الله علیه وسلم حضرتلرینڭ اوزلرندن طوغریدن طوغری ایشتمامش کیمسه‌لره نسبت ایله حدیث شریفلر اوشبو : خبر متواتر، خبر مشهور، خبر واحد، دییولمش اوچ تورلی طریقڭ بری ایله ایرشورگه ممکن .

خبر متواتر، شویله خبردرکه، یالانه اتفاق ایتمکلری ، عقل نظرنده ممکن دگل اولان کوب و مختلف کیمسه‌لر طرفندن روایت ایدلنور (١) .

خبر مشهور ، شویله خبردرکه برنچی عصرده آز کیمسه‌لر طرفندن کوچرلدیکی حالده ایکنچی عصر و آندن صوڭ عصرده متواتر درجه سینه ایرشور .

خبر واحد، شویله خبردرکه برنچی و آندن صوڭ عصرده متواترلك درجه‌سینه ایرشه آلماز .

خبر متواتر ایله بیلنمش شیلر، حس ایله (کوروب وایشدوب) بیلنمش شیلر قبیلندن «علم یقینی» نی (اصلا شك توشمی واوزگارمی طورغان علمنی) مفید اوله‌در. کندیلری واروب کورمادیکلری یالگز خبر واسطه‌سی ایله مکه، استانبول وپیتربورغ هم اسکندریه شهرلرینڭ وارلقلرینی بیلمك قبیلندن . اگرده متواتر طریق ایله بر حدیث نقل اولنسه گویا رسول اکرم حضرتلرینڭ کندی آغزندن ایشدلمش درجه ده اولور .

متواتر درجه‌سینه ایرشمامش پك کوب خبر واحدلرڭ التزاما گنه

(١) خبر متواتر راویلرنده عدالت شرط دگلدر .

و تقریرلر (١) دن عبارت اولور (٢) . «سنت» دە اوشبودر (٣) .

انسانلر مصالح و دنیاوی معاملەلرینی درست عقل ، تجربە و تخمینلر ایلە بیلورلر ایسەدە شریعت حکملرینی رسول الله خبرندن باشقە بر یول ایلە بیلورگە اقتدارلری یوقدر . اوشبونڭ ایچون شریعت اسلامیەمزڭ قرآن عظیم الشان صوڭندە ایکنچی درجەدە اولان دلیل و نیگزی «حدیث» و «سنت» در . رسول اکرمڭ فعل وتقریرلری «سنت فعلیە» و «سنت عملیە» دیە ، سوزلری دە «سنت قوایە» دیە معروف اولمشدر .

رسول اکرم حضرتلرینڭ «حدیث» و «سنت» لرینی صحابەلر کوروب و ایشدوب روایت ایتمشلر ؛ آنلردن دە تابعون و بونلردن دە تبع تابعین ، خلاصە : سلفلردن خلفلر نقل ایدوب طورمشلردر .

حدیث علمی ایلك وقتلردە یالغز کوڭللردە گنە صاقلانور ، حدیث عالملری بونی استماع ایدر ایچون شهرلردن شهرلرە و مملکتدن مملکتلرە یوررلر ایدی . صوڭرە حدیث علمندە متخصص ذاتلر برر برر وفات ایتدیکلرندە بو علمنی حفظ ایتمك قصدی ایلە تدوین ایدرگە کرشدیلر و کوب کتابلر میدانە کتوردیلر .

---

(١) بر شی اشلاندیکنی کوروب طوردیغی حالدە رسول اکرم طرفندن منع اولماز ایسە بوڭا «تقریر» دییورلر . (اوزگرتمادی ، منع ایتمادی بلکە حالنچە قرارلندروب قالدردی ، دیمك اولور) .

(٢) بعضیلر «حدیث» نی یالغز قولگە گنە تخصیص قیلورلر .

(٣) «سنت» سوزی اوشبو معنالردەدە شایعدر : ١) خلاف بدعت . فلان کیمسە سنت ایلە عمل قیلەدر ، دییورلر اگردە رسول اکرم یولینە موافق عمل قیلور اولسە . بو یول خواه قرآن ایلە و خواه حدیث ایلە ثابت اولسون ، بونڭ خلافندە اولانلرغە بدعت اهلی دییورلر . ٢) عمل اصحاب . برعملڭ اصلی کرك کتاب و سنتدە اولسون و کرك اولماسون ، اگردە اصحاب طرفندن مروی ایسە شوڭا «سنت» دییورلر . جمع مصحف کبی . ٣) فرض و واجبغە مقابل . اوشبو معنا ایلەسنت کوبراك فقە کتابلرندەمستعمل اولنور .

Из фондов Российской национальной библиотеки

خبر واحد ایله یالکز «ظن» غنه حاصل اولور. خبر مشهور و خبر واحدلر ایله عمل ثابت اولدیغی حالده (زیرا عمل ایچون ظن هم کافیدر)، دلیللری یقینی و قطعی اولمق ایله مشروط اولان اعتقادات ثابت اولماز.

خبر واحد ده اولان سندلر هر بوونده بر رگنه ذاتدن عبارت اولسه «غریب» اسمنده و ایکیشاردن عبارت اولسه «عزیز» اسمنی اولور. «صحیح» اسمنی آلمق ایچون حدیثلرک «عزیز» اولمقلری شرط دگلدر، بلکه «غریب» حدیثلرده صحیح اوله بیلورلر. امام بخاری هم اوزینک جامعنده اولان حدیثلرینک «عزیز» اولملرینی التزام ایتمامشدر.

رسول اکرمدن طوغریدن طوغری ایشتمش کیمسه‌لره کوره حدیثلرک هر بری «متواتر» حکمنده اولوب علم یقینینی مفید اولور. اوشبو سببدن اصحاب عصرنده اتفاق واقع اولان عمللر ــ رسول اللهک امری و قولی ایله اولدیغینه حمل ایدلدیکندن ــ بتون اهل اسلام ایچون آنلر عمل ایتدیکلری روشده عمل ایلامک ــ گرچه سندلری و دلیللری حقنده حاجت مقدارنده باشقه بر دلیل کورلماسه ده ــ لازم اولور. فرض نمازلرک وقتلری و رکعتلری، زکات مقدارلری بوکا مثال اولسه کرک.

اولسه‌ده مشترك بر معناغه دلالت ایتمکلری ، اوشبو دلالت ایتمش نقطه طوغروسنده « متواتر معنوی » اولور . حاتم اسملی کیمسه نڭ سخاوتنه دلالت ایدن خبرلر کبی (١) . بو هم متواتر لفظی قبیلندن علم یقینینی مفید در .

متواتر طریق ایله نقل ایدلمش « سنت فعلیه » کوب اولدیغی حالده « سنت قولیه » وارلغنده خلاف ایتمشلر در . بعضیلر واردر ، دیه حتی مثاللر کوستردیکلری حالده کوب کیمسه‌لر بونی انکار ایلرلر . هر حالده اعمال و اعتقادات حقنده اتفاق واقع اولان متواتر حدیث یوقدر (٢) .

خبر مشهوردن « علم یقینی » ایله « ظن » آراسنده بر علم وایکنچی عبارت ایله : علم یقینی‌گه یاقین « ظن » یا که ظن‌غه یاقین « علم یقینی » حاصل اولور . بو مرتبه نی « علم طمانینه » دیه تعبیر ایدرلر (٣) .

---

(١) لفظلر خواه متحد اولسون ، خواه باشقه اولسون معنا متحد اولان خبرلر « تواتر لفظی » اولور . اما لفظلر و معنالر باشقه اولوب‌ده جمله‌سندن بر مشترك برمعنا فهملانسه اوشبو فهملانمش نقطه طوغروسنده « تواتر معنوی » اولور . مثلا بری حاتمڭ آت ویردیکنی ، ایکنچیسی ده دوه ویردیکنی ، اوچونچیسی آقچه ویردیکنی سویلر . باشقه برلری ضیافت ایتدیکندن خبر ویررلر . اوشبو مختلف خبرلرڭ جمله‌سندن بر « ویرمك » معناسی آڭلاشلور . بوده سخاوت اوله‌چقدر . ایشته بو مختلف خبرلر حاتمڭ سخاوتی حقنده « متواتر » اولور .

(٢) بعضیلر « انما الاعمال بالنیات » حدیثنی و بعضیلرده : « من کذب علی متعمدا » حدیثنی تواتر لفظی اولمق اوزره مثال کوستررلر . « تدریب الراوی » غه مراجعت اولنه . ص ١٩٠ - ١٩١ .

(٣) بعض بر فقیهلر « خبر مشهور » نی « خبر متواتر » درجه‌سنده صانامشلردر . محدثلر هم طریقلر بربرینه متباین اولمق ، ضعیف راویلردن و علّه‌لردن سلامت اولمق شرطی ایله اوشبو فکرده‌لردر . فقط متواتر ، علم ضرورینی مفید اولدیغی حالده بویله خبر مشهورلر علم نظرینی مفیددر ، دیورلر .

Из фондов Российской национальной библиотеки

بل یحشرون فی عامة الناس ولا یطلق اسم العلماء الا علی اهل الحدیث وهم الائمة علی الحقیقة » دیور (۱) .

حدیث فننی اڭ ایلك اولەرق « روایت علمی » و « درایت علمی » دیه ایکی قسمگه آیررلر. حدیث اصولینه و اصطلاحاتنه دائر بحثلر « روایت حدیث » قسمینه داخلدر .

حدیثلرڭ رسالتپناه افندمز حضرتلرینه طوتاشمقن اولان اسنادلرینی، راویلرڭ عدل و مطعون اولمق جهتلرینی تفتیش ایتمك، آنلرڭ ترجمهٔ حاللری و تاریخلری ایلە آشنا اولمق، برنچی قسم اولان « روایت علمی » تحتنه مندرجدر. « روایت علمی » اعتباری ایلە حدیثلر : صحیح و ضعیف ، منکر و موضوع اوشنداق متواتر، مشهور و خبر واحد هم ده بوندن باشقه پك کوب نوعلره آیرلورغه ممکن .

اسنادلری سلامت اولوب یتدیکی صوڭ شول حدیثلر ایلە عمل ممکن اولوب اولمادیغنی، دستور العمل ایدلوب طوتلمقدن برر مانع تصادف ایدوب ایتمادیکنی تفتیش ایلامك « درایت علمی » در .

رسول الله افندمز حضرتلرندن نقل ایدلمش حدیث ایلە عمل ایدر ایچون آنڭ درست ایدیکنی، جرح وعلتدن سلامت اولدیغنی بیلورگه مجبوریت اولدیغی کبی مضمونی ایلە عمل ایتمکدن یا شرعی و یا عقلی بر مانع اولمادیغنی بیلورگەده کوب وقت احتیاج اولور. هر بر « قال النبی علیه السلام » آستنده یازلمش عبارت، حدیث اولمادیغی کبی هر بر حدیثده دستور العمل حکمنی آلماز. ایشته بو شیلرنی تفتیش ایلامك « درایت حدیث » قسمنی تشکیل ایلر .

اوشبو سبب ایچوندر اڭ معتبر حدیث کتابلرندن اولان بخاری و مسلم صحیحلرنده اولان حدیثلرنی اسلام علماسی شول حالنچه قبول

(۱) « الفتوحات المکیة » . ج ۳ ص ۵۶ .

مقصد.

٢

حدیث علمینڭ فضیلتی. روایت ودرایت حدیث. اصول حدیث حقنده مطبوع اثرلر.

حدیث علمینڭ اهل اسلامه کوره اڭ فضیلتلی بر علم اولدیغنی اوزون یازارغه حاجت اولماز. اسلام دینینڭ قرآن شریف صوڭنده ایکنچی درجەده اصل و بناسی حدیث شریف اولور ایسه بو علمڭ نه قدر معتبر و عالملرینڭ ده حرمتلی اولمقلری لازم کلەچگی معلوم اولسه کرك. فخر کائنات افندمز حضرتلرینڭ: «نضر الله امرء سمع منا شیئا فبلغه کما سمعه فرب مبلغ اوعی من سامع» (١) مضموننده اولان خیر دعاسی و خلقلرنی حدیثلرنی باشقەلرغه تبلیغ ایله تحریض ایتمەسی بونڭ شرافتنه دلیل یوزندن یتار. اصحاب و تابعین کرام، قرآن وسنت علملرینه غایت دقت قیلورلر؛ حتی که بر حدیث شریفی اوزینڭ راویسندن طوغری ایشدر ایچون آیلق مسافەلر سفر یوررلر ایدی (٢). محیی الدین ابن عربی حضرتلری: «و (ما) یحشر یوم القیامة مع الرسل الا المحدثون الذین یروون الاحادیث بالاسانید المتصلة بالرسول علیهم السلام فی کل امة فلهم حظ فی الرسالة و هم نقلة الوحی و هم ورثة الانبیاء فی التبلیغ. و الفقهاء اذا لم یکن لهم نصیب فی روایة الحدیث فلیست لهم هذه الدرجة ولا یحشرون مع الرسل

---

(١) جامع ترمذی. ج ٢ ص ٩٠.

(٢) «مختصر جامع بیان العلم» لابن عبد البر. ص ٤٦ - ٤٧.

Из фондов Российской национальной библиотеки

مقصد.

٣

حديث، اصحاب كرام و تابعين.

رسول اكرم وفاتنده اصحاب كرام، يوز يكرمى دورت بيڭ مقدارنده اولديغى ظن ايدلنور(١). بونلر آراسنده بعضيلرى پك كوب حديث روايت ايتديكلرى حالده، بعضيلرى اورتاچه و بعضيلرى پك آز روايت ايتمشلردر. هيچ بر حديث روايت ايتمگانلر بونلرڭ جملەسينه كورەده كوب اولسه كرك. حديث روايت ايدوب ايتمامك حقنده بعض بر سببلرده اولوب، بونلرڭ قانغى برلرى حديث كتابلرنده ذكر ايدلمشدر (٢).

عبدالله بن عمر (بونڭ حديثى ٢٦٣٠ عدد)، ابو هريره (بونڭ حديثى ٥٣٧٤ عدد)، انس بن مالك (بونڭ حديثى ٢٢٨٦ عدد)، ام المؤمنين عائشه (بونڭ حديثى ٢٢١٠ عدد)، عبدالله بن عباس (بونڭ حديثى ٢٦٦٠ عدد)، جابر بن عبدالله (بونڭ حديثى ٢٥٤٠ عدد)، ابو سعيد الخدرى (بونڭ حديثى ٢١٧٠ عدد) و غيرلر برنچى قسمدندر (٣).

---

(١) علوم الحديث لابن صلاح. ص ١٢١ و تقريب النووى. ص ٢٠٦.

(٢) صحيح البخارى. ج اص ٣٥ - ٣٦.

(٣) اڭ كوب حديث روايت ايدن صحابه عبدالله بن عمر بن الخطاب ايديكى ابو هريره نڭ بر حديثندن آڭلاشلور. صحيح البخارى ج اص ٣٦. مگرده عبدالله بن عمردن روايت ايدوچيلر، ابو هريرەدن روايت ايدوچيلرگه نسبت ايله آزراق اولمش اولسەلر كرك.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

ايتمای بلکه همیشه تفتیش ایتمشلر؛ حتی‌که بعض اورنده متنده خطا وارلغینی اثبات ایتمشلردر.

أصول حدیث حقنده مطبوع اثرلو بونلردر: ۱) «الفیة فی اصول الحدیث». منظوم اولان بو کتاب، زین الدین العراقی (۸۰۵) اثری اولوب، کندیسی و سخاوی (۹۰۲) طرفندن یازلمش ایکی عدد شرحی ایله برابر ۱۳۰۳ ده «لکناو» ده طبع اولنمشدر. ۲) «الرسالة المختصرة». سید شریف (۸۱٦) طرفندن قلمه آلنمش بو اثر ۴ بیتده «جامع ترمذی» طرفنده برلکده باصلمشدر. ۳) «المنظومة البیقونیة». منظوم اولان بو اثر زرقانی (۱۱۲۲) شرحی ایله برابر ۱۳۱۰ده مصرده طبع اولنمشدر. ٤) «مقدمة ابن صلاح». ابو عمرو بن صلاح (٦٤۳) تألیفی اولان بو کتاب ۱۳۲٦ ده مصرده مطبوعدر. ۵) «تقریب النووی». امام نووی (٦٧٦) اثری اولان بو کتاب امام سیوطینك (۹۱۱) «تدریب الراوی» شرحی ایله برلکده ۱۳۰۷ده مصرده طبع اولنمشدر. ٦) «نزهة النظر فی توضیح نخبة الفکر». ۱۲۹۵ده «کانبور» ده طبع اولندی. ابن حجر العسقلانی (۸۵۲) اثریدر. و موسی افندی تحشیه‌سی ایله ۱۳۲۸ ده اورنبورغ شهرنده طبع اولندی. ۷) «مقدمة الشیخ عبدالحق». عبدالحق الدهلوی اثری اولان بو رساله «مشکات المصابیح» طرفلرنده طبع اولندی.

ایله اوشبو یدی ذات «فقهاء سبعه» دیمکله مشهور اولمشلردر) (١).
سالم بن عبدالله بن عمر بن الخطاب، ابوبکر بن عبدالرحمن بن الحارث، علقمه، مسروق، کعب الاحبار، شریح، مطرف، حسن البصری، ابراهیم النخعی، سعید بن جبیر، ابن سیرین، شعبی، طاوس بن کیسان، عطاء بن یسار، مجاهد، عکرمه، عطاء بن ابی رباح، نافع، مکحول، وهب بن منبه، حفصه بنت سیرین، عمرة بنت عبدالرحمن (٢)، زینب بنت کعب، عائشه بنت سعد بن ابی وقاص، زهری محمد ابن شهاب، عمر بن عبدالعزیز، قتاده، هشام بن عروه، ابن جریج، ابن ابی لیلی، ابن اسحاق، اوزاعی، شیخ الاسلام شعبة بن الحجاج، ابن ابی ذیب، ماجشون، لیث بن سعد، فضیل بن عیاض، سفیان بن عیینه، عبدالله بن المبارك (٣) وغیرلر.

---

(١) بو سوز ابن صلاحك «علوم الحدیث» نام اثرندن آلندی. ابو سلمه بن عبدالرحمن اورنینه عبدالله بن المبارك، سالم بن عبدالله بن عمرنی و ابوالزناددە ابوبکر بن عبدالرحمن الحارثنی صازامشلردر. خرافات اهللری و دین تاجرلری، گویا فقهاء سبعه اسملری یازلمش شیلر اوتلرغه یانماز وصوده هم غرق اولماز، اوغرلنماز، بلا و قضالره اوغراماز دیه یالانلر اختراع ایتمکله اهل اسلام بایلغنی جمع قیلورغه آلت اتخاذ ایتمشلردر. رسول الله بلکه حق سبحانه و تعالی حضرتلری اسمی یازلمش شیلرده بویله خاصیت اولماسون ده معصوم دگل فقهاء سبعه اسملرنده اوشبو غیر طبیعی شیلراولسون ایمش. فقهاء سبعهنك خاصیتلری اسملرنده دگل بلکه نشر ایلامش علملرندهدر.

(٢) بونلرایکیسی «سیدة التابعین» دیه مشهورلردر. «علوم الحدیث». ص١٢٤.

(٣) ترك نسلندن الوغ بر عالمدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

خلفاى راشدون، عبدالله بن مسعود، ام المؤمنين ام سلمه ، براء بن عازب، عمران بن حصين، عبدالله بن عمرو بن العاص (١)، مغيرة بن شعبه، سعد بن ابى وقاص، ابو موسى الاشعرى، ابوذر الغفارى، جابر بن سمره، ابو قتاده، سمره بن جندب ايكنچيلر دندر. بونلرڭ الڭ كوب ظاهر اولانلرينڭ حديثلرى ١٠٠٠ عدد مقدارنده اولور.

سعد بن زيد بن عمرو (٢) ، ام المؤمنين ام حبيبه ، عقيل بن ابى طالب و غيرلر اوچونچى صنفدن اولوب زبير بن العوام و غيرلر دورتنچيلر دندر (٣).

صحابه‌لردن صوڭ ، حديث وسنت علمى ايله اشتغال ايدنلر تابعون كرام اولوب بونلرڭ الڭ بيوكلرى و علم تاراتمق طوغروسنده كوب خدمت ايدنلرى شونلردر: سعيد بن المسيب ، قاسم بن محمد بن ابى‌بكر الصديق، عروة بن زبير بن العوام، خارجه بن زيد، ابوسلمه بن عبدالرحمن بن عوف، عبيدالله بن عبدالله بن عتبه ، سليمان بن يسار (تابعين عصرنده و بر وقتده «مدينه» شهرنده اولنوب شريعت علمى، خصوصا حديث شريف و سنت علمى نشر ايلاديكلرى مناسبت

---

(١) اصحاب كرام آراسنده « عبدالله » اسمنده اولان صحابه‌لر عزالدين ابن الاثيرڭ « اسد الغابه » ده يازديغينه كوره ايكيوز يكرمى قدردر. بونلر آراسنده الڭ كوب علم تاراتوچيلرى «عبادله» ديه مشهور اولمشلردر (عبادله، عبدل جمعسى اوله در) . « عبادله » ديه حنفيلر: عبدالله بن عمر، عبدالله بن عباس، عبدالله بن مسعود گه و حنفيه‌لردن باشقه‌لرده عبدالله بن مسعود اورنينه عبدالله بن عمرو بن العاص ايله عبدالله بن زبيرنى قوشارلر. حنفيلرگه كوره اوچ و باشقه‌لرغه كوره دورتدر.

(٢) بعضيلر بونڭ روايتى يوق ديورلر.

(٣) صحيح البخارى،. ج ١ ص ٣٥ .

Из фондов Российской национальной библиотеки

مخلد اندلسی، ابو جعفر محمد بن جریر طبری، ابن خزیمه، ابوثور ابراهیم بن خالد کلبی، ابن حزم، ابوعبدالله جعفر الصادق بن محمدالباقر.

بونلر آراسنده باشقه‌لره نسبت ایله آز روایت ایدن مجتهد ابو حنیفه حضرتلریدر. صوڭ مؤلفلردن بری (١) بونڭ حدیثلرینی ٥٠٠ ایله ١٠٠٠ آراسنده اوله‌چغنی تخمین ایلار. مجتهدلرڭ حدیث روایت ایتمکلری حقنده اولان بحثنده ابن خلدون: «فابو حنیفة رضی الله عنه یقال بلغت روایته الی سبعة عشر حدیثا او نحوها» دیمش ایسه‌ده (٢) بو عبارتده بعض بر کلمه‌لر توشوب قالمش اولسه کرك. زیرا ابو حنیفه هر نه قدر باشقه محدثلر قبیلندن خراسان و مصر، یمن و نیسابور کبی اورنلرده یورمامش ایسه‌ده بیوك عالملردن و مجتهدلردن بری ایدیکنده شبهه یوق. بویله بر مجتهد ایچون اون یدی عدد حدیث پك آز اولسه کرك. ابو حنیفه حقنده حافظ ذهبی: «وحدث عن عطاء و نافع و عبدالرحمن بن هرمز الاعرج وعدی بن ثابت و سلمة بن کهیل و ابی جعفر محمد بن علی و قتادة وعمرو بن دینار وابی اسحق و خلق کثیر» دیبور (٣). بومذکور ذاتلر هر بری الوغ محدثلردندر، شونلردن حدیث ایشدوب ده بوتون حدیثی اون یدی‌گنه اولمق احتمال طوتماز. هر حالده نه کبی کلمه‌لر توشوب قالدیغنی تعیین قیلورغه اقتدارمز اولماسه‌ده، ابن خلدون عبارتنڭ غلط وارلغنڭ شبهه‌مز یوق (٤).

---

(١) زرقانی «الموطأ» شرحنده.

(٢) ج ا ص ٢١٧.

(٣) تذکرة الحفاظ. ج ا. ص ١٥١.

(٤) ابن خلدون عبارتلرنده باشقه اورنلرده سهولری وارلغی معلوم اولدیغندن بو یرده سهو اوله‌چغنده ترددمز اولمادی. حتی مذکور عبارته طوتاش اوله‌رق ذکر ایتدیکی: «و مالك رحمه الله انما صح عنده ما فی کتاب الموطأ وغایتها ثلثمائة حدیث او نحوها» جمله‌سی‌ده درست دگلدر. زیرا امام مالك موطائنده اولان حدیثلرڭ مسندلری گنه‌ده بوندن پك کوب زیاده‌در.

Из фондов Российской национальной библиотеки

مقصد .

٤

حدیث و مشهور مجتهدلر.

حدیث روایت ایتمك طوغروسنده مشهور مجتهدلرك حاللری متفاوت اولوب، بعضیلری پك کوب حدیث روایت ایتدیکلری حالده بعضیلری پك آز روایت ایتمشلردر. «مشهور مجتهدلر» دیمکدن مقصد ایسه بر جمعیت صورتنده و مخصوص قاعده‌لره مبنی اتباعلری اولان کیمسه‌لردر. یوقسه هجرتدن برنچی، ایکنچی و اوچونچی قرنلرده علم ایله اسم چیقارمش کیمسه‌لرك اکثری ـ ایاروچیلری اولسه اولماسه ـ مجتهدلك مرتبه‌سنده اولورلر ایدی. بویله کیمسه‌لرك اوزلرینك ترجمهٔ حاللرینی وحفظ هم روایت ایلامکده اولان حدیثلرینی بیلوب یتشدرمك انسان طاقتندن خارجدر.

مذهبلری اسلام دنیاسنده شایع، کوبمی و آزمی تابعلری اولان مشهور مجتهدلر بونلردر: ابو حنیفه، مالك، سفیان ثوری، ابن ابی لیلی، اوزاعی، سفیان بن عیینه، لیث بن سعد، شافعی، احمد ابن حنبل، اسحاق بن راهویه (١)، داود بن علی ظاهری، بقی (٢) بن

---

(١) راهویه، فارسیچه اولان «راه» ایله «ویه» دن مرکبدر. سفرده وقت طوغدیغی سببندن «راهویه» دیه اسملانمشدر. نحو و ادب عالملری، «راهویه» نی سیبویه و نفطویه قبیلندن واوك و آنك ما قبلنده اولان حرفك فتحی، یانك سکونی ایله اوقودقلری حالده محدثلر واوك سکونی وهانك ضمی، یانك فتحی ایله اوقورلر.

(٢) بو کیمسه‌نك اسمی مرتب سهوندن اولسه کرك «مقدمة وفية الاسلاف» ده «تقی» رسمنده باصلمشدر. ص ٢٧٣. بونی تصحیح قیلورغه تیوشلی.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

دیه بحث ایدوچیلر وار. هر نه بو مسئله اول قدر اهمیتلی دگل؛ مجتهد ایچون، اوزینه کرك قدر حدیث روایت ایتسه کفایت قیلور، زیاده‌سنی روایت ایتسه ایتماسه اوزینك اختیارنده‌در. «فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون».

مقصد.

٥

حدیثلرنی یازمق حقنده اذن ومنعلر.

قرآن عظیم‌الشان، رسول اکرم سلطان الانبیا افندمز حضرتلری زماننده وآنك امری ایله یازلنوب طورلدیغی حالده حدیثلرنی یازمق حقنده رسول صلی الله علیه وسلم طرفندن منعلر صادر اولمشدر. بونگله برابر، حدیثلرنی یازمق حقنده اذن ایدیکنی اشعار ایدن حدیثلرده وار. اذن حدیثی اولمق اوزره فتح مکه کوننده: «اکتبوا لابی فلان» حدیثی (١) و منع حدیثی اولمق اوزره: «لا تکتبوا عنی ومن کتب عنی غیر القرآن فلیمحه» حدیثی (٢) ایراد ایدلنور. فقط اذن حدیثلری ایله منع حدیثلری بر یره کتورلدیکنده منع حدیثلری قوتلی اوله‌چغی

(١) صحیح البخاری. ج ١ ص ٣٦.

(٢) صحیح مسلم. ج ٢ ص ٣٩٣. اوشبو حدیث شریف شرحنده امام نووی: «وقیل انما نهی عن کتابة الحدیث مع القرآن فی صحیفة واحدة لئلا یختلط فیشتبه علی القارئ والله اعلم» دیه بر سوز نقل ایدر. ج ١٢ ص ٤١٢.

بو غلط ابن خلدونڭ اوزنده دگل بلكه ناسخلر طرفندن ميدانه كلمش اولور. ابو حنيفه‌نڭ روايتى آز اولمق باشقه‌لره كوره‌گنه در. بوده سنت وحديث علملرى طوغروسنده مساهله‌سندن ويا كه بضاعت آزلغندن دگل بلكه شونى مقتضى اولان باشقه بر حاللرگه كوره‌در.

نيت ومقصدلرينڭ اقتضاسينه، طبيعت و وجدانلرينڭ اجبارينه كوره بعض بر سلف عالملرى، ترتيب ايتمش اولدقلرى كتابلرينى وجمع ايلامش حديثلرينى حتى ياندرمشلردر (١). اوشبو قبيلدن بعض برلرى اوزينڭ امثالينه نسبت ايله آز روايت ايتمش اولسه‌ده عجب اولماز. عصرمزده علم واقتدارى مسلم اولنمش شيخ جمال‌الدين الافغانى‌نڭ بتون اثرى جريده‌لرده يازمش اولديغى بعض بر مقاله‌لرى ايله بر ايكى عدد مختصر رساله‌دن عبارتدر. بو شى ايسه، مشار اليه حضرتلرينڭ تحرير بابنده اقتدارسزلغينه، قلمينڭ عجزينه حمل اولنماز. مع ما فيه ابو حنيفه حضرتلرى طرفندن روايت ايدلمش حديثلر، صوڭ عالملر طرفندن «مسند ابى حنيفه» اسمى ايله كتاب روشنده ترتيب ايدلمش وبعض بر نسخه‌لرى طبع هم اولنمشدر. كورديكمز بر نسخه‌سنده اولان حديثلر اون يدى مقدارنده‌غنه دگل بلكه يوزلر ايله‌در.

بعض بر كيمسه‌لر: «حديث روايت ايتمك طوغروسنده ابو حنيفه‌نڭ شرطلرى پك آغير ايدى، شونڭ ايچون باشقه‌لره كوره حديثى آز اولدى» ديسه‌لرده بوڭا قارشو: «ابو حنيفه شرطلرى نه قدر آغير اولسه‌ده اولور، اما بخارى شرطلرينه كوره ينگل ايدى»

(١) قراء سبعه‌دن اولان ابو عمرو بن العلاء المازنى البصرى يردن اوى توبه‌سينه قدر تزلوب طورمقده اولان تأليفاتنى ياندرديغى مرويدر. وفيات الاعيان. ج ١ ص ٣٨٦.

Из фондов Российской национальной библиотеки

اوله ایدی، شبهه یوقدرکه اصحاب کرام، حدیثلری‌ده اوزینه باشقه
روشده غایت دقت اوزرنده وایشتدیکلری کبی لفظی ایله حفظ ایتمش،
زیاده ونقصان احتماللرینی قالدرمقسزین کاغدلرده یازمش اولورلر
وبو سببدن‌ده امت اوزرینه متواتر اوله‌رق ایکی کتاب واصل اولمش
اولور ایدی. عصر سعادتدن اعتبارا بر برینه آیری صورتده یازلدقلری
سببندن قرآن عظیم‌الشان ایله حدیثلرڭ قاتشمق وخلقلرڭ‌ده اشتباه
ایلامك احتمالی اولماز ایدی. بوندن باشقه، قرآن شریفڭ نظمی
معجز اولدیغی سببلی، لفظنده اعجاز اولمامش حدیثلر ایله اختلاط
ایتمه‌سی واشتباهنی موجب اولمه‌سی صورت طوتماز ایدی. بناءً علیه
رسالتپناه حضرتلرندن نه قدر حدیث صادر اولمش ایسه جمله‌سی
معلوم ومعدود اولور، موضوع وباطل حدیثلر اولنمق احتمال طوتماز،
حدیث طوغروسنده بونچه اختلافلر، افترا وبهتانلره یوللر قالماز ایدی.
اوشبو سببدن حدیث علمی هر کیم ایچون کون کبی آشکار اولور،
جرح وتعدیللر ایچون قاعده‌لر توزرگه، اسنادلر تفتیش ایدوب
اتصال وانقطاع، قبول وطعن وباشقه بو کبی بحثلره توغل ایدرگه یول
قالماز وحاجت توشماز ایدی. فقط بویله بر حال اولمامش، بلکه
حدیثلر تاراو ویالڭز کوڭللرده‌گنه هر کیمه معلوم اولان روشلرده
قالمشدر. بو طوغروده بزه معلوم دگل الوغ سببلر اوله‌چغنده شبهه
یوق، بزه معلوم اولانلری بونلردر: ١) آیری آیری اوله‌رق ایکی
بیوك کتاب یازمق ممکن ایسه‌ده، بو حال عصر سعادتدن کوب صوڭ
اولان مدنیت عصرلرینه کوره‌در. کاغد اولنمامش ویازوچیلرده نادر
اولان عصر سعادته نسبتله بو اش ممکن اولنماز ایدی. حتی‌که قرآن
شریفڭ ده مکه‌ده نازل اولان قسمینڭ اکثری کوڭللرده صاقلانوب،
آنچق مدینه‌گه هجرت صوڭنده‌غنه یازلمشدر. بونڭ سببی «مکه» ده

Из фондов Российской национальной библиотеки

معلومدر. زیرا اذن حدیثلری، بعض شخصلر و بعض وقتلره مخصوص اولدیغی حالده منع حدیثلری عمومیدر. عصر سعادتده قرآن شریف تدوین ایدلدیکی حالده حدیثلر تدوین ایدلمامش، تدوین دگل حتی روایت ایتمکدن‌ده بعض بر من له الامرلر طرفندن منع ایدلدیکی مرویدر. حضرت ابو هریره: «لقد حدثتکم باحادیث لو حدثت بها زمن عمر بن الخطاب لضربنی بالدرة» دیمشدر (١). اوشنداق قرظه ابن کعب: «بعثنا عمر بن الخطاب الی الکوفة وشیعنا فمشی معنا الی موضع یقال له صرار فقال اتدرون لم مشیت معکم قال قلنا لحق صحبة رسول الله صلی الله علیه وسلم ولحق الانصار قال لکنی مشیت معکم لحدیث اردت ان احدثکم به فاردت ان تحفظوه لممشای معکم انکم تقدمون علی قوم للقرآن فی صدورهم هزیز کهزیز المرجل فاذا رأوکم مدوا الیکم اعناقهم وقالوا اصحاب محمد فاقلوا الروایة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم وانا شریککم» دیه روایت ایلامشدر (٢).

رخصت ایله نهی حدیثلرینی تطبیق ایتمك حقنده امام نووی: «فالاذن لمن خیف نسیانه والنهی لمن امن وخیف اتکاله. او نهی حین خیف اختلاطه بالقرآن و اذن حین امن» دیه توجیه ایدر (٣).

فخر الانبیا افندمز حضرتلری اگرده قرآن شریف قبیلندن حدیثلرنی‌ده عبارت و لفظلری ایله حفظ ایتمك و بونگله برابر قرآن شریف قبیلندن لکن قرآندن آیروم صورتده یازمق حقنده امر ایتمش

---

(١) «مختصر جامع بیان العلم». ص ١٧٥. اوشبو مناسبت ایله معاصرلرمزدن بر ذات: «اگرده ابو هریره وفاتی کوننه قدر حضرت عمر یاشامش اولسه ایدی، حدیثلرینك پك کوبسنی روایت ایتمیه‌جك ایمش» دییور.

(٢) سنن ابن ماجه. ج ١ ص ٩. حدیثده اولان «هزیز» صوت معناسنده، «مرجل» تقریبا قازان معناسنده‌در.

(٣) تقریب. ص ١٥٠.

مقصد .

٦

حدیث و تاریخ .

اسلام دنیاسنده تاریخ علمینڭ ظهورینه برنچی باعث ، حدیث علمی اولوب بو فننی مؤسسلر محترم محدثلر اولمشدر . زیرا بونلر ایچون عصر سعادتده اولان حادثه‌لرڭ وقتلرینی واورنلرینی بیلمك ، حادثه و ماجرالر آراسنده اولان طبیعی ترتیبلرینی تدوین ایدوب شوڭا کوره حدیثلردن مقصد اولان شیلرگه و عبارتلرینڭ دلالتلرینه یول حاضرلمك لازم ایدی . بوندن باشقه ، اسم و کنیه‌لرده مشترك راویلر یاکه واقعه‌لر اصحابی کوب اولدیغندن بونلرڭ آراسینی آیرمق ایچون فامیلیه‌لرینی ، قبیله‌لرینی بیلورگه ، لازم کورلور ایدی . اوشنداق جرح وتعدیل قاعده‌لرینی یورتور ایچون بویله کیمسه‌لرڭ خصوصی وعمومی حاللرینی ، بعض برلرینه ویرلمش لقبلرڭ سببلرینی اوگرنرگه مجبور اولورلر ایدی .

ایشته اوشبو خدمتلرڭ نتیجه‌سی اوله‌رق محدثلر کوب قوم و قبیله‌لرڭ اجتماعی ، سیاسی و اقتصادی حاللرینی آڭلارغه موفق اولمشلر و اوشبو قوملر آراسنده دوام ایلامش ماجرا وحادثه‌لر آرا-سنده‌غی مناسبتلرگه کسب وقوف ایتمشلردر . قرآن شریفڭ قانغی آیتلری مکی و قانغیلری مدنی اولدیغنی تفتیش ایتدیکلری کبی حضر وسفرده ، لیل ونهارده ایندیکلرینه قدر اوشنداق الڭ ایلك نزول ایتمش والڭ صوڭ اینمش اولان آیتلرنی و غیر بونڭ کبی حاللرنی برر برر

اولان حاللرك مساعده سزلگی اولمشدر. ٢) قرآن شريفك نظمى معجز ايسه بو شى آنچق بلاغت وفصاحت قاعده‌لرى ايله آشنا اولان خاص آدملر وبيوك طبقه‌لره كوره، بوده اوچ آيت مقدارى اولمق ايله مشروطدر. اگرده قرآن شريف روشنده حديثلرده يازلوب وارلسه، ديديكمز آدملردن باشقه‌لرده واوچ آيتدن آز اوله‌چق حديثلره كوره هميشه التباس واختلاط احتمالى باقى اولور ايدى. اوشبوندن احتراز يوزندن حديثلرنى يازمقدن منع صادر اولمش اولور. ٣) رسول اكرم كنديسى شرك بيشوگنده ظهور ايدوب مشركلرك احوال روحيه‌لرى ايله كامل آشنا اولديغندن بتون غيرتنى بونك اورلقنى اوزمك حقنده صرف ايدر اولمش واسلاملرك اوشبو ضلالته كيرو قايتمقلرينه سبب اوله‌چق شيلردن صافلامق چاره‌لرينى هر وقت كورمشدر. اگرده قرآن ايله برابر متواتر صورتده ايكنچى بر كتاب اوله‌رق حديث هم قالور اولسه خلقلرك بو كتابى قرآن شريفه مساوى طوتاچقلرينى وكوبلرينك حتى ايكى كتابك صاحبلرى آراسنده معاذالله بعض بر طوغرولرده مساوات فهم ايده‌چكلرى احتمالندن قورقوب اهون الامرين اولان طرفنى ترجيح ايتمش وحديثلرنى تدوين ايتدرمامش اولسه كرك. اسلام دينى كامل تبليغ ايدلنه‌چكى تأمين اولنديغندن بويله تدبير ايتمكدن مانع كورلمامشدر. حديثلر خواه يازلسون خواه يازلماسون، امت اوزرينه تمام تبليغ ايدلديكنده شبهه يوقدر.

حديثلرى يازمق و روايت ايتمكده اولان منع دليللرينك حفظ ايتمك مسئله‌سينه تعلقى يوق وحفظ ايتمكدن منع وارلغى مروى دگلدر. احتمال كه حديثلرنى يازمقدن نهى ايلامك، آدملر يازولره اعتماد ايدوب حفظ حقنده مساهله ايتماسونلر سببنه مبنى اوله بيلور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

مقصد .

٧

سند و متنلر، بو طوغروده اولان وظیفه‌لر.

«متن» دیه جناب رسالتپناه افندمز حضرتلرندن صادر اولان عبا-
رتلره و «سند» دیه‌ده «حدثنا فلان عن فلان» دیمك کبی شول متنی
کوچرمکده اولان راویلر (واسطه‌لر)ه دیورلر. سندسز ذکر ایدلمش
حدیثلر «مرسل» اسمنده اولورلر.

حدیث روایت ایدنلرك مسلم و عاقل، عادل و بالغ اولمقلری
شرطدر. بونلرك شرط اولمقی کوبراك عالملره کوره اولوب، حقیقت
حالده هر بر شرط حقنده نزاع ایدوچیلر اولدیغندن اتفاق واقع اولما-
مشدر. بوندن باشقه بعض بر محدثلر اوز طرفلرندن خصوصی شرطلرده
تعیین ایدرلر. بو خصوصی شرطلر کوب وقتده بر روشده اولمادیغندن
هر کیمك شرطی اوزینه کوره اولور. اوشنداق عقل ایله عدالت،
آرشین وتاشلر ایله اولچانه‌چك شیلردن اولمادیغندن قانغی بر ماده‌لرده
مخالفتلر واقع اولور. بر ینك «عادل» دیه بیلدیکی بر کیمسه، ایکنچی
بری طرفندن جرح ایدلنور وبر محدث طرفندن «عقللی» ظن ایدلمش
کیمسه ایکنچیسی عندنده عقلینه ضعیفلك کلدیکی ایله حکم ایدلنور.
پك کوب محدثلر طرفندن «ثقة امام حافظ» دیه شهادت ویرلمش وحد-
یثلری ده امام بخاری طرفندن قبول ایدلمش احمد بن صالح ابو جعفر
الطبری المصری حقنده امام نسائی: «غیر ثقة ولامأمون» دیمشدر (١).

(١) «تدریب الراوی». ص ٢٦٢ و «تذکرة الحفاظ» ج ٢ ص ٧٩.

Из фондов Российской национальной библиотеки

تدقيق ايلامشلر. اوشبو اجتهادلر سببندن حتى سلفلر عصرندن اعتبارا، قرآن وسنت علملری ايله برلكده تاريخ علمی ميدانه چيقمش و برنچی دفعه اولەرق تاريخ كتابلری اهل حديث طرفندن ترتيب ايدلمشدر. بخاری وطبری، ذهبی وكلبی، ابن عساكر (١) و ابن خطيب، بلاذری وابن الاثير، ابو نعيم و واقدی، عينی و سيوطی، ابو حاتم السجستانی، ابن حجر العسقلانی (٢) و باشقەلر اوشبو جملەدندر.

محدثلرك استاذی اولان امام شافعی حضرتلرينك يكرمی ييل قدر بر مدت، تاريخ علمی ايله مشغول اولديغی و: «فقه علمی بيلور ايچون تاريخ بيلمك ضروردر» ديديكی مرويدر. سفيان ثوری: «لما استعمل الرواة الكذب استعملنا لهم التاريخ» ديمش (٣). الحميدیده حديث شيخلرينك ترجمهٔ حاللرينی اوگرنمكنی حديث علمندن صانامشدر (٤).

---

(١) ابوالحسن علی بن حسن ابن عساكر، الوغ محدثلردن ايدی. يالگز «دمشق» شهرنده اولان علمانك ترجمەلری حقنده يازەش اولان تاريخی كندی قلمی ايله سكسان مجلددر. اوشبو اثردن مصنف نسخەسیمی يا كه باشقەمی بر نسخه «دمشق» شهرنده اولديغی روايت ايدلنور. ابن عساكر ٥٧١ ده وفات اولمشدر.

(٢) بو كونلرده ابو حاتم السجستانینك «كتاب المعمرين» اسمنده اولان اثری وابن حجر العسقلانینكده «طبقة المدلسين» اسملی رسالەسی مصرده طبع اولندی.

(٣) علوم الحديث. ص ١٥٤.

(٤) تدريب الراوی. ص ٢٥٤.

يالـگز قطعى صورتده ثابت اولان اعتقادلره حصر ايتمامشلر؛ بلـكه طفيلى اولەرق ظنياتنىدە درج ايلامشلردر. يك كوبلرينڭ فروعدن اولان امامت بحثلرينى عقائد كتابلرينه درج ايتمكلرى بزم ظنمزنى تأييد ايلاسه كرك.

برنچى قرنده خبر واحد درجەسنده اولديغندن بونده ذكر ايتديكمز احتماللردن خبر مشهورلرده سلامت دگلدر. زيرا حديثلرده يالـگز معنانى نقل ايتمك جائز اولوب معنانى ايسه هر كيم اوزينڭ فهمينه و آڭلاديغينه كوره نقل ايتمك طبيعيدر. بناءً عليه آنلر ايله ده يقين واحكام قطعيه ثابت اولماز. «خبر مشهورلرى رد قيلمق بدعتدر» ديبولمش سوز اگرده معتبر وموثوق ذاتلردن صادر اولمش ايسه شبهه يوق، بو سوز اعتقادات غه كوره دگل بلـكه علميات غه كورەدر.

عدالت حقنده اولان نزاعلره مبنيدركه، مطعون حديث كوچرمك تهمتندن حديث امامارى سلامت قالمامشلر. الڭ بيوك ومعتبر محدثلردن اولان بخارى ايله مسلم مرجئه، نواصب، شيعه، قدرى، جهمى، اباضى وباشـقه بونلر كبى بدعت مذهبلره منسوب آدملردن حديث كوچرمك ايله تهمت ايدلنورلر (١).

محدثلرڭ خدمتلرى اسناد تفتيش ايتمك اولوب بر حديثڭ سندى، كنديلرى وضع ايتمش قاعدەلره موافق اولور ايسه حديثڭ صحتى ايله، عكس حالده عكسى ايله حكم قيلورلر. فقط بونڭ ايله حديث علمى طوغروسنده اولان وظيفه تمام اولماز، بلـكه الڭ بيوك خدمت «متن»

(١) امام نووى بو كيمسەلرنى «تدريب الراوى» نام اثرنده (ص ١٢٠-١٢١) اسم وكنيەلرى وباشقه تعريفلرى ايله بيان ايلامشدر. هر كيم قاشنده معلوم اولان عكرمه مولى ابن عباس حضرتلرى اباضى اولمق ايله و وهب بن منبه حضرتلرىده قدرى اولمق اوزره كوسترلور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بونك نظيرلرينی يازار ايسه‌ك سوز اوزايور. ايشته حديثلرك صحيح اولوب اولمادقلری حقنده اولان كوب دعوالرك منشائی اوشبو سببلر اولور. هر بر محدث اوز فكرنده قالديغندن عمومی صورتده اوله‌رق كوب نزاعلر حل ايدلماز، بلكه: «بو حديث فلان محدث فكرينه كوره صحيح وفلان محدثه كوره صحيح دگل ياكه ضعيف» ديه تفصيل قيلورغه مجبوريت اولور. امام مالك قاشنده يالكز «الموطاء» ده اولان حديثلرگنه صحيح اولديغی مرويدر. حالبوكه كتب سته ومسند لرگه نسبت ايله بونده اولان حديثلر پك آزدر. امام مالك حضرتلرينك اوشبو فكرلرينه كوره اشراط ساعت حقنده اولان حديثلرك حاللری نيچوك اوله‌چقدر؟

متواتر دگل بر حديثك صحيح ايديكی حقنده محدثلر طرفندن نزاع اولماز ايسه بوگا باقوب‌ده: «بو حديث يقينی صورتده رسول اللهدن صادر اولمشدر» ديه حكم ايتمك ممكن اولماز. زيرا صحابه‌لر هم داخل اولدقلری حالده ـ پيغمبرلردن باشقه انسانلر معصوم اولمادقلرندن بوطوغروده يا گلشمقلری ياخود اونودمقلری، بر حديث يرينه ايكنچيسنی نقل ايتمكلری ويا كه رسول اكرمدن صادر اولان الفاظ مباركه يرنده يالكز معنانی‌غنه نقل ايته‌كلری جائزدر (١). اوشبو حكمت كه مبنيدركه: «متواتردن باشقه حديثلر ايله يقين حاصل اولماز» ديورلر. يقين حاصل اولمامش حديثلر ايله، طبيعی، اعتقادات هم ثابت اولماز. بعض بر عقيده كتابلرنده اشراط ساعت حقنده صادر اولان حديثلره بنا ايدوب خروج دجال ومهدی، نزول عيسی كبی بر چوق شيلر ذكر ايدلمش ايسه‌ده اغلب احتماله كوره بونلر، كتابلرينی

---

(١) حضرت عمر روايت ايتمش اولان بر حديث حقنده حضرت عائشه نك: «يرحم الله عمر انه لم يكذب ولكنه نسی او اخطأ» ديديكی مرويدر.

حدیث اهللرینه مخصوص طبقات و تراجم کتابلرینه کوز صالند.
یغنده بونلرنك حفظلری قوتلی اولمق و حفظ ایلامش شیلری کوب اولمق حقنده اولان خبرلر شایان تعجبدر. اوشبو اثرلرنی اوقومقده اولان شاگردلر استبعاد ایتماسونلر ایچون استطراد یوللو بو یرده بر ایکی جمله یازوب کیدر اولسه‌ق ضرر اولماز. «لعلهم یرشدون».

بیوك حکیملر خبرینه کوره حفظ حاسه‌سی، باشقه حاسه‌لردن آیروم اوله‌رق اوزینه مستقل بر حاسه اولسه‌ده حقیقتی بوکونه قدر هنوز معلوم اولمامشدر. انسانلرده اولان اوشبو قوت، غایت متفاوت اولوب بعضیلرده پك ضعیف و بعضیلرده افراط درجه‌ده قوتلی اولور.

آسیای صغرانك غرب طرفنده حکومت سوروب‌ده میلاددن ١٢٣ یل مقدم وفات اولان «میتریداتس» نام کیمسه‌نك یکرمی ایکی تورلی لسان ایله سویله‌مکده اولان مختلف قوملره حکومت سوروب هر بر قوم حضورنده کندی لسانلرنده خطبه سویلادیکی، نه قدر عسکری وار ایسه هر برینك اسم و فامیلیه‌لرینی بیلدیکی مرویدر.

میلادی ایله ١٦٠٦ ده وفات اولان بلچیقا عالمی «لیبس»، مؤرخ تاسیت اثری اولان لاتینچه تاریخنی حفظ ایدوب بر کلمه‌سنده یاڭلشماسزین اوقور اولمش؛ حتی‌که بر حرفنده یاڭلشور اولسه باشین کیسمکنی شرط ایدوب بحث‌که کرشه‌چکنی دعوا ایلامشدر.

حضرت ابن عباس، قریش شاعری اولان عمر بن ربیعه‌نك سکسان سطردن عبارت اولان بر قصیده‌سینی بر مرتبه ایشتمکله حفظ ایدوب بر مرتبه یوقاریدن توبان و ایکنچی مرتبه‌ده توباندن یوقاری اوله‌رق اوقوب چیقدیغی مرویدر (١).

بدیع الهمذانی ینگلگنه بر مطالعه ایله نچه کاغدلردن عبارت

(١) اغانی. ج ١، ص ٣٣. کامل المبرد. ج ٢، ص ١٤٥.

Из фондов Российской национальной библиотеки

تفتیشندن عبارتدر. متن تفتیش ایتمك اوزینك متخصص عالملرینه مخصوص بر وظیفه اولوب، آنلردن باشقه‌لر بوڭا مداخله ایده بیلمازلر. بعض بر وقت، محدثلر نظرنده صحیح اعتبار ایدلمش حدیثلر، قرآن شریفه مخالف اولمق بلکه عقلی دلیللره منافی کورلمك بهانه‌سی ایله متخصص عالملر طرفندن ترك یاخود تأویل ایدلنور. مثلا: حضرت عمر و اوغلی عبدالله روایت ایتمش اولان: «ان المیت یعذب ببعض بکاء اهله علیه» (١) حدیثنی حضرت عائشه: «حسبکم القرآن: ـ لاتزر وازرة وزر اخری» دیه قران شریفه منافاتنی سبب کوسترمکله رد ایتدیکی مرویدر.

مقصد.

٨

محدثلر و حفظلری، صحیح حدیثلر.

محدث، دیه حدیث علمی ایله مشغول و بو فنده متخصص اولان ذاتلره دیورلر. محدثلر و حافظلر، اوزلری حفظ ایلامش حدیثلری و حدیثلرك سندلری ایله شول درجه‌ده آشنا اولورلر ایدی، که اگرده ایکی حدیثك سندلری آلماشدرلور اولسه فی الحال آڭلاب هر بر حدیثنی اوزینك سندینه یالغارلر ایدی. بونك بر مثالی امام بخاری ترجمه‌سنده ذکر ایدلسه کرك.

---

(١) صحیح بخاری. ج ٢ ص ٨١. صحیح مسلم. ج ١ ص ٤٥٤.

Издано в Российской национальной библиотеки

محدثلر، حديثلرك سندلرينى تيكشروب، اصلسز يا كه اسنادلى اولدقلرينى تدقيق ايدوب كندى تأليفلرينه يازمشلردر. شونك ايچون بو كونلرده حديثلرك اسنادلرينى، مجروح ياكه مطعون ايديكلرينى تفتيش ايدرگه لزوم قالمامشدر. بلكه قوللرده اولان اعتمادلى اثرلرگه اسناد ايلامك كافى اولور. اوشبونك ايچون «كتب ستهنك برينه اسناد ايدلمش حديث گويا رسول الله حضرتلرينك اوزينه اسناد ايدلمش كبيدر» دييورلر.

حديث روايت قيلور ايچون قولده بر متصل سند اولمقده شرط دگلدر. نسخهسينك درستلگنده شبهه اولمامق شرطى ايله كتب سته و ياكه معروف مسندلرده اولان حديثلرنى نقل ايتمك ـ خواه متصل بر سندى اولسون، خواه اولماسون ـ درستدر. متصل سلسلهلر تحصيل ايتمك يالگز تبركلنمك قبيلندن بر شيدر (١).

كتب ستهده اولان حديثلردن ـ محدثلر طرفندن استثنا ايدلمش بيش اون عدددن باشقهلرى ـ «صحيح» اعتبار اولنور و صحيح حديثلرك بخارى ايله مسلم اتفاق ايدنلرينه «متفق عليه» ديه تعبير ايتمك عادتى شايع اولمشدر.

«متفق عليه» تعبير ايدلن حديثلر حقنده متصل و مرفوع اولمق شرطى ايله، ابن صلاح: «وقد اتفقت الامة على ان ما اتفق البخارى و مسلم على صحته فهو حق و صدق» ديمشدر (٢). فقط ابن صلاحك بو دعواسينه بر قاچ ذاتلر، خصوصا ابن الهمام ايله حنفيهلرك صوك عالملرى رضا اولمامشلر و: «امتك بونلرك حديثلرينى اتفاق ايله قبول ايتمكلرى، باشقهلره كوره سندلرى اعتمادلى اولديغى جهتندندر،

(١) «شرح صحيح مسلم للنووى». ج ١، ص ٢٤. تدريب الراوى ص ٤٩.
(٢) «علوم الحديث». ص ١٢.

اولان رساله‌لرنی یادلار و بر مرتبه اوقومق ایله ۵۰ سطردن عبارت قصیده‌لرنی حفظ قیلور ایدی. معرینك حافظه‌سی نه قدر اولدیغی «ابو العلاء المعری» رساله‌سنده ذکر ایدلدی.

حماد الراویه، بر طوتاشدن الفبا ترتیبی ایله ایکی بیك توقسان عدد قصیده اوقومش، خلقلر نوبت ایله دڭلامشلردر. بر وقتلر اندلس مملکتنده سیبویه کتابنی حفظ ایتمك ایله قناعت ایدنلرنی یالقاو عدد قیلورلر و بعض برلری حتی اغانی بیکلارلر ایدی (هر بیتنده ۲۵ یول اولوب سیبویه کتابینك باصمه نسخه‌سی ۶۲۱ بیت واغانینك هر بیتی ۳۱ سطر اولوب بتونسی ۳۷۶۰ بیتدر).

اندلس ادیبلرندن بری اوزینك حفظنی صنامق آرزوسنده اولانلر ایچون کیچه‌ده قاف قافیه‌سندن شعر اوقورغه باشلامش، تاڭ آتدیغی وقتنده هنوز اوشبو قافیه تمام اولمامشدر. بو کبی آدملرپك کوب اولدیغندن شونلردن زیاده‌سینی یازمق ممکن دگل.

بو کونده آدم بالاسنده حفظ قوه‌سی غایت ضعیفلانمشدر. بوڭا ایسه ایکی تورلی بیوك انقلاب حصولی سبب اولمشدر. بونلرك بری کتابلر تألیف ایدلنورگه باشلامق و ایکنچیسی‌ده باصمه‌چیلق هنری حادث اولمقدر. استعمال ایدلمکسزین معطل یاتمش قوراللر طوتغوب، بوزولدیغی کبی انسانلرده اولان قوتلر عملسز طورمق سببندن ضعیفلانورلر. خلقلر، بر مرتبه‌ده کتابلرغه اشانوب حفظ اشلرینه اهمیت ویرماز اولمشلر ایدی، صوڭره طبع صنعتی ظاهر اولدیغنده الڭ جزئی شیلرگه قدر یازوب باصدررلر و شونلره اعتماد ایدوب طورر اولدیلر. ایشته اوشبو سببدن حفظ قوتینه بیوك بر خلل کلدی، حتی ایسکیلرك خبرلرینی اوقودیغمز وقتده اشانمازلق درجه‌لرگه توشدك.

Из фондов Российской национальной библиотеки

معلوماتسز اولمق عیب اولمادیغی کبی احوال طبیعیه‌لر ، عموما معاش علملری ایله آشنا اولمامق‌ده عیب اولماز . مع ما فیه عقللری کامل و فهملری عالی اولدیغی جهتله تبلیغ رسالتدن باشقه یرلرده اولان سهو و خطالری ده پك نادر اولور .

امام مسلم طرفندن : « قدم النبی صلی الله علیه وسلم المدینة وهم یأبرون النخل یقول یلقحون النخل فقال ما تصنعون قالوا کنا نصنعه قال لعلکم لو لم تفعلوا کان خیرا فترکوه فنفضت او قال فنقصت قال فذکروا ذلك له فقال انما انا بشر اذا امرتکم بشیء من دینکم فخذوا به و اذا امرتکم بشیء من رأیی فانما انا بشر » (١) دیه روایت ایدلمش حدیث شریف شرحنده امام نووی : « باب وجوب امتثال ما قاله شرعا دون ما ذکره صلی الله علیه وسلم من معایش الدنیا علی سبیل الرأی » دیه سوز باشی قویمش : و « علم معاش حقنده ، رسول الله حضرتلری اوز رأیی ایله سویلامش سوزلرنده بعض بر یا کلشلقلر اولسه استبعاد یوق » دیمشدر (٢) .

بناءً علیه فن و صوڭغی تجربه‌لرگه خلاف صورتده علم معاش گه دائر حدیثلر اولسه یا که طب قاعده‌لرینه خلاف صورتده بعض بر دوالر بیان ایدلمش اثرلر کورلسه ، حدیثلرنی اصل طوتوب ده تجربه ایله معلوم اولمش و فن ایله اثبات ایدلمش شیلرنی اسلام دینی و حدیث اسملرندن انکار ایتمك جائز اولماز . بویله ایتمك ، اسلام دینینڭ اساسی اولان بر شینی علم و حقیقت گه ضد ایدوب کوسترمك اولدیغی ایچون حقیقت حالده اسلام دینینه جنایت اولور . حدیث که و رسول الله حضرتلرینه خدمت ایتمك بو دگلدر ، بلکه بو شی ، دین

(١) صحیح مسلم . ج ١ ص ٢٢٣ .
(٢) شرح نووی . ج ١١ ص ١٥٢ .

اسنادی محکم اولان هر بر خبر واحد بو حکمده اولوب، عملنی موجب اولمقده متفق علیه اولان حدیثلرك آیرم بر امتیازلری یوقدر» دیبور لر. و الله أعلم بالصواب.

مقصد.

۹

معاش و مغیبات‌غه دائر حدیثلر.

اخلاق و عملیات، عموما دینی و شرعی امرلر حقنك اولان حدیث لردن باشقه دخی حدیثلرك مغیبات‌که دائر و علم معاش‌که عائد قسملری ده واردر. اوزینك کرمش یولینی غائب ایتماسون و اعتقادینك زلزله‌گه اوچرامقندن امین اولسون ایچون حدیث علمی تحصیل قیلورغه کرشمش شاگردلر، حدیثلرك اوشبو قسملرینی ده بیلورگه تیوشلی.

پیغمبرلر، الله تعالی حضرتلرندن رسالت تبلیغ ایتمك اوشنداق غائبلردن خبر ویرمك حقنده، کرك قصدی صورتده اولسون و کرك اونودوب اولسون خطاغه مرتکب اولمقدن منزهلردر. اما بونلردن باشقه ده عادتی انسانلر قبیلندن سهو و غلط قیلمقلریده ممکن. زیرا تبلیغ رسالت و یا که مغیباتدن ویرلمش خبرلردن باشقه شیلرك رسالت‌که مناسبتلری اولمادیغندن آنلرده اولان کیمچیلك، رسالت‌که عائد دگلدر. بر پیغمبر ایچون صناعت علمندن خبرسز، کتابت هنرندن

لزوم کورلدیکی وقت شول عصرنك اجتماعی و عمرانی عالملر ذمەلرینە عائد بر وظیفەدر .

اعتقادات بابندە یقینی دلیللر لازم ایدیکنی، شیخان حدیثلرینك باشقە سنن کتابلرندن فرقی اولمادیغنی دعوی ایدن حنفی مذهبنە تابع بعض عالملرك اوزلرینك عقائد حقندە ترتیب ایتمش اثرلرندە حضرت عیسی نزول ایدەچکنی، یأجوج و مأجوج خروج ایدوب قویاش مغربدن طوغاچغنی و بوکبی باشقە خبرلری درج ایتمکلرینك سببی بزلرە معلوم دکلدر. «فرات» ییلغەسندن آلتون ظاهر اولەچغنی وبو کبی پك کوب (بخاری و مسلم حدیثلرندە مذکور) حدیثلرك خبرلرینی یازمادقلرینك سببی دە معلوم دکلدر. یا هر برینی یازمق یاکە هیچ برین یازمامق تیوشلی ایدی.

مع ما فیە اشراط ساعت حقندە اولان حدیثلرنی تفتیش ایدر ایچون بوکوندە کوب مجبوریت یوق، اما کلەچکدە مجبوریت اولمیەچغندن امنیتدە یوقدر. محیر العقول صورتدە اولان کشفیات و اختراعات سایەسندە یاخود عمرانی و اجتماعی انقلابلر سببندن بونلر حقندە احتمال کە تدقیقاتدە اولنورغە جبر ایتەچك کوچلر میدانە چیقار.

«مهدی» اسمی ایلە اهل اسلام آراسندە هرج و مرج کوبایدیکن کوردیکندە ابن خلدون بو طوغروده اولان حدیثلرنی تفتیش قیلورغە مجبور اولمش و حجت صانالورلق روشدە حدیث تابلمادیغنی اعلان ایتمشدر (١) . نزول عیسی و خروج دجال حقندە هم اوشبو روشدە مجبوریت اولمیەچغنی هیچ کیم دعوی ایدە آلماز (و ماتدری نفس ماذا تکسب غدا) . حتی بوکونە قدر کلوب کتمش عالملر ایچندە

(١) ج ١ ص ١٥٢ - ١٦٠ .

دشمنلری قولینه طعن قوراللری، حاضرلب ویرمکدن باشـقه اولماز . « یولسز دوستلق کوسترو چینك ضرری ، یولی ایله دشمنلق ایدوچی ضررندن کوبرك اولور » دییورلر .

اگرده حیات اجتماعیه و عمران‌غه دائر نظاملر ، هر تورلی صناعت و هنرلر ، طب و تشریح ، هیئت و جغرافیا ، جبر و کیمیا کبی علملر ، رسالتدن جزء اولوب ده بونلرنی تعلیم ایلامك پیغمبرلر اوستنده اولسه ایدی ، انسانلرنك الله تعالی حضرتندن احسان ایدلمش عقللری ، ذهن و فکرلری اشسز اوله‌رق معطل قالمقی و خلقلرنك هر طوغروده پیغمبرلرگه صالشوب یالقاولانوب طورمقلری لازم کلور ایدی . بونك ایسه دنیا نظامنه و معیشت قانونینه موافق اولمیه‌چغی معلومدر . مع ما فیه قرآن شریف ، عقللرنی اشـلاتمك و عجایب صنعتلرگه عبرت کوزی صالمق حقنده کوب اورنده تنبیه ایلامشدر . رسـول اکرم حضرتلرینك : « انتم اعلم بامور دنیاکم » سوزی ده بو قبیل تنبیهلردن عد ایدلنورگه سزادر .

کنـدی وظیفه‌لری اولدیغندن ، احکام عملیه حقنده‌غی حدیثلرنك متنلری مجتهدلر طرفندن تفتیش و تدقیق ، حـال ایجابنه کوره قبول و رد ایدلمشدر . مسئله‌لرنی دلیللری ایله برابر یازمقده اولان فقه کتابلرنده و خصوصا اصول فقه حقنده اولان اثرلرده بو شی کورلور . اما عملیاتدن باشقه (مغیبات و علم معاش‌که دائر) حدیثلر ، کوبسنچه یوزاقلری آلنمامش صندوقلر ، قوللر تیکمامش خزینه‌لر قبیلندن طوررلر . مذهب مجتهدلری ، اوز وظیفه‌لری اولمادیغی سببلی بو قسم حدیثلرگه تعرض ایدرگه لزوم کورمامشلردر . زیرا عملیاتدن باشقه طوغروده اولان حدیثلرنی تدقیق ایتمك ، فقه و مذهب مجتهدلرینه دگل بلـکه

Из фондов Российской национальной библиотеки

مقصد .

١٠

موضوع حديثلر. حديث وضع ايدوچيلر. موضوع حديثلر حقنده مطبوع اثرلر.

حديث عالملرينڭ غيرت صرف ايدوب حديثلرنى ييغمقلرينه ، سندلر تيكشروب هر برينى ميزاندن كچرمكلرينه بيوك سببلرڭ برى ده آراده موضوع (اصلسـز) حديثلرڭ يورمكلرى و درست حديثلر ايله آرالاشوب بر قدر خلقلرڭ آداشمقلرى اولمشدر.

موضوع حديثلرڭ قسملرى كوب اولوب ، بونلرنى تاراتوچيلرڭ غرضلرى ده مختلف ايدى. بعضيلر اسلام دیننه شـبهه صالمق قصدى ايله ، بعضيلر كندى مذهبلرينى ترويج ايچون وبعضيلرده اوزلرينـه كوره بر تورلى يخشـى نيت ايله حديث وضع ايتمشلردر. حديث وضع ايدوب خلق آراسينه نشر ايدن زنديقلر اولگى فرقه‌دن وبدعت اهللرى ايله صوفى هم زاهدلر صوڭ فرقه‌دن اولورلر. زنديقلر جملـه سندن معدود وعباسيلردن مهدى عصرنده مقتول اولان عبد الكريم بن ابى العوجانڭ يالـگزى طرفندن ٤٠٠٠ حديث وضع ايدلديكى روايت ايدلنور (١) .

فضائل سور حقنده (بعض سوره‌لر حقنده اولان حديثلر مستثنى) تفسير كتابلرنڭ اولان حديثلر ، گويا قرآن شريف اوقومقغه ترغيب ايلامك

---

(١) بو كيمسه معن بن زائده‌نڭ خالى اولوب بصـره اميرى محمد بن سـليمان بن العباسى، طرفندن ١٦٠ تاريخى صوڭنده قتل اولندى. « توحيد مفضل بن عمر » نام كتاب ديباجه‌سنده مذكور اولان ابن ابى العوجاءدن مقصود اوشبو ذاتدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

« خروج دجال » خرافات شیوعنه و « نزول عیسی » ده حقلق ظهورینه رمزدر، دیانلر وارلغی معلومدر.

عملیات حقنده اولان حدیثلر حقنده، بونی سلفلر تیکشردیلر و شویله قرار ویردیلر، دیه آنلرك قرارلرنی حجت ایتمك لازم ایسه‌ده کندی عصرلرینه وحاللرینه کوره مجبور اولمادقلری سببندن بر حدیث حقنده سکوت ایدوب قالمش عالمارك بعینه شویله حدیث حقنده تدقیق قیلورغه مجبور اولانلر ضررینه حجت اولماز.

ایسکی عصرده یهود و خرستیان، زرداشت و اسلام خلقی یرنی بسیط روشده دیه فرض ایتدیکلری سببندن « بایودیغی صوك قویاش، عرش آستینه واروب سجده قیله‌در» مضموننده اولان حدیث شریف (٢) حقنده حقیقتنه حمل ایدوب ساکت اولوچیلر و یاکه قتاده ومقاتل، زجاج و کلبی، ابن قتیبه کبی ایسکی عصرلر فرضیاتی نقطه‌سندن سوز سویلاوچیلرك هیئت عالم خصوصنده اولان ظنلری فن ترقی ایلامش و علمی جهتدن انقلاب اولمش عصرلر اهالیسی ضررینه حجت دگلدر. معاش ودنیاوی امرلر حقنده رسول اکرم سوزینه متابعت واجب اولماسه، کلبی ایله زجاج سوزینه متابعت ایتمك نه دلیل ایله واجب اولور؟ باتمق سببندن قویاش هیچ یره کتمادیکی ویوغالوب طورمادیغی‌شمدیکی کونده علمی جهتدن گنه دگل بلکه حس ومشاهده طریقی ایله ثابت اولمشدر.

اوشبونك ایچون بو کونده حدیث اوقوتوچی ذاتلر، مذکور حدیثلرنی تدریس وقتلرنده بو کونگی فن گه، طوغروسی مشاهده‌گه مناقض اولماز صورتده معنا ویروب اوقوتورغه تیوشلی. « هل یستوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون ».

---

(٢) صحیح بخاری. ج ٤ ص ٧٥ و صحیح مسلم. ج ١ ص ٥٥.

آغلادیغی خبری ، جابرنك بر بالاسی ایکنچیسنی اولدروب‌ده صوکره رسول‌الله دعاسی ایله ترلدیکی قصه‌سی ، حضرت عمرنك اوز اوغلی ابو شحمه‌گه حد صوقدیغی ، ابراهیم پیغمبر خاتونی ساره‌نی جبری صورتده فرعون آولاق بولمه‌گه آلوب کردیکی و ابراهیم پیغمبر ذبح ایدر ایچون دیه اوغلی اسماعیل موییننه پچاق قویدیغی ، ایوب پیغمبره ابلیس مسلط اولوب خسته‌لندیکی و بوننك سببندن تنی قورتلادیغی ، داود پیغمبرنك اوریا خاتوننینه عاشق اولدیغی ، رسول اکرم آیاغینه ایاردیکی سببندن بیت المقدس صخره‌سی هواده قالدیغی ، یارلمش آی کیسا کلرینك رسول اللهنك ایزوندن کروب ییکندن چیقمقی ، رسول‌الله ایله دوه‌لر ایشاك وبوریلر سویلاشمکی حقنده اولان خبرلر درست دگلدر . موسی پیغمبرنك یوسف پیغمبر تابوتنی مصردن آلوب چیقدیغی ، عاد قومینك جنتی ، قاف تاغینك باشی زبرجد اولوب بتون دنیانی احاطه ایتدیکی ، رسول اکرم افندمزدن باشقه پیغمبرلرنك قبرلری معلوم اولمقی طوغروسنك اولان حدیثلر انابتسزدر .»

بو مؤلف کتابندن انتخاب ایتدیکمز شیلر ایشته شونلردر . فقط موضوع حدیثلر بونلره منحصر دگل بلکه غایت کوب اولوب بونلرنی معرفت ایدر ایچون علم حدیث متخصصلری طرفندن حتی بعض بر قاعده‌لرده وضع اولنمشدر . بو جمله‌دن جمع متعذر اولور صورت ایله حدیثلرنك ، قرآن شریف یاکه دینده اولان مسائل قطعیه یاخود حسی وعقلی اولان یقینیات اوزرینه مخالف اولمقلریدر .

موضوع ایدیکلری معلوم اولان حدیثلرنی بیله طوروب ــ نقل وروایت ایتمك حرام دیمشلردر (١) . بناءً علیه ایلك زمانلرده «قزان» شهرنده پك کوب نسخه‌لر اوله‌رق کوب مرتبه‌لر طبع اولنمش « قرق

(١) علوم الحدیث لابن الصلاح . ص ٣٨ .

ایچون نوح بن ابی مریم ، میسرة بن عبد ربه کبی زاهدلر طرفندن وضع ایدلمشدر.

ابن ابی یحی ، واقدی ، مقاتل ومحمد بن سعید المصلوب نام مشهور عالملر ، حدیث وضع ایتمك ایله معروف اولدقلرندن محدثلر بونلره « الکذابون » دییورلر. فقط ، نه قصد ایله وضع ایدلنسه‌ده ایدلنسون ، موضوع حدیثلر ، کندی اهلی طرفندن اولان انتقادلر سایه‌سنده باشقه‌لردن آیرلمشلردر.

صوك عصر مؤلفلرندن بری ، موضوع حدیثلره عائد بویله معلومات ویرر: «کلبی تفسیری (١) ایله مقاتل بن سلیمان کتابی ، واقدی مغازی‌سی اصلسزلردر. ابولیث سمرقندینك «تنبیه الغافلین» نام کتابنده ، غزالینك «احیا» سنده ، حکیم ترمذی اثرلرنده وعموما تصوف کتابلرنك اولان حدیثلره (اگرده باشقه طریق ایله ثابت اولمازلر ایسه) اعتماد ایدلماز. «یا علی!» و «یا فاطمه!» دیه وارد اولان وصیتلر عقل حقنده ، رجب وعاشورا کونلری فضیلتی خصوصنده اوشنداق عاشورا کوننده بر قاچ پیغمبره اکرام اولنمق طوغروسنده اولان حدیثلر موضوعلردر. قطب وغوث ، نقباء واوتاد ، مهدی حقنده اولان خبرلر اعتمادسزدر. بغداد وبصره ، کوفه وقزوین ، مرو ونصیبین ، شام وانطاکیه ، عسقلان واسکندریه ، بخارا ومصر فضیلتلری خصوصنده اولان حدیثلر یالاندر. قاوون وقنا ، آخاق (عقیق) یوزوك کیمك ، ایتنی پچاق ایله کیسمکدن منع ایتمك حقنده اولان حدیثلر درست دگلدر. حضرت بلالك شامه واروب‌ده حضرت رسول وفاتی صوڭنده مدینه‌گه قایتدیغی واوشبو وقت اذان أیتدیکنده بتون مدینه خلقی

(١) ابن حزم حضرتلرینك « الفصل » نام اثرینه مراجعت اولنه. ج ٢ ص ٩٣ - ٩٤ - ٩٦.

مقصد .

١١

حدیث کتابلری تدوین ایدلمه‌سی . اصول و مسندلر .

حدیث لغتلری .

نادرلك اوزرنده بعض صحابه‌لر ، خصوص اوزلری ایچون بعض بر حدیثلرنی یازدقلری معلوم اولسـه‌ده (١) عمومیت ایله حدیثلر کوکڭللرده محفوظ اولور و آغزلردن روایت ایدلنور ایدی . صوگره فتوحات کوبایدی ، اسلام مملکتی زورایدی ، اصحاب و تابعین ولایتلره تارالوب بعضیلری حجازده قالدی و بعضیلری‌ده شام و مصر ، کوفه و عراق اولکه‌لرینه هجرت ایتدیلر . حدیث روایت ایدوچی صحابه‌لر فوت اولمقله کوندن کون آزالور ، حدیثلر نقل ایتمکده اولان واسطه‌لر کوبایوب اسـنادلر اوزایور ، رسول الله عصری ساعت بساعت یراقلاشور ایدی . ایشته بو وقت حدیث علمی تدوین قیلنورغه ، کاغدلره یازمق ایله ضیاعدن صیانت ایدلنورگه لزوم کورلمش ومحدثلر طرفندن بو وظیفه ایفا ایدلنورگه باشلانمشدر .

حدیث شریفلرنی تألیف ایتمك ایله اسلام عالملرینه امر ایتمش خلیفه‌لرڭ اولی امویلردن عمر بن عبدالعزیز ایدی (٢) .

ایڭ ایلك اوله‌رق قانغی عالم حدیث کتابی تـدوین ایتدیکی

(١) صحیح البخاری : ج ١ ، ص ٣٦ . وعن مالك لم یکن القوم یکتبون انما کانوا یحفظون فمن کتب منهم الشیٔ فانما کان لیحفظه فاذا حفظه محاه . فتح المغیث ص ٢٣٨ .

(٢) صحیح البخاری . ج ١ ، ص ٣٣ وموطأ الامام محمد ص ٣٨٩ .

حديث »، « اللباب » اسمنك رساله‌لرك قسم اعظملرى موضوع حديثلردن عبارت اولديغى ايچون درس ايدرك بالالره اوقوتمق مناسب اولماسه كرك.

موضوع حديثلر حقنده بزه معلوم اولان مطبوع اثرلر شونلردر: ١) « اسنى المطالب فى احاديث مختلفة المراتب ». محمد الحوت اثرى (١٢٧٦). ٢) «الاعتبار فى بيان الناسخ والمنسوخ من الاخبار». ٣) « تأويل مختلف الحديث ». ابن قتيبة الدينورى اثرى (٢٧٦). ٤) «تحذير المسلمين من الاحاديث الموضوعة » ظافر محمد بشير الازهرى اثرى. ٥) « تذكرة الموضوعات » ابو الفضل المقدسى اثرى. ٦) « التعقبات على الموضوعات ». سيوطى اثرى (٩١١). ٧) « الفوائد المجموعة فى الاحاديث الموضوعة». محمد بن على شوكانى اثرى (١٢٥٠). ٨) « اللآلى المصنوعة فى الاحاديث الموضوعة ». سيوطى اثرى. ٩) « الموضوعات الكبرى ». على القارى تأليفى.

بو كتابلردن برنچيسى « بيروت » ده، ايكنچيسى « حيدر آباد الدكن »ده، توقزنچيسى «استانبول»ده، قالانلرى مصرده طبع اولنمشدر.

ایدلنور. بونلردن اولـگیسی «اصل»، «ام»، «صحیح»، «سنن» کبی اسملر ایله یاد اولنوب صوڭغیسیده «مسند» اسمی ایله استعمال ایدلنور. اعتبار جهتنچه «مسند» لره کوره «اصل» لر مقدمدر.

مسند صاحبلرندن بعضیلر صحابه‌لرڭ اسملرینی الفبا ترتیبی ایله، بعضیلرده قبیله‌لر ترتیبی ایله و بعضیلرده اسلامه کلمکلرینڭ تاریخی ترتیبی ایله یاکه بدر، حدیبیه کبی مشهور ماجراده حاضر اولمقلری ترتیبی ایله ذکر قیلورلر.

اصول و امهات کله‌چکده ذکر ایدلنورلر، شونڭ ایچون بو یرده مشهور «مسند» حقنده جزئی بر معلومات ویرلمك اقتضا ایدر. حدیث فننده شهرتلی اولان «مسند» لر بونلردر:

١) مسند ابن راهویه ـ اسحاق بن راهویه‌نکدر (٢٣٨).

٢) مسند ابی داود الطیالسی ـ (٢٠٤). بو کتاب ابو داود الطیالسی طرفندن دگل بلکه اوزندن صوڭ باشقه بر آدم طرفندن ترتیب ایدلمشدر.

٣) مسند الامام ـ ابو عبدالرحمن بقی بن مخلد القرطبی‌نڭ (٢٧٦). اوشبو اثرده ١٣٠٠ عدد صحابه حدیثی واردر.

٤) مسند احمد ابن حنبل ـ بو اثرنی احمد ابن حنبل کندیسی ٥٠٧٠٠ عدد حدیث ایچندن انتخاب ایدوب ترتیب ایلامش. ٣٠٠ دن آرتق حدیث اوچ گنه واسطه ایله کوچرلمك اوزره بتون حدیثی ٣٠،٠٠٠ عدد اولوب ٧٠٠ عدد مقدارنده صحابه اسمی مذکوردر. اوشبو مسندنی محدثلر، حدیث فننده معتبر بر اصل ایدوب طوتارلر. حتی بعض ذاتلر: «احمد ابن حنبل مسندنده اولمامش حدیثلر حجت دگللردر» دیمشلردر. فقط بوکا بخارینڭ حضرت عائشه دن روایت ایتدیکی «ام زرع» حدیثی ایله بحث ایلرلر. زیرا بو

آچيق معلوم دگل ايسه‌ده «مكه» ده ابن جريج (١)، «مدينه» ده مالك ايله ابن اسحاق، «بصره» ده ربيع بن صبيح ايله سعيد بن ابى عروبه و حماد بن سلمه، «كوفه» ده سفيان ثورى، «شام» ده اوزاعى، «واسط» ده هشيم، «يمن» ده معمر بن راشد، «رى» ده جرير بن عبدالحميد، «خراسان» ده عبدالله بن المبارك تدوين ايتمشدر. بونلر هر برى بر عصر آدملرى ايدى. مدينه عالملرندن ابن ابى ذئب نام كيمسه‌نك «الموطأ» اسمنده الوغ بر حديث كتابى وار ايدى. حتى‌كه امام مالك «الموطأ» تأليف ايدرگه كرشديكى وقت: «ابو ذئب موطأسى اولديغنده دخى بر باشقه موطأ تأليف ايتمكده نه معنا وار؟» ديه تعجب ايتدكلرى مرويدر (٢).

يوقاريده مذكور ذاتلر بعدنده حديث يازوچيلر كوبايدى و ايكنچى قرن ابتداسنده عبدالله بن موسى الكوفى، مسدد البصرى، اسد بن موسى، نعيم بن حماد و غيرلر «مسند» لر تأليف ايتديلر. بونلردن‌صوڭ احمد ابن حنبل، اسحاق بن راهويه، عثمان بن ابى شيبه و غيرلر طرفندن «مسند» لر يازلمش و بونلر صوڭنده‌ده مشهور اصول، جامع و سنن كتابلرى ميدانه چيقمشدر.

حديث كتابلرى كوبراك ايكى اصول اوزرنده تصنيف ايدلمشلر در. برى كتاب باب و فصللره آيرلوب هر فصلده اوزينه مناسب اولان حديثلر جمع اولنور. ايكنچيسى‌ده باب و فصللره آيرلمقسزين هر بر حديث اوزينڭ راويسى اولان صحابه‌لر اسمى آستنده ذكر

(١) عبدالملك بن عبدالعزيز بن جريج ابوخالدالمكى. وهوفى نفسه‌مجمع على ثقته مع كونه قد تزوج نحوا من سبعين امرأة نكاح المتعة. كان يرى الرخصة فى ذلك. ميزان الاعتدال. ج ٢ ص ١٥١.

(٢) تدريب الراوى. ص ٢٤.

مقصد .

١٢

حديث كتابلرى ايله عمل .

قرآن عظيم الشان صوڭنده شريعتمزڭ اصلى سنت اولسه ، سنت بابنده الڭ اعتمادلى اثرلر اوشبو « كتب ستة » اولسه ، بونلرده اولان حديث شريفلرنى هر كيم : « قال رسول الله صلى الله عليه وسلم . . . » ديه نقل ايده بيلور . مراد ظاهر اولمق و آڭلار قدر اقتدارى اولمق شرطيله ـــ بو اثرلرده اولان حديثلر ايله عمل ده قيلور . امام شافعى حضرتلرى : « باشقه بر آدم سوزينه موافق كلمادیكنى بهانه قيلوب سنت ايله معلوم اولان شيئى ترك ايدرگه يول يوقدر ، بو حقده مسلمانلرڭ اجماعلرى واقع » ديمشدر (١) . حديث شريفلر هر كيم و هر زمان، هر ير ايچون حجت اولوب بعض بر زمانلر و بعض بر قوم و شخصلر ايله مخصوص دگلدر . ناگاه بر حديث مضمونى قرآن شريف و يا كه ايكنچى بر حديث ياخود نه كبى اولسه‌ده باشقه بر قوتلى دليل‌گه معارض اولور ايسه بو وقت تعادل و ترجيح، جمع و تأويل قاعده‌لرى استعمال قيلنور . لكن بويله روشده معارضه كورلمش حديثلر، ظن ايدلديكى قدر كوب دگلدر . خلاصه : حديثلر ايله عمل ايتمكدن شريعت اسمى ايله منع ايدرگه هيچ كيمڭ حقى اولماز .

حديثلرڭ منسوخ و مأول، مقيد و مخصص اولمق احتماللرى اوشنداق ندب ايچون اولان امرلردن وجوب آڭلامق و يا كه بونڭ

(١) اعلام الموقعين . ج ١ ص ٧ .

حدیث احمد ابن حنبل مسندنده یوقدر. بعض کیمسه‌لرده ضعیف، بلکه موضوع حدیثلر وارلغنی دعوی ایتمشلردر. بونڭ بغداد شهرنڭ „المستنصریه" مدرسه‌سینه وقف ایدلمش نسخه‌سی ۲۴ جلد اولدیغی مرویدر. (باصمه‌سی ٦ جلددر).

٥) مسند ابی حنیفة ـ بو مسند ابو حنیفه حضرتلری وفاتندن صوڭ مختلف آدملر طرفندن ترتیب ایدلمشدر.

٦) مسند الشافعی ـ بو مسندده صوڭندن باشقه بر کیمسه طرفندن یازلمش.

قرآن شریف لغتلری حقنده مستقل کتابلر تألیف ایدلدیکی کبی حدیث لغتلری خصوصنڭده مستقل رساله و الوغ کتابلر تدوین ایدلمشدر. حدیث لغتی حقنده الڭ ایلك اثر یازمش ذات ابو عبیدة معمر بن المثنی البصری (۲۱۰ ده وفات) اولوب فقط بونڭ تألیفی پك قسقه بر رساله‌دن عبارت اولمشدر. بونڭ صوڭنده نضر بن شمیل المازنی النحوی (۲۰٤ ده وفات) بر اثر یازدی و بونڭ بعدنده عبد-الملك بن قریب الاصمعی و محمد بن المستنیر قطرب و غیرلر طرفندن کتابلر تألیف ایدلدی. „غریب الحدیث" حقنده اولان اثرلرڭ الڭ مکملی و گوزلی اوشبو ذاتلر صوڭنده کلمش ابو عبیدالقاسم بن سلام کتابیدر. مذکور ذات اوشبو کتابنی قرقییل مدت عمر صرف ایدوب ترتیب قیلدیغی مرویدر. بونڭ صوڭنده اوشبو فنده پك کوب کتاب تصنیف ایدلمشدر. بو کونگی خلق ایچون الڭ فائده‌لی وکرکلی سوزلرنی تابارغه ینگل اولان غریب الحدیث کتابی ابو السعادات مبارك بن ابی الکرم محمد ابن الاثیر حضرتلرینڭ „النهایة فی غریب الحدیث" نام اثری اولسه کرك (ابن الاثیر ٦۰٦ ده وفاتدر). شمدی بو اثر دورت جلد اوزرنده مصرده طبع اولندی، بتونسی ۱۲۷۰ بیتدر.

ديبوچى كيمسه رسول اكرم حقنده سؤ ظن ايلامش اولور .

عمل ايتمك ايچون نه قدر حديث وار ايسه هر برينى احاطه ايدوب بترمك لازم دگلدر. حديثلرنى تمام احاطه ايلامك مشهور مذهبلرنك باشلقلرينه‌ده ميسر اولماديغى روايت ايدلنور . شونك ايچون اوز قاشنده ثابت اولديغى صوك : ـ احتمال بوڭا معارض ايكنچى بر حديث و ياكه قرآن واردر، فلاندر وتوگاندر ـ ديه توقتالوب طورمق تيوشلى اولماز. مختلف زمانلر و مختلف وقتلره حمل ايتمك ممكن اولان حديثلرك هر برى ايله عمل ايتمك جائز اولور.

اسلام دیننده برنچى درجه‌ده اعتمادلى دليل، قرآن عظيم الشان اولوب، آندن صوك امت طرفندن اتفاق ايله قبول ايدلمش سنت عمليه و آنك صوڭنده‌ده روايت ياكه دلالتنده اختلاف اولان سنت قوليه‌در. بو شيلرك تفصيلى ايسه بوندن باشقه يرلرده در.

حديثلرنى فهم قيلورغه ياردم ويره‌چك شيلر : عرب لسانينى گوزل بيلمك و آنك استعمال كيفيتى ايله آشنا اولمق، عرب شعرلرنى وعرب مثللرنى حفظ ايلامك اولور. حضرت عمررضى الله‌عنه آفاقده اولان مأمورلره كوندرمش فرمانلرنده فرض وسنتلر حقنده اولان نصيحتلر ايله برابر عربچه نى اوگرنمك حقنده هم نصيحتلر اولنور ايدى (١) .

حديث علمى و سنت ايله اشتغال ايدن ذاتلر ايچون اصحاب كرام و تابعون آراسنده دين علمى تبليغ ايتمك ايله اشتغال ايدن ذاتلرك ترجمهٔ حاللرينى بيلمك، بونلرك عصرلرى و محيطلرى ايله ده آشنا اولمق لازمدر. شمدى بو طوغروده گوزل و انابتلى بر چوق اثر طبع ايدلوب نشر اولنمشدر. «عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة» .

(١) «مختصر جامع بيان العلم» . ص ٢٠٧ .

Из фондов Российской национальной библиотеки

عکسینی فهملامك ممکن . لکن بو شیلر، مجرد احتمال اولدیغی جهتله ضرری یوق و عمل ایتمکدن مانع دگللردر. سلف عالملری، انابتلی طریق ایله کوچرلمش حدیثلر ایله عمل ایدر ایچون مبادرت قیلور اولمشلر، آنك ایله فلان و فلانلرك عمل ایدوب ایتمادکلرینی آڭلا-دقلرینه قدر توقف ایدوب طورمامشلردر.

حدیثلر ایله عمل ایتمك طوغروسنده - نه قدر بیوك و شهرتلی ذاتلر اولسه‌لرده اولسونلر - آحاد امتدن اولان ذاتلرك سوزلری میزان طوتلماز؛ اویله اوله ایدی اول وقت حدیثلره، سنتلره حاجت قالماز، بلکه حدیث و سنت ایله اشتغال ایده‌چك یرده سوزلری میزان اوله‌چق ذاتلرك سوزلرینی، ظن و فکرلرینی تفتیش ایتمك و شونلره موافق عمل ایلامك لازم اولور ایدی. حالبوکه شریعت حامللری طرفندن اوشبو مضمونده بر دعوی ایدلدیکی مروی دگلدر.

حدیثلرده اولان احتماللر، برگه بر زیاده‌سی ایله مجتهد و فقیهلر سوزلرنده‌ده واردر. بوندن باشقه، مجتهدلردن مروی سوزلرك اسنادلری کتب سته اسنادلری درجه‌سنده انابتلی دگل ایدیکی انکار اولنماز. بناء علیه قولنده موطأ، صحیح بخاری و صحیح مسلم یا که باشقه بر سنن کتابی اولان کیمسه، شول کتابده اولان حدیثلر ایله عمل ایده بیلور. حتی بو کتابلردن درس ایدوچیلرده اوشبو نیت ایله درس ایلارگه تیوشلی. زیرا علمدن مقصود، عملدر.

قرآن و حدیثلر ایله عمل قیلور ایچون مجتهد اولمق شرط دگل؛ بلکه کلام عربنی، ناسخ و منسوخنی بر قدر بیلمك کافیدر. رسول اکرم حضرتلری دین اسلامنی و آنك احکامنی آڭلاته بیلمك طو-غروسنده مجتهدلردن آرتق اوله‌چغنده شبهه یوق. شونك ایچون: « بن رسول الله سوزینی مجتهد آغزندن ایشتمادیکم صورتده آڭلی آلمیم »

Из фондов Российской национальной библиотеки

بر آدم ایدیکنی دعوی ایدنلر وار ، بعضیلر ایسه بونی ٦٣٢ ده وفات ایتدی دیورلر (١).

معارف الصحابه حقنده مشهور وبو کونده مطبوع اولان اثرلردن بزه معلوملری بونلردر : «الاستیعاب فی معرفة الاصحاب» . ابن عبدالبر (٤٦٣) اثری اولوب ایکی بیوك جلدده ١٣١٨ ده «حیدر آباد الدکن» ده مطبوعدر . بونده ٣٠٠٠ صحابه اسمی ذکر اولنمشدر . ٢) «اسد الغابة فی معرفة الصحابة» . ابن الاثیر (٦٣٠) اثری اولوب ٥ جلدده ١٢٨٠ ده مطبوعدر . بونده ذکر ایدلمش صحابه‌لرك عددی ٧٥٠٠ مقدارنده‌در . ٣) «الاصابة فی تمییز اسماء الصحابة» . ابن حجر العسقلانی (٨٥٢) اثری اولوب «قالقوتا» ده و صوکره‌ده مصرده ٨ جلدده طبع اولندی . بونده اولان صحابه‌لرك اسملری ٨٠٠٠٠ مقدارنده‌در . ٤) «الکنی والاسماء» . ابو بشر محمد الدولابی (٣١٠) اثری اولوب ٢ جلدده «حیدر آباد» ده ١٣٢٣ ده طبع اولنمشدر .

اسماء رجال ایله آشنا آدملر خبرینه کوره اصحاب کرام وتابعین آراسنده عبدالرحیم اسملی ذات یوقدر ، اوشنداق عبدالله بن اسماء بنت ابی بکر الصدیق بن ابی قحافه ایله محمد بن عبدالرحمن بن ابی بکر بن ابی قحافه‌دن باشقه دورت بوون صحابه‌لر اولنماز .

راویلر حقنده یازلنوب‌ده بو کونده طبع ایدلمش اثرلر بونلردر : ١) «تذکرة الحفاظ» . حافظ ذهبی (٧٤٨) اثری اولوب ٨ جلدده «حیدر آباد الدکن» ده طبع اولندی . ٢) «خلاصة تذهیب الکمال» . صفی الدین الخزرجی اثری اولوب ١٣٢٢ ده مصرده طبع اولندی . ٣) «طبقات الحفاظ» . حافظ ذهبی (٧٤٨) نك اولوب ١٨٣٤ میلادیده ٣

---

(٢) رتن حقنده ابن حجر تفصیل ایله سویلامشدر . الاصابة ج ٢ ص ٢٢٥ - ٢٣٢ .

Из фондов Российской национальной библиотеки

مقصد .

١٣

اسماءٔ رجال و بو خصوصده اولان مطبوع اثرلر.

اصحاب کرام و محدثون عظام حضرتلرینڭ اسم وکنیه‌لرینی ، لقب وقبیله‌لرینی ، عصر و شهرتلرینی ، تاریخ ولادت و وفاتلرینی بیلمك ، حدیث علمی ایله شغللنوچیلر ایچون هر شیدن مقدم ضروردر. حتی « اسماءٔ رجال حقنده کافی درجه‌ده معلومات کسب ایتمامش آدمك حدیث علمینه انتساب ایدرگه حقی یوقدر » دیمشلر.

اسماءٔ رجال حقنده معلوماتی اولمامش آدم حتی کنیه و لقبلرڭ ظاهرینی کورمکله‌ده بر چوق یاڭلشلقلره اوغرار ، ایمدی باشقه روش ایله یاڭلشلقلره نه قالدی. مثلا : الڭ بیوك محدثلردن اولان معاویه بن عبدالکریم « الضال » دیه ، عبدالله بن محمدده « الضعیف » دیه و محمد بن ابی الفضل ابوالنعمان بوزوق معناسنده اولان « العارم » دیه مشهورلردر. اوشنداق الڭ راست سوزلی اولان یونس بن محمد « الکذوب » دیه و سوزی انابتسز اولان یونس ابوالحسن بن یزید « القوی » دیه معروف اولمشلردر.

اصحاب کرام هجرتدن یوز ییلده وفات اولوب بتدیکلری سببلی آلتنچی یوز صوڭنده هندستانده طوروب‌ده صحابه‌لك دعواسینی ایدن رتن بابانی کرامات حریصی اولان ذاتلر ایله بعض متصوفه‌لرگه رغما ، محترم محدثلر رد وتکذیب ایتمشلر حتی‌که حافظ ذهبی : «شیخ دجال بلاریب ، جرئی علی الله ورسوله» دیمشدر (١). بو کیمسه‌نڭ فرضی

(١) میزان الاعتدال . ج ١ ص ٣٢٧.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بويلرنده باشقرد غوغالری دوام ایدوب طورر ایدی. اوشبو سببدن اسلاملرك حاللری يأس و حيرتن كچوش، علم و معرفت يولنده بر آدوم اولسون يوررگه امكان اولمامشدر.

ايكنچی دور - «داغستان دوری» ديه تسميه ايتديكمز بو دورده، اسلاملر كندی عقللرينی باشلرينه ييغوب، بويله حسسز و حركتسز طورمقدن گوزل نتيجه چيقميه‌چغنی آڭلاب اوقومق فكرينه كرمشلر و نچه مشقتلر يوكلاب اولسه‌ده داغستان طرفلرينه شاگردلر يباروب تحصيل علم ايتدرر اولمشلر؛ داغستان ولايتندن قايتمش شاگردلر اوزلرينه كوره مكتبلر تأسيس ايدوب ياخود كندی خانه‌لرينه ييغوب ملت باللرينی اوقوتورغه باشلامشلر. بو دورده رواجده اولان علم، عربيه‌دن نحو و صرف هم‌ده فقه فنلرندن عبارت اولمشدر. داغستاندن كلمش شاگردلرك رسم خطلری درست و گوزل اولوب مملكتمزده اولان ايسكی يازمه اثرلر بونلر و بونلرك شاگردلری طرفندن يازلمش اولدقلری معلوم. بونلرك اوقوتدقلری شيلر جدی و فائده‌لی اولوب اهالينك اخلاق و عادتينه گوزل تأثير ايتمشدر. بو دورده هر نه قدر قرآن و حديث علملری اوقولمامش ايسه‌ده، اهالی آراسنده گوزل خلق، اخوت اسلاميه، ادب و انصاف شايع اولديغی جهتدن «آلتون دوری» صانالسه سزادر.

اوچونچی دور - «اسخولاستيك دوری» ديه تسميه ايتديكمز اوشبو دور، باشقرد غوغالری باصلوب «اورنبورغ» شهری بنا ايدلديكی تاريخدن اون دورتنچی قرن هجری ابتداسينه قدر اولان مدتدن عبارتدر. صحرا خالقلری روسيه تبعه‌لگنی قبول ايتدكلری سببندن تركستان ايله روسيه آراسنده تجارت يوللری آچلوب كروانلر يوررگه باشلانمش، بوندن استفاده ايدوب تحصيل قصدی ايله

روسیه اسلاملری بخارا طرفلرینه سفر ایدر اولمشلردر. اوشبو وقتلرده روسیه دولتی حریت دینیه اعلان و اسلام دینینی رسمی صورتده تصدیق ایتدیکندن بخارادن قایتمش عالملر حتی الوغ مدرسه‌لر تأسیس ایدوب کامل اختیارلق اوزرنده تعلیمگه مباشرت ایتمشلردر. بخاراده رسمی درسلر اسالیب یونان و کتاب دیباجه‌لری، شرح و حاشیه‌لرنك بحث و مناظره‌لری اولدیغندن بونلرنك رسملرینی رهبر طوتمش بزم مدرسه‌لرمزده قرآن و حدیث علملری ایله ـ جدی صورتده ـ اشتغال ایده آلمامشلردر. گرچه قورصاوی، شیخ علی تونتاری، مرجانی کبی اکابر، بعض بر حدیث کتابلرندن تدریس ایتمشلر ایسه‌ده اوشبو درسلر، باشقه‌لر نظرنده اعتبارسز قالمقدن خوف ایدوب اسخولاستیك دن غیری درسلره رغبت ایتمامش شاگردلره اولدیغندن، اهمیتلی حساب ایدلماز.

دورتنچی دور ـ «انتباه دوری» دیه اسم ویردیکمز اوشبو دور، اون دورتنچی قرن هجری ابتدالرندن صوڭ باشلانور. «عقلیات تحصیل اولنور ایسه بتون علوم و فنون آچقچی الده ایدلمش اولور، دینه نه یول و نه طرفدن تعرض ایدلسه‌ده بونك ایله مدافعه ینگل اولور» فکر سقیمی ایله اسخولاستیك تحصیل ایتمکده اولان ذاتلر، فرنك عالملری طرفندن اسلام علیهنه ایراد ایدلمش تعرضلره قارشو جواب ویرمك دگل حتی‌که مسئله ایله‌ده آچیق صورتده آشنا اولمقدن عاجز و مغلوب قالدقلرینی کوروب خطالرینی آڭلادیلر و حقیقی علم یولینه کرمك لازم ایدیکنی اعتراف ایتدیلر. تعرض و هجوملره جواب ویرمکدن ایلك، حقیقی اسلام ایله آشنا اولورغه محتاج ایدیکلرینی کوردیلر. ایشته بونك نتیجه‌سی اوله‌رق، قرآن شریف و حدیث علملرینی تحصیل ایدر ایچون یول آچلدی. «لا یبداع الابل

فی سوق الحاج» مصدافنچه بو فنلرنڭ اونلری شمدیکی بخارا دگل بلکه حجاز و مصر ایدی. شوننڭ ایچون شاگردلر بو ولایتلره سفر ایدر اولدیلر. اوشبو شاگردلردن بعضیلری فنون و معارف جدیده هم تحصیل ایتدیکلرندن بو مملکته قایتدقلری صوڭ عمومی بر انتباه حصولینه سبب اولدیلر.

اسلام مملکتلرندن قرآن و حدیث علملری تحصیل ایدوب قایتوچیلر نسبتنده، اسخولاستیک اوزیننڭ اولگی قوتندن توشوب بوننڭ یرینه شریعتمزڭ اساسی اولان سنت علملری قائم اولمشدر. اسخولاستیک تأثیری سببندن شایع اولان فساد اخلاق، آز زمانده بتوی مأمول دگل ایسه‌ده، انشاءالله کیله‌چك کونلرده تدریجی صورتده زائل اولسه کرك.

بوندن آڭلاشلدیغینه کوره مملکتمزده حدیث علمیننڭ شیوعی بو کونگی دیه‌چك قدر یکی بر شیدر. قاعده و اصوللری ایله اشتغال ایلامك تقریبا اون‌دورتنچی قرن هجری ابتداسندن باشلانمشدر(١). اوشبوننڭ ایچوندرکه کتاب و سنت، سیرت رسول الله و تراجم اصحاب علملرنده، مملکتمزڭ قارت عالملرینه کوره یاشلری آلده‌در. بونده شبهه‌سی اولانلر اوزلری تجربه ایدوب کورولر یاخود کورلمش تجربه‌لر ایله قناعت ایدرلر. یاشلر آراسنده صحیحنی دگل حتی تماما کتب سته‌نی کوروب و مطالعه ایدوب چیقمش ذاتلره تصادف ایدلنور.

مملکتمزده جدی صورتده حدیث علمینه خدمت ایدوچیلرڭ

(١) محترم استاذمز عبدالفتاح الشلچلی حضرتلرت ١٢٩٤ تاریخنده حج قصدیله حجازه سفر ایتدیکی وقت مکهٔ مکرمه‌ده سید محمد الکتبی حضرتلرینڭ صحیح البخاری درسلرینه دوام ایدوب اجازت هم آلمشیدی. کتاب اولنمادیغندنمی یا که شاگردلرده رغبت کورلمادیکندنمی، نه‌دندر، تدریس ایتمادی.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

روسیه اسلاملری بخارا طرفلرینه سفر ایدر اولمشلردر. اوشبو وقتلرده روسیه دولتی حریت دینیه اعلان و اسلام دینینی رسمی صورتده تصدیق ایتدیکندن بخارادن‌قایتمش عالملر حتی الوغ مدرسه‌لر تأسیس ایدوب کامل اختیارلق اوزرنده تعلیم‌گه مباشرت ایتمشلردر. بخاراده رسمی درسلر اسالیب یونان و کتاب دیباجه‌لری، شرح و حاشیه‌لرنڭ بحث و مناظره‌لری اولدیغندن بونلرنڭ رسملرینی رهبر طوتمش بزم مدرسه‌لرمزده قرآن و حدیث علملری ایله ـ جدی صورتده ـ اشتغال ایده‌آلمامشلردر. گرچه قورصاوی، شیخ علی تونتاری، مرجانی کبی اکابر، بعض بر حدیث کتابلرندن تدریس ایتمشلر ایسه‌ده اوشبو درسلر، باشقه‌لر نظرنده اعتبارسز قالمقدن خوف ایدوب اسخولاستیك دن غیری درسلره رغبت ایتمامش شاگردلره اولدیغندن، اهمیتلی حساب ایدلماز.

دورتنچی دور ـ «انتباه دوری» دیه اسم ویردیکمز اوشبو دور، اون دورتنچی قرن هجری ابتدالرندن صوڭ باشلانور. «عقلیات تحصیل اولنور ایسه بتون علوم و فنون آچقچی الده ایدلمش اولور، دینه نه یول و نه طرفدن تعرض ایدلسه‌ده بونڭ ایله مدافعه ینگل اولور» فکر سقیمی ایله اسخولاستیك تحصیل ایتمکده اولان ذاتلر، فرنك عالملری طرفندن اسلام علیهنه ایراد ایدلمش تعرضلره قارشو جواب ویرمك دگل حتی‌که مسئله ایله‌ده آچیق صورتده آشنا اولمقدن عاجز و مغلوب قالدقلرینی کوروب خطالرینی آڭلادیلر و حقیقی علم یولینه کرمك لازم ایدیکنی اعتراف ایتدیلر. تعرض و هجوملره جواب ویرمکدن ایلك، حقیقی اسلام ایله آشنا اولورغه محتاج اید- یکلرینی کوردیلر. ایشته بونڭ نتیجه‌سی اوله‌رق، قرآن شریف و حدیث علملرینی تحصیل ایدر ایچون یول آچلدی. «لا یبداع الابل

Из фондов Российской Национальной библиотеки

مقصد .

١٥

حدیث و آنڭ معلمی .

شاگردلر و معلملر حقنده عمومی ادبلر اولدیغی کبی، حدیث شیخلرینه و حدیث استماع ایدوچیلرگه رعایه‌سی لازم اولان خصوصی ادبلرده واردر. حدیث تحصیلنه کرمش شاگردلر ایچون بونلرنی بیلورگه وممکن قدر شونلرنی دستور العمل أیلرگه تیوشلی. زیرا آغاچدن مقصد یمش اولدیغی کبی علمدن مقصود ده عملدر. حدیث تحصیلی ایچون مخصوص اولان ادبلر حقنده ابن صلاح ونووی، عراقی وسیوطی، ابن حجر وسخاوی کبی علم اهللری طرفندن گوزل، گوزل اثرلر ترتیب ایدلمشدر (١). بز، مادی ومعنوی جهتلردن کامل عاجز اولدیغمز حالده حق سبحانه و تعالی حضرتلرینه چوق شکرلر اولسون مذکور عزیز اثرلرنی کمال لذت اوزرنده تکرار مطالعه ایدرگه ومن غیر حد استفاده أیلرگه موفق اولدق. اگرده حاللری مسعود آدملر بونلرنی مطالعه ایتمامشلر ایسه، یالگز رغبتلری واجتهادلری یوقلغندن ایتمامش اولورلر؛ زیرا بوطوغروده کوستره‌چك مقبول بهانه‌لری اولماز. شونڭ ایچون بز، معلوم کتابلرده بیان ایدلمش ادبلر حقنده معلومات ویرمیه‌چکمز. بلکه آداب اجتماعیه‌گه دائر بر ایکی سوز دیه‌چکمز، شویله:

اوشبو عصرمزده و اوشبو مملکتمزده حدیث علمندن درس

---

(١) کله‌چکده امام بخاری ترجمه‌سنده مشارالیه حضرتلرینڭ ده بر نصیحتی ذکر ایدلنور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

پيرلارى ـ بزم بيلديكمزه كوره ـ عالمجان البارودى حضرتلرى اولسه كرك. بو ذات كتب ستەنك امامى اولان «جامع الصحيح» كتابينى درس پروغرامنه قويوب، بالذات كنديسى منتظم صورتده اوقوتمش حتىكه بر قاچ دفعەلر ختم ايتمش و گوزل شاگردلر يتشدرمشدر.

مدينهٔ منورەده حديث شريف مدرسلرندن اولان سيد محمدعلى الظاهر المدنى الوترى ١٣١٤ تاريخنده مملكتمزه كلديكنده حلقهٔ تدريسينه پك كوب شاگرد و معلملر، امام و مدرسلر ييغولوب حديث شريف استماع ايتديلر و بو مبارك عالمنك اثرتينى خيلى تاتوب قالديلر. مشار اليه حضرتلرى اوشبو سفرنده «بخارا» شهرينه هم واروب اوراده حديث مجلسى عقد ايدرگه موفق اولدى، اميد ايدلماديكى يرده بر سنت حسنه قالدروب كتدى.

شمدى بو كونمزده دينى مدرسەلرمزك اكثرنده قرآن شريف و حديث علملرى عمومى ديەچك بر صورتده درس اولەرق اوقوتولنور. «لكل شئ مانع وللعلم موانع» ديمشلر. الله تعالى آفات سماويه و بليات ارضيەدن حفظ و مصون ايلاسون! خلقمزك رغبت و محبتنى كوندن كون زياده ايتسون!

کبی معلملرك حدیث و تفسیر اوقوتمادقلرندن بر ضرر اولسه ، اوقوتمقلرندن اون ضرر اولور. یاڭلش تلقین ایدلمش شاگردلره کوره، ذهنلری خالی اولان شاگردلرك قورقنچلری آزراقدر.

قرآن وحدیث شریف درسلرنده کوڭللرینه احوال و زمانه مناسب غدا صالنمادیغی ومعیشت اجتماعیه، روح قوانین کبی شیلردن بعض بر معلومات ویرلمادیکی سببلی، مجبوری صورتده شاگردلر مونتسکیو، ۋولتر، ژان ژاق روسسو و قانت کبی فلاسفه مقاللرینی ایشتدیکلرنده حیران قلورلر واسلامده بویله عالی تعلیمات اولمادیغینه تأسف ایدرلر. غرابت شونده درکه شاگردلرك، جوامع الکلم اولان حدیثلرنی ومنابع الحکم اولان آیت شریفه‌لرنی بر طرفه قویوب ده ایکنچیلره صارلمقلرینه سبب اولان معلم، اوشبو طوغروده مسئول صرف کندیسی اولدیغی حالده، شاگردلرینی تسفیه ایلامك ایله اوغراشور و هر قباحتنی آنلر اوستنه آتار.

آمریقا خسته خانه‌لرینڭ برنده تجربه کورمکده اولان بر خرستیان عرب دوقتورك عربی عبارت ایله یازلمش بر کتابنی اوقودیغمده «کاشکی اوشبونڭ کبی عالم بر ذات، تفسیر وحدیث درسلری اوقوتوب، قرآن وحدیثلرك کمالتلرندن شاگردلری خبردار ایتسه ایدی» دیه غبطه ایتدم. زیرا سویلامش معلوماتی تماما اسلام قاعده‌لرینه موافق ایدی.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

اوقوتوچیلر (تفسیر اوقوتوچیلر اولویت ایله) تاریخ وجغرافیا فنلری ایله برابر حیات امم وتنازع بقا مسئله‌لری وعلوم اجتماعی ایله آشنا اولمقلری ده لازمدر. زیرا بوشیلردن خبری اولماماش بر معلم، هر تورلی اختراع وکشفیاتلرنی ایشدوب طورمقده اولان بو کونگی شاگردلره قرآن و حدیث شریفلرك عالی علملرنی شامل اولوب دیندن مقصدده بنو آدمك أخروی سعادتی ایله برابر دنیاوی مصالحی ایدیکن، اسلام دینی بنو بشرك راحت و سعادتنه متکفل اولدیغینی آڭلاته بیلماز. بونلرنی آڭلاته بیلمامش معلملردن قرآن وحدیث اوقومش شاگردلر نه کبی واسطه‌لر ایله اسلام دیننه اخلاص و محبتلرین باغلارلر؟ قرآن وحدیث درسلری سایه‌سنده کندی دیننه کوڭل قویارغه موفق اولمامش شاگرد، ایساغوجی وشمسیه درسلری سببندن اخلاص قویا آلمیه چغی معلوم. «اذا ویره‌چك شینی یولدن دفع ایتمك، ایماندن بر تارمقدر» دیه (۱) شاگردلرینه درس ویردیکی حالده اوشبو حدیثك اشارت یاکه اولویت طریقی ایله دلالت ایدن پارا-خودلر یورتمك، تیمر یوللر صالمق، اورامالرنی کیك وتراتوارلرنی منتظم طوتمق، صولر آغار ایچون چوقرلر وایزلر یاصامق، بورانلرده آداشوچیلرغه یاردم ایچون مایاقلر قادامق، آوللرنی ممکن قدر یانغینلردن خوفسز اولان پلانلر ایله قورمق، اورامده ترزه‌لردن چوب چارلر وضررلی نرسه‌لر تاشلامقدن صاقلانمق، قریه خلقلرینك اوز قاشلرنده اولان عرف و عادتلرینه رعایت ایلامك کبی مصالح عامه‌نی روس وفرنکلرگه خاص بیلوب ده اسلام ایله مناسبتسز شیلر اعتقادنده اولان معلمك حدیث درسی اوقوتورغه لیاقتی یوقدر . بو

(۱) «الایمان بضع و سبعون شعبة فافضلها قول لا اله الا الله وادناها اماطة الاذی عن الطریق» . صحیح البخاری . ج ا ص ٨ .

Из фондов российской национальной библиотеки

صحیح حدیثلرنك بتونسی صحیحینده اولمق لازم دگل؛ شیخین اوزلری ده بونی التزام ایتمامشلردر. اوشبو سببدن صحیحین حدیثلرندن آرتدروب تألیف ایدلن باشقه صحیحلر هم وار. صحیح ابن حبان، صحیح ابن خزیمه، المستدرك (١) للحاکم کبی کتابلر اوشبو جملەدندر. اما صحیحینده اولان حدیثلرنك هر برینك صحیحلغی ایله قطع ایدرگه ممکنمی؟ـ بونده اهل علم آراسنده بیوك بر نزاع وار (٢).

١) صحیح البخاری.

« جامع الصحیح » دیه مشهور اولان اوشبو اثر قرآن شریف صوڭنده اسلام عالمنده اڭ انابتلی ومعتبر کتابلرنك بری بلکه برنچیسیدر. بونده اولان حدیثلرنك آز عددینی استثنا صوڭنده قالانلرینك درست حدیثلر ایدیکنده عالملر اتفاق ایتمشلر وممکن قدر مضمونلری ایله عمل أیلمکنی واجب کورمشلردر. (٣)

اوشبو اثر ایچنده ١٠٠ عدددن آرتق کتاب و ٣٤٥٠ عدد باب اولوب، تکرارلری ایله صانالدیغی حالده حدیثلری ٩٠٨٢ عدد ومکررلری توشرلدیکی تقدیرده ٢٦٠٢عدددر (٤). مکرر حدیثلرده کوب وقت، اسنادلر باشقه باشقه اولور. اسنادلری ایله برلکده مکرر

(١) بو اثرده حاکم طرفندن، شیخان شرطلرینه طوغری کلدیکلری حالده صحیحلرینه کرمامش حدیثلر جمع اولنمشدر. فقط، بو کتاب حدیثلری حقنده کوب انتقادلر وار دییورلر.

(٢) مذکور سؤاله تصدیق ایله جواب ویروچیلرده متفق علیهدن ٥٢، یالغز بخاری روایتندن ٦٨، مسلم روایتندن ١٠٠، جملەسی ٢٢٠ حدیثنی استثنا قیلەلر. تدریب الراوی. ص ٤٣.

(٣) شرح نووی علی مسلم. ج ١ ص ٣٦.

(٤) فتح المغیث شرح الفیة الحدیث ص ١٣.

Из фондов российской национальной библиотеки

مقصد .

١٦

کتب سته .

حدیث علمینڭ اصل واساسی اعتبار ایدلن «کتب سته» وایکنچی عبارتله «امهات ست» و «صحاح سته» بونلردر: صحیح بخاری، صحیح مسلم، سنن ابی داود، جامع ترمذی، سنن نسائی، سنن ابن ماجه.

کتب سته‌نی بویله بیان ایتمکمز جمهور فکرینه کوره‌در. بعضیلر(١) سنن ابن ماجه اورنینه امام مالك حضرتلرینڭ «الموطأ» نی صانامشلر وبعضیلرده آلتنچی کتاب اولوراغه «مسند الدارمی» لایق دیمشلردر (٢).

بز، بو یرده اوشبو مناسبت ایله سنن ابن ماجه ایله الموطأنڭ هر ایکیسندن بحث ایده‌چکمز. مسند الدارمی حقنده معلوماتمز اولمادیغندن ونسخه‌سینڭ باصلوب باصلمادیغنی بیلمادیکمزدن وبو کونه قدرمز کور کتابنی کورمادیکمزدن آنڭ حقنده بحث ایدرگه اقتدارمز اولمادی.

اوشبونلڭ اسملرینی صاناديغمز کتابلرڭ اولگی ایکیسی «صحیحین»، قالان دورتیسی «سنن اربعه»، سنن ابن ماجه ایله الموطأدن باشقه لری «کتب خمسه» دیمکله معروفدر.

بخاری ایله مسلم صحیحلرنده اولان حدیثلر حقنده بخاری ایله مسلم طرفندن اتفاق واقع اولمشدر معناسیله «متفق علیه» دیورلر.

---

(١) بوندن مراد رزین السرقسطی اولوب بوڭا ایسه مجدالدین ابن الاثیر متابعت ایتمشدر. فتح المغیث. ص ٣٣.

(٢) بو سوزنی دیوچی علائی ایله نووی‌در. فتح المغیث. ص ٣٣ وتدریب الراوی ص ٥٧.

چیلر ۹۰،۰۰۰ عددگه ایرشدیکی و بونلرنك الڭ صوڭ وفات اولانلرین
ابو طلحه منصور بن محمد ایدیکی (۳۲۹ ده وفاتدر) مرویدر.

مطبوع نسخه‌لری ـ صحیح البخاری بیوك بر کتاب اولدیغی
حالده بر قاچ دفعه‌لر باصلوب هر دفعه‌سنده بیڭلر ایله نسخه‌لر
تارالمشدر. نه یرلرده و قانغی تاریخلرده باصلدیغی اوشبوندن معلوم
اولور:

۱) دهلی (؟) جلد ۱۲۷۰ ـ ۱۸۵٤
۲) مصر ۱۰ جلد ۱۲۷۹ ـ ۱۸٦۲
۳) لیدن ۳ « ۱۲۸۵ ـ ۱۸٦۸
٤) بولاق ۸ « ۱۲۹٦ ـ ۱۸۷۹
۵) مصر ٤ « ۱۳۰۹ ـ ۱۸۹۲
٦) بولاق (۱) ۸ « ۱۳۱۳ ـ ۱۸۹۵
۷) استانبول « « ۱۳۱۵ ـ ۱۸۹۷
۸) مصر (فتح الباری هامشنده) ۱۳۱۹ ـ ۱۹۰۱
۹) « ۸ جلد ۱۳۲۰ ـ ۱۹۰۲

اوشبو طبعلرنك الڭ درست و الڭ گوزلی ٦ نچی رقم ایله کوسترلمش
« بولاق » طبعسی دیورلر.

مطبوع شرحلری ـ بخاری صحیحنه تمام حقین یرینه کتوروب
شرح یازمقنی، بیوك عالملر مشکل خدمتلردن صانامشلر و یازلمش
شرحلرنك کوبسندن رضا اولمامشلردر. حتی که ابن خلدون: « و لقد
سمعت کثیرا من شیوخنا رحمهم الله تعالی یقولون: شرح کتاب البخاری
دین علی الامة » دیور (۲). مقصد ایسه: « بخاری کتابنه شرح

---

(۱) اوشبو طبع، سلطان عبدالحمید مصرفی ایله ۵۰۰۰ عدد نسخه باصلمشدر.
(۲) ج ۱. ص ۱۲٦.

Из фондов Российской национальной библиотеки

اولان حدیثلر آنچق ٢٣عدددر. اسملری ایلە ذکر ایدلمش شیخلری ٢٨٩ عدد اولوب، بونلرنڭ مسلم روایتندە اولمامشلری ١٣٤ عدددر. رسول اکرم افندمز حضرتلرندن اوچ گنە واسطە ایلە روایت ایدلن حدیثلر مکررلر ایلە ٢٢عدد ومکررلر چیقارلدیغی صوڭ ١٦عدددر. الڭ توبان (یراق) سلسلە ٩ واسطە ایلە نقل ایدلنلردر.

صحیح البخارینڭ بتون حدیثلری ١٨٣صحابە واسطەسیلە روایت ایدلنوب بونلرنڭ ٣١ عـددی خاتونلردر. حدیثلری الڭ کوب اولان صحابەلر بونلردر: ابو هریرە (٤٤٦ عدد)، انس بن مالك (٢٦٨عدد) عبد الله بن عباس (٢١٧ عدد)، حضرت عائشە (٢٤٢عدد)، جابر بن عبد الله الانصاری (٩٠ عدد).

امام بخاری اوشبو کتاب حقندە: «هر بر حدیثی کتابمە قویدیغم وقت الڭ ایلك اغتسال قیلور وصوڭرە ایکی رکعت نفل نمازی اوقور وآندن صوڭ حدیثی یازار ایدم؛ بن بونڭ حدیثلرینی ٦٠٠،٠٠٠حدیث آراسندن انتخاب ایتدم (١) وتألیفی ایچون‌دە اون یل عمر صرف أیلادم، الله تعـالی ایلە اوز آرامدە حجت اولەچغنی امید أیلرم» دیە سویلار اولمشدر.

بو کتابنی طوغریدن طوغری مؤلفڭ کندیسندن روایت ایدو-

---

(١) بو سوزدە «شرق مبالغەسی اولماسە یخشی اولورایدی، بخاری اوزی مبالغە ایتماز بلـکە آڭا اسناد ایدن بر راویدن بویلە شی صادر اولوب باشقەلر شوڭا متابعت ایتمش اولورلر. آلتیوز بیڭ حدیث، اسنادلری ایلە برلـکدە صحیح البخاری قدر ٦٦ جلد بر کتاب اولورغە تیوشلی» دییانلر وار. فقط طبع صناعتی ظهورندن مقدم خلق لردە حفظ قوتینڭ پك زیادە اولدیغی و خصوصا عربلردە ذکاوت، آدم انابت ایتماز درجە دە قوتلی ایدیکی خاطرە کتورلسە مذکور سوز شایان استبعاد اولماز. ابن عباس، حماد الراویة، ابو العلاء المعری، ابو ریاش، اصمعی، ابن الـکلبی، ابن عبدون الاندلسی. ابن الموحل وغیرلرڭ ذکاوت وحفظلری حقندە اولان خبرلر موجب حیرتدر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

اشتراك ایلادیلر. (چیتلردن تبریك تیلیغراملر ویرلمادیکی اول وقت تیلیغرام اولمادیغی سبـبندندر). اوشبو مجلس ایچون ٥٠٠ دینار (تخمینا ١٨٧٥صوم) مصرف طوتلمشدر. کتاب تمام اولدیغی خبری دنیاغه تارالدیغی ایله هرطرفده اولان اسلام پادشاهلری و امیرلری نسخه ایتدروب آلدرر اولمشلر و نسخه‌سی ده ٣٠٠ دینار (تخمینا ١٢١٥ صوم) برابرینه یازلمشدر. بو اثر مصرده برنچی دفعه اوله‌رق ١٣٠١ ده صدیق حسن البهوپالی مصرفی ایله و ایکنچی دفعه ده ١٣١٩ ده الخشاب طرفندن اونبرر جلدده طبع اولندیلر. بو اثرڭ محدثلر قاشنده قیمتلی اولدیغننه دلیل یوزندن اوشبو کافی اولسه کرکدرکه، صحیح البخاری اوزرینه شرح یازمقنی رجا ایدوچیلره شوکانی: «لا هجرة بعد الفتح» دیه رد جوابی ویرمشدر.

٢) عمدة القاری- بدر الدین العینی (٨٥٥) اثری اولان بوشرحڭ مؤلف قلمی ایله یازلمش نسخه‌سی مصرده «ازهر» کتبخانه‌سی یاننده اولان «کتبخانه» ده ٢١ جلدده‌در. ٨٢١ رجبنده ابتدا ایدوب ٨٤٧ده جمادی‌الاولی‌ده تمام ایلادی. ابن حجر طرفندن تألیف ایدلمکده اولان «فتح الباری» نسخه‌سینی عاریت یوللو آلوب طورر و شوندن هم استفاده ایدر اولمشدر. حتی‌که بعض براورنلرده طوتاشدن برر کاغد قدر کوچرر. بوندن باشقه، رکن الدین القریمی (١) شرحندن

(١) بو کیمسه فی الاصل دشت قپچاق تختکاهی اولان «سرای» شهرندندر. اسمی احمد بن محمد بن عبدالمؤمن اولوب لقبی‌ده رکن الدین‌در. قوللونده قالتراو اولدیغندن «المرتعش» دیه معروف اولدی. صوڭره مصره واروب جامع الازهرده درس آیتدی. «غرائب النوادر» اسمنده اولان بو اثردن استفاده ایتدیکن، عینی اعتراف ایدوب: «ثم انی لما رحلت الی البلاد الشمالیة قبل الثمانمائة من الهجرة ظفرت هناك من بعض مشاخنا بغرائب النوادر» دیه ذکر قیله‌در.

Из фондов Российской национальной библиотеки

یازمق امت اوستینه بورچ ایدی، لکن بو بورچ همیشه ادا ایدلدیکی یوق » دیمك اولور. لکن ابن خلدون صوڭنده ابن حجر العسقلانی ایله عینی طرفندن گوزل شرحلر یازلمشدر. شونکچون ابن خلدون سوزینه قارشو، کاتب چلبی: « ولعل ذلك الدين قضى بشرحي المحقق ابن حجر العسقلانی و العینی » دیيور (۱). بو شرحلر حقنده‌ده معاصرلرمزدن بر کیمسه: « ابن حجر ایله عینی شرحلرنده، نقل و حدیثلرنی تطبیق، تاریخی واقعه‌لرنی تفصیل و استخراج احکام جهتلری کامل ایسه‌ده اجتماعی حاللر و بوکونگی حیات اقوام خصوص لرینه دائر شرحلر ناقص بلکه بالکل یوقدر، شونڭ ایچون امت اوستنده اولان بورچ هنوز ساقط اولمامشدر» دیيور.

هر حالده بخاری صحیحی اوزرینه مختلف عصرلر و مختلف مملکتلرده معروف ومشهور عالملر طرفندن اوزونلق و قسقه‌لقده متفاوت مسلکده شرحلر یازلمشدر. بونلردن بزلر آنچق مطبوع اولان شرحلرینی بر یرده یازاچقمز. (۲).

۱) فتح الباری. ابن حجر العسقلانی (۸۵۲) اثری اولان بو شرح، صحیح البخاری شرحلری آراسنده اڭ معتبرلرندندر. ابن حجر بونی ۸۱۷ ده ابتدا قیلوب ۸۴۲ رجبنده تمام ایتدی و بویله بر نعمت که نائل اولدیغی سببلی اوشبو ییل شعباننده (یوبیلی قیدلندن) الوغ بر بایرام یاصادی. معاصرلری اولان بیوك ذاتلر اوشبو مجلسه بالاتفاق

(۱) کشف الظنون. ج ۲. ص ٤٢٦.

(۲) بخاری شرحلری ایله « کشف الظنون » و باشقه اثرلردن آلوب مؤلفلری نڭ وفات ییللری ترتیبی اوزرنده صحیح البخاری اوزرینه اولان شرحلردن ۲۷ عدد کتاب اسمی یازمشیدك. صوڭره، رساله‌مز اوزون اولماسون دیه طبع وقتنده آنچق مطبوع شرحلرنی ذکر ایدوب باشقه‌لرینی توشروب قالدردق و کتب سته‌نڭ باشقه‌لری حقنده هم بو روشده قیلدق.

ایتدیکنده تکرار ایدوب شاگردلر و خصوصا مدرسلر ایچون قولای أیلامشدر.

٤) **تحفة الباری.** شیخ الاسلام ابو زکریا الانصاری (٩٢٦) تألیفی اولان بو اثر اوچونچی طبع «ارشاد الساری» ایله برلکده طبع اولنمشدر.

٥) **النور الساری.** حسن العدوی (١٣٠٣) تألیفی اولان بو شرح ٢ نچی طبع هامشنده باصلمشدر.

٦) **حاشية السندی.** ابو الحسن المدنی السندی تألیفی اولان بو اثر، ٥ نچی طبع هامشنده طبع اولنمشدر.

اسلام دنیاسنده اوقودن واستفاده دن زیاده یازو واوقوتوغه رغبت کامل اولدیغی سببلی صحیح البخاری اوزرینه یازلمش شرحلر، تعلیقلر حسابسز درجه‌ده کوب اولوب، شمدی بو اثرلرك اکثری آوروپا ومصر کتبخانه‌لرنده ییغولوب طوررلر. فقط تعلیم وتدریس ایدوچیلر ایچون ارشاد الساری وحدیث علمینه الفت و ملکه حاصل ایتمك قصدنده اولانلر ایچون فتح الباری، حنفیه مذهبنه کوره حدیثلردن استخراج احکام ایده بیلمك هوسنده اولانلر ایچون عمدة القاری کافی اولدیغندن شونلر أیله باشقه‌لردن مستغنی اولمق ممکندر. بر برینك نسخه‌سی قبیلندن اولان اوزون شرحلر، عمر ضیاعینه وکوب وقتده‌ده علم تلفینه باعث اولور. ابن خلدون کتاب کوب اولمقنی موانع تحصیلدن عد أیلار (١).

مختصرلری: کتابلرك مختصرلری کندیاری درجه‌لرینه یتشماز. خصوصا بخاری صحیحی کبی مبارك بر کتابك مختصری اعتمادلی و انابتلی

(١) ج ١ ص ٢٧٤.

Из фондов Российской национальной библиотеки

ده كوب شيلر اخذ و اقتباس ايتمشدر. حتى عينى شرحينى مدح ايدوب سويلاوچيلره ابن حجر: «عينى، ركن الدين شرحندن استفاده ايده‌در، ركن الدين شرحى بتديكى صوڭ كوررسز عينى سوزى هم آزاير» (زيرا ركن الدين شرحى تمام دگللر) ديمش؛ واقعده هم شويله اولمشدر. عينى شرحى نيچوندر كنديسى سلامت وقتده «فتح البارى» درجه‌سنده شهرت تابمامشدر. احتمال كه بو شى ابن حجر شرحندن صوڭ تمام اولديغندن و ابن حجر كبى زور مجلسلر ياصاب تشهير ايتماديكندن، حنفيلره كوره اوشبو وقت مصرده شافعيلرڭ مرتبه‌لرى بلند اولديغندن اوله بيلور. شويله ايسه‌ده عينى شرحى فائده‌لى شرحلردن أيديكى ايله عالملر اعتراف ايلامشلردر. ابن حجر ايله عينى هر ايكيسى بر عصرده بر برينه ياقين اوله‌رق مصرده معيشت ايده‌لر وهر برى حديث علمينڭ متخصصلرندن ايدى. آيرى آيرى شرحلر يازاچق يرده ايكيسى برلكده يازمش اوله‌لر ايدى، شرحلرى دخى زياده گوزل ومفيد اولمش اولور ايدى. فقط اسلامرده ايكى اوچ كشى برلكده كتاب تأليف ايتمك عادتى اولمامش ياخود غايت نادر اولمشدر. بوندن باشقه بو اثرلر كندى شاگردلرينه درس، ويرمك اصولى ايله يازلمش واوشبو سببدن بر ايكى كيمسه‌نڭ اشتراكى ممكن اولمامشدر. بو شرح استانبولده ١٣٠٩ده ١١ جلدده طبع اولنمشدر.

٣) ارشاد السارى. مؤلفى احمد بن محمد بن ابى بكر القسطلانى (٩٣٣) در. بو شرح ١٢٦٧ ده بولاقده و ١٣٠٤ ايله ١٣٢٦ ده مصرده باصلمشدر. اولگى باصمه‌سى ١٠ واوچونچيسى ١٢ جلد اولوب ايكنچى باصمه‌سى حقنده معلوماتم يوقدر. فى حد ذاته بو شرح، ابن حجرڭ «فتح البارى» سندن آلنمش فقط اسملرڭ تصحيحلرينى هر اسم تصادف

Из фондов Российской национальной библиотеки

ابو العباس احمد بن احمد بن عبد اللطيف الشرجى الزبيدى (١). ١٢٧٨ ده بر جلدده مصرده « بولاق » مطبعه‌سنده طبع اولنمشدر. بوڭا ايسه ١٣٠٧ ده وفات اولان ابو الطيب صديق بن حسن الحسينى القنوجى البخارى طرفندن « عون البارى لحل ادلة البخارى » اسمنك بر شرح يازلوب « نيل الاوطار » هامشنده اوله‌رق مصرده ١٢٩٧ ده طبع اولندى.

اسماء رجالى: صحيح بخاريده ذكر ايدلمش كيمسه‌لرك ترجمهٔ حال وتعريفلرى حقنده يازلمش اثرلردن مشهورلرى بونلردر: ١) اسماء رجال البخارى (٢). ابو نصر الكلاباذى (٣٧٨). ٢) الاعلام بمن ذكر فى البخارى من الاعلام. ابن حجر العسقلانى (٨٥٢). ٣) الجمع بين كتابى الكلاباذى و ابى بكر الاصبهانى. ابو الفضل المقدسى نك (٥٠٧). بو اثر «حيدر آباد الدكن» ده ايكى جلد اوزرنده مطبوعدر. ٤) قرة العين فى ضبط اسماء رجال الصحيحين. عبد الغنى البحرانى (...). بر جلدده «حيدر آباد الدكن» ده طبع اولندى.

بابلرينك ترجمه‌لرينه اولان شرحلر: شرح تراجم ابواب البخارى. شاه ولى الله الدهلوى (١١٧٦). بو اثرده « حيدر آباد الدكن » ده باصلمشدر.

فهرستلرى: مفتاح صحيح البخارى. استانبولده فاتح جامعى مدرسلرندن محمد شريف التوقادى. بو اثر ١٩٢ بيتده ١٣١٣ ده « استانبول » ده باصلمشدر. حديث شريفلرك اول كلمه‌سى خاطرده

---

(١) معاصرلرمزدن فاضل محترم محمد ذهنى حضرتلرى بو كتابى حسين بن المبارك الزبيدى نام ذاته نه كبى دليله مبنى اسناد ايتديكنى آڭلامادق. «الحقائق» ج ١ ص ٨.

(٢) بو كتابك اسمينى بيلماديكم سببلى «اسماء رجال البخارى» ديه يازدم.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

اولمق جهتندن اصلنه قياس ايدلماز. بعض بر مصنفلر اوزلرينڭ كتابلرينڭ اختصار ايدلمەسينه اصلا رضا اولمازلر ايمش. امام مسعودى «مروج الذهب» ديباجەسنده: «فمن صرف شيئا من معناه او ازال ركنا من مبناه او طمس واضحة من معالمه او لبس شاهدة من تراجمه او غيره او بدله او شحنه او اختصره او نسبه الى غيرنا او اضافه الى سوانا فوفاه من غضب الله و وقوع نقمه و فوادح بلاياه ما يعجز عنه صبره ويحار له فكره وجعله الله مثلة للعالمين وعبرة للمعتبرين الخ» ديبور. ياقوت حموى «معجم البلدان» مقدمەسنده: «ولى على ناقل هذا الكتاب والمستفيد منه ان لا يضيع نصبى ونصب نفسى له وتعبى بتبديد ما جمعت وتشتيت ما لفقت وتفريق ملتئم محاسنه ونفى كل علق نفيس عن معادنه ومكامنه باقتضا به واختصاره و تعطيل جيده من حليه وانواره وغصبه اعلان فضله و اسراره فرب راغب عن كلمة وغيره متهالك عليها وزاهد فى نكتة غيره مشعوف بها ينضى الركاب اليها فان اجبتنى فقد بررتنى جعلك الله من الابرار وان خالفتنى فقد عققتنى والله حسيبك فى عقبى الدار» ديمشدر. مع ما فيه حموينڭ اوشبو رجاسينڭ امام سيوطى اوزرينه تأثيرى اولمامش، مشار اليه «معجم البلدان» ڭ قول و آياق هم قاناتلرين صندروب اختصار قيلمشدر. مصنفى رضامى دگلمى «جامع الصحيح» نى اختصار ايدن ذاتلر هم اولمشدر. بو كونده مطبوع اولان مختصرلرى ايشته بونلر:

١) **جمع النهاية فى بدء الخير والغاية.** ٦٧٥ ده وفات اولان عبدالله بن سعد بن حمزه طرفندن اختصار ايدلمش. ١٣٠٢ تاريخنده تاش باصمه ايله مصرده طبع اولندى، يانده عبد المجيد الشرنوبى شرحى ده واردر.

٢) **التجريد الصريح.** صاحبى ٨٩٣ ده وفات اولان شهاب الدين

Из фондов Российской национальной библиотеки

مطبوع نسخه‌لری: صحیح مسلم بو کونمزه قدر اوشبو اورن لرده باصلمشدر:

١) فالکوتا. ١٢٦٥ – ١٨٤٩

٢) بولاق. ٢ جلد ١٢٩٠ – ١٨٧٣

٣) مصر. « « ١٣٢٧ – ١٩٠٩

مطبوع شرحلری: شرح النووی (٦٧٦). بو شرح، صحیح بخاری شرحی اولان «ارشاد الساری» نسخه‌لری حاشیه‌سنده ایکی دفعه باصلمشدر.

اسماء رجالی: مطبوع اولان اسماء رجالی بخاری اسماء رجالی بحثنده اوتدی، شونك مراجعت اولنه.

فهرستلری: بوکا فهرست اولارق استانبولده فاتح جامعی مدرسلرندن محمد شریف التوقادی «مفتاح صحیح مسلم» اسمی ایله بر رساله ترتیب ایدوب ٥٢ بیتده باصدرمشدر. حدیثلرك ایلك کلمه‌لری حروف هجا ترتیبی ایله ذکر ایدلمشدر.

٣) سنن ابی داود.

«سنن ابی داود»، کتب سته‌نك اوچونچیسی اولوب حدیث فننده مقبول و معتبر بر اثردر. فقه مسئله‌لرینی جامع اولمق اعتباریله حتی بوی صحیحین‌دن‌ده آرتق کوروچیلر وار. بیوك عالملردن اولان ابن الاعرابی: «قولنده قرآن شریف ایله سنن ابی داود اولان

ص ٧٠) تصحیف ایدلمش دییورلر. گویا درستی‌ده: «نحن نجیء یوم القیامة علی کوم» اولوب «کوم» سوزی «کذا» رسمنده یازلمشده معناسینی کیلشدره آلمامش بر کیمسه کتاب حاشیه‌سینه «اصلنده شویله تفتیش قیل» معناسنده اولان «کذا انظر» دیه یازمش صوکره شول سوز متن اوله‌رق کوچرلمش اوله‌در.

Из фондов Российской национальной библиотеки

اولور ایسه اوشبو فهرستدن قاراب مقصود اولان حدیثنی تابمق ممکن اولور. اوشبو جهتدن بو کتاب فائده‌لی اثرلردندر.

۲) صحیح مسلم.

«جامع الصحیح» هم «المسند الصحیح» دیه مشهور اولان بو کتاب، کتب سته‌نڭ ایکنچیسی اولوب، بخاری صحیحی ایله برلکده ایکیسی «صحیحان» و «صحیحین» دیمکله معروفدر. ابوعلی‌الحسین النیسابوری مسلم صحیحنی حتی بخاری صحیحندن ترجیح ایدر اولمش و بعض بر مغرب عالملری هم بو فکرنی اختیار أیلامشلر در. فقط بو اهمیتلی بر مسئله دگل. زیرا ترتیب اعتبارنچه مسلم صحیحی و اسناد اعتمادلی اولمق اعتبارنچه بخاری صحیحی گوزل ایدیکینه جمهور علما اتفاق ایتمشلردر.

«صحیح مسلم» اوچیوز بیڭ حدیثدن انتخاب ایدلمش، حدیثلرینڭ عددی مکررلر ایله ۱۲۰۰۰ و مکررلردن باشقه ۴۰۰۰ در. الڭ عالی سندلی حدیثلر رسول الله حضرتلرندن دورت واسطه ایله نقل اولنوب بونلر تخمینا ۸۰ عدددر.

محدثلر تفتیش ایتدیکلری صوڭ «صحیح مسلم» ده اولان اوشبو حدیثلری آیروب آلوب غلط ایدیکلرینی اعلام ایتمشلردر: ۱) کسوف نمازینی رسول الله اوچ رکوع ایله اوقودی مضمونندە اولان حدیث. ج ۱، ص ۲۴۷. ۲) خلق التربة یوم السبت حدیثی. ج ۲، ص ۳۴۰. ۳) ابوسفیان مسلمان اولدیغی صوڭ قزی ام‌حبیبه نی رسول‌الله حضرتلرینه ویرمك حقنده اولان حدیثی. ج ۲، ص ۲۶۴. فقط بونلر غایت آز هم‌ده اعماله دائر دگلدرلر (۱).

---

(۱) اوشنداق: «نحن نجیء یوم القیامة عن کذا وکذا انظر» حدیثی‌ده (ج ۱

صحيحين صوڭنده غنه صاناوچيلروار. حتى بعضيلر: «امام نسائى سننى (المجتبى) درجه‌سنده معتبر بر كتاب، اسلام دنياسنده تأليف ايدلمادى» ديورلر. مغرب عالملرندن بعضيلر امام نسائى كتابنى بخارى صحيحندن ده مقدم عد ايتمشلردر. كتب ستة ايچنده يالڭز اوشبو اثرده ابو حنيفه حضرتلرندن بر عدد حديث روايت ايدلمشدر. بو كتاب اسمنى بعضيلر نون ايله «المجتنى» رسمنده يازمشلردر.

مطبوع نسخه‌لرى: المجتبى ١٨٤٧ هم ١٨٨٢ ده بر جلد ده اوله‌رق تاش باصمه «كانپور»ده و ١٣١٢ ده ايكى جلدده مصرده باصلدى.

مطبوع شرحلرى: ١) زهر الربى. امام سيوطى تأليفى اولان بو اثر المجتبى‌نڭ هر بر نسخه‌سى ايله برلكده باصلمشدر. ٢) شرح ابى الحسن المدى السندى. اوچونچى طبع هامشنده باصلمشدر. ٣) عرف زهر الربى. على الدمناتى اثرى اولان بو شرح ١٢٩٩ ده مصر ده طبع اولنمشدر.

٥) جامع الترمذى.

كتب سته‌نڭ بشنچيسى امام ترمذى تأليفى اولان «جامع الترمذى» و «سنن الترمذى» اسملرى ايله معروف اولان كتابدر.

امام ترمذى بو كتابنى تأليف ايتديكى صوڭ حجاز، عراق و و خراسان عالملرينه عرض ايتمش و آنلرده تفتيش ايتديكلرى صوڭ ثنا أيلامشلردر. ترتيبى گوزل، تكرارى آز اولوب استدلال وجهلرينى، اصحاب و تابعين مذهبلرينى، شبهه اولمق احتمالى اولان راويلرڭ كنيه لرينى بيان ايدوب كچديكندن، حديثلرڭ نوع و عله‌لرينى كوستروب كتديكندن بوكتاب، سنن كتابلرى آراسنده استفاده ايچون اڭ ينگلدر. مذكور كتاب حقنده: «مجتهد ايچون ده مقلد ايچون‌ده

کیمسه، هر بر کتابدن مستغنی اولور» دیمشدر. بو اثرده ثلاثیات دن برگنه حدیث وارلغی مرویدر. ابو داود، اوشبو کتابنی ترتیب ایتدیکی صوڭ احمد ابن حنبل حضرتلرینه کوسترمش و مشار الیه‌ده استحسان أیلامشدر. امام غزالی، مجتهدلر ایچون سنن ابی داود کفایت ایده‌چکنی دعوی أیلر اولمش و شافعیلردن کوب ذاتلر غزالی نڭ بو فکرینه موافقت ایتمشلردر. ابو داود ایله ترمذی حقنده: «هر ایکیسی مجتهد مطلق ایدیلر، فقط ظاهرده بری احمد وایکنچیسی اسحاق بن راهویه مذهبی اوزرینه منسوب کورلدیلر» دیورلر.

مطبوع نسخه‌لری: سنن ابی داود بر دفعه ۱۲۸۰ ده مصرده و ایکنچی دفعه ۱۲۸۳ ده تاش باصمه ایله «دهلی» ده باصلمشدر.

مطبوع شرحلری: درجات مرقات الصعود. اوشبو عصر ابتدا-سنده وفات اولان علی الدمناتی طرفندن یازلمش و ۱۲۹۸ ده مصرده طبع اولنمشدر.

٤) المجتبی.

کتب سته نڭ دورتنچیسی امام نسائی طرفندن جمع ایدلمش «المجتبی» در. مشار الیه حضرتلری اڭ ایلک «السنن الکبری» اسمنده بر کتاب ترتیب ایتدی و صوڭره‌دن بونی تهذیب و اختصار قیلوب «المجتبی» و ایکنچی اسم ایله‌ده «السنن الصغری» کتابنی میدانه کتوردی. هر ایکی کتاب «سنن النسائی» دیه مشهور اولسه‌ده کتب سته‌دن معدود اولانی «المجتبی» در (۱). بو کتاب مرتبه سینی

(۱) حدیث کتابلرینڭ «رواه النسائی» یا که «رواه الخمسة» یاخود «رواه الستة» دیدکلرندن مراد لری اوشبو «المجتبی» حدیثلریدر. کاتب چلبی نڭ: «زکی الدین المنذری سنن ابی داودنی اختصار ایدوب - المجتبی - دیه اسم قویدی و آگاده سیوطی - زهر الربی - اسمیله شرح یازدی» دیمه‌سنده سهو اولسه کرك. زیرا سیوطی «زهر الربی» سی امام نسائی نڭ اصل اوز کتابینه شرحدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

طاهر المقدسی اولمشدر . اما مجدالدین ابن الاثیر: «ابن ماجه‌سننی فقه نظرندن فائده‌لی بر اثر اولسه‌ده حدیثلری صافلق جهتندن کتب خمسه درجه‌سنده دگل بلکه آراده منکر حدیثلرده وار» دیه بونك یرینه «الموطأ» نی آلتنچی کتاب ایدوب اعتبار أیلامشدر . ابن ماجه‌نك «قزوین» فضیلتی حقنده روایت ایتمش حدیثی (ج ۲ ص ۹۲ - ۹۳) موضوع دیبورلر. اوشنداق آیاق اوره بول ایتمکدن نهی ایدوب جابردن روایت ایتمش حدیثی حقنده‌ده محدثلر الوغ نزاعلر قیله‌لر (۱). ثلاثیات اوله‌رق بیش عدد حدیث وارلغی مرویدر.

مطبوع نسخه‌لری - سنن ابن ماجه ۱۲۸۲ ده و ۱۸۸۹ ده تاش باصمه ایله «دهلی» ده و ۱۳۱۳ ده ایکی جلدده مصرده طبع اولندی .

مطبوع شرحلری - ۱) مصباح الزجاجة . امام سیوطی (۹۱۱) اثری اولان بو شرح ۱۲۸۲ ده باصلمش اولان نسخه هامشنده طبع اولنمشدر . ۲) شرح ابی الحسن المدنی السندی (۱۱۳۸) . بو شرح ۱۳۱۳ ده طبع اولنمش نسخه هامشنده باصلمشدر . ۳) انجاح الحاجة علی سنن ابن ماجه . عبدالغنی بن ابی سعید العمری (۱۲۹۶) اثری اولان بو شرح «مصباح الزجاجة» ایله برابر برنچی طبع هامشنده باصلمشدر .

---

(۱) ابن ماجه‌نك : «وعن جابر رضی الله عنه قال نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم ان یبول قائما» حدیثی شرحنده «نیل الاوطار» صاحبی : فی اسناده عدی بن الفضل وهو متروك و قد عرفت ماناله الحافظ من عدم ثبوت شیٔ فی النهی عن البول عن قیام عن النبی علیه السلام» دیه‌در. اوشبو بحثده ابن القیم «زادالمعاد» ده «قد ثبت عن النبی صلی الله علیه السلام البول قائما و قاعدا و الکل سنة» دیبور. بونلر ایسه ابن ماجه روایتنه طعن اوله‌در. «قزوین» حدیثی حقنده «میزان الاعتدال» ده (ج ۱ ص ۲۲٤) «فلقد شان ابن ماجة سننه بادخال هذا الحدیث الموضوع فیها» دیبور .

Изофонды Российской Национальной Библиотеки

كفايت أيلر ، جامع ترمذى اولان اويده گويا پيغمبر اوزى حاضر اولوب سويلاب طورر» دييور اولمشلر. بو اثرده ثلاثيتدن يالـڭز: «يأتى على الناس زمان الصابر منهم على دينه كالقابض على الجمر» حديثى گنه واردر. شيخ الاسلام ابو اسماعيل عبدالله الاصبهانى جامع ترمذى حقنده: «بنم نظرمده بو كتاب بخارى ايله مسلم صحيحلرينه كوره ده مفيددر» ديديكى مرويدر (١). مع ما فيه بعض بر حديثلرى انتقاد ايدلمشدر (٢).

مطبوع نسخه‌لرى: جامع ترمذى ١٨٤٤ ده و ١٨٤٩ ده تاش باصمه ايله «دهلى» ده، ١٢٩٢ده ٢ جلدده «بولاق»ده طبع اولنمشدر.

مطبوع شرحلرى: نفع قوت المغتذى. على الدمناتى اثرى اولان بو شرح «دهلى» ده باصلمش نسخه هامشنده مطبوعدر.

٦) سنن ابن ماجه.

كتب سته‌نڭ آلتنچيسى، جمهور علما اختيارينه كوره «سنن ابن ماجه» در. حديثلرينڭ عددى ٤٠٠٠ اولوب آراده رسول اكرم دن اوچ گنه واسطه ايله روايت ايدلمش اوچ حديث واردر.

بونى ايسه باشلاب آلتنچى كتاب ايدوب صاناوچى الفضل ابن

---

(١) تذكرة الحفاظ. ج ٣ ص. ٣٨.

(٢) ابن القيم: رسول اكرم ايله ابو طالبڭ شام سفرى حقنده أوزون حديثده اولان: «و بعث معه ابوبكر بلالا» ديديكى جمله حقنده (جامع ترمذى ج ٢ ص ٢٠٣) «و هو من الغلط الواضح فان بلالا اذ ذاك لعله لم يكن موجودا» دييور (زاد المعاد ج ١ ص ١٧). ابن تيميه انا مدينة العلم و على بابها حديثى حقنده «كذب» دييور (المجموعة الـكبرى ص ٣٣٧). امام ترمذى «مناقب على» بحثنده: «انا دارالحكمة و على بابها» ديه بر حديث نقل أيلر (ج ٢ ص ٢١٤) ابن تيميه‌نڭ مرادى اوشبو حديثميدر، عجبا ؟!

Из фондов Российской национальной библиотеки

كتابدر » ديبور اولمش (١) . قاضى عياض : « اسلام عالمنده ـ الموطأ ـ درجه‌سنده آدملرك اعتناسينه مظهر اولان بر كتاب يوقدر » ديمشدر .

« الموطأ » ده اولان بر فضيلت ده محدثلر آراسنده الك درست اولمق ايله شهرت اولان اسنادلردن كوبسنى مشتمل اولديغندندر . اوشبو اسناد احمد ابن حنبل ، اسحاق بن راهويه قاشنده : محمد بن مسلم ابن شهاب زهرى ـ سالم بن عبدالله ـ عبدالله بن عمردر . على بن المدينى و غيرلر قاشنده : محمد بن سيرين ـ عبيده بن عمرو سلمانى ـ على بن ابى طالب در . يحيى بن معين ايله نسائى قاشنده : ابراهيم نخعى ـ علقمه ـ عبدالله بن مسعود در . ابوبكر ابن ابى شيبه وباشقه‌لر قاشنده : محمد بن مسلم ابن شهاب زهرى ـ زين العابدين على بن الحسين ـ الحسين بن على ـ على بن ابى طالب در . امام بخارى قاشنده مالك ـ نافع ـ عبدالله بن عمردر .

مطبوع نسخه‌لرى ـ « الموطأ » نسخه‌لرى متعدد اولوب آرا ـ لرنده بعض بر فرقلر اولديغى مرويدر . بو كونك ايكى تورلى نسخه‌سى طبع اولندى . برى يحيى بن يحيى المصمودى روايتى اولوب ١٢٨٠ ده « تونس » ده و تاش باصمه ايله ايكى جلدده مصرده ، ١٢٩١ ده « دهلى » ده ، ١٨٨٩ ده « لاهور » ده باصلمشدر . ايكنچيسى ايسه محمد بن الحسن الشيبانى روايتى اولوب ١٢٩١ ده « لوديانج » ده و عبد ـ الحى اللكنوى تصحيحى ايله ايكى دفعه تاش باصمه ايله طبع اولنمشدر . اوشبو ١٣٢٧ ـ ١٩٠٩ تاريخنده « معارف » مصرفى ايله « قزان » ده

---

(١) امام شافعى بو سوزينى جامع سفيان ثورى ، مصنف حماد بن سلمه كبى اثرلردن تفضيل ايتمك قصديله سويلامشدر . آنك عصرنده بخارى ومسلم صحيحلرى يوق ايدى .

Из фондов Российской национальной библиотеки

٦) الموطأ.

كتب ستهنك آلتنچيسى مجدالدين ابن الاثير اصطلاحنه كوره امام مالك حضرتلرى طرفندن تأليف ايدلمش «الموطأ» در. امام مالك بو كتابنى ١٠٠٠٠٠ عدد حديثدن انتخاب ايدوب قرق ييل مدتنده ترتيب ايتمشدر. الك ايلك مرتبهده بابلره آيرلوب يازلمش حديث كتابى اوشبو «الموطأ» اولوب اصحاب و تابعين اثرلرى حسابه داخل اولمق اوزره بتون حديثى ١٧٢٠ قدر تخمين اولنور. بونك ايچندن مسند ٦٠٠، مرسل ٢٢٢، موقوف ٦١٣، تابعين اثرلرى ٢٨٥ عدددر.

«الموطأ» نى كنديسندن طوغرى روايت ايتمك قصديله جهانك دورت طرفندن علم اهللرى فوج فوج اولهرق امام مالك حضورينه كلور اولمشلر. واسطهسز اولهرق بر بيكدن زياده آدم روايت ايتديكى مرويدر. بو جملهدن شافعى، محمد بن الحسن، ابن وهب، ابن القاسم كبى مشهور فقيهلر؛ يحيى بن سعيد القطان، عبدالرحمن بن مهدى، عبدالرزاق كبى حديث اماملرى؛ هارون الرشيد، الامين، المأمون كبى خليفهلر اولنور ايدى. امام مالك اوزى سلامت وقتنده «الموطأ» بتون اسلام دنياسينه مشهور اولوب نسخهسى هر بر ولايتلرگه تارالمشدر. ابو يوسف حضرتلرينك «الامالى» نام اثرى و امام محمدك «الآثار» ى «الموطأ» ايله بر زمانده دنياغه چيقمش ايسهلرده شهرت و اعتبار طوغروسنده آرالرى ير ايله كوك آراسى نسبتنده يراق قالمشلردر.

امام شافعى «الموطأ» حقنده: «قرآن شريفدن صوك الك درست

Из фондов Российской национальной библиотеки

ترجمه‌لرینی یازاچق اولدق . یوقاروده کتب ستّه‌نی سویلادیکمز ترتیب که خلاف اولسه‌ده مؤلفلر سویلاندیکی یرده بحثمز امام مالك حضرتلرندن باشلاناچقدر. الموطأ ، هر نه قدر صحیح بخاری وصحیح مسلم درجه‌سنده اولماز حتی‌که جمهور بو کتابنی «کتب ستّه» آراسینه قویماز ایسه‌ده امام مالك کندیسی کتب ستّه صاحبلرینه کوره بالاتفاق مقدم بر ذات اولوب ، کتب ستّه مؤلفلری بونڭ شاگردلرینڭ شاگردلری یدر. بناءً علیه محترم استاذلرینی اوزینڭ مناسب اورنینه قویمق قصدیله الڭ ایلك سویلیه‌چك کیمسه‌مز امام مالك حضرتلری اولور.

امام مالك.

حدیث عالملرینڭ استاذی ومشهور دورت مذهبدن بری اولان « مالکیه » مذهبینڭ امامیدر. بو ذاتڭ اسمی مالك ؛ کنیه‌سی ابو عبدالله اولوب آتاسی‌ده انس بن مالك (مشهور انس بن مالك دگل) بن ابی عامر الاصبحی المدنی ایدی. باباسی ابو عامر رسول اکرمی کوروب صحبت ایتدیکی مرویدر. اسلاف کرام آراسنده امام مالك «فقیه الامة» ، «امام دار الهجرة» کبی لقب فاخرلر ایله مشهور ایدی.

امام مالك حضرتلری هجرتدن ۹۳ نچی ییل « مدینه » ده آنادن طوغوب عبدالله بن عمر بن الخطاب آزادلیسی اولان نافع ابو عبدالله وزهری محمد بن مسلم ابن شهاب کبی الوغ تابعینلردن حدیث شریف استماع أیلامشدر. ربیعة الرأی بن ابی عبدالرحمن التیمی ، عامر بن عبدالله بن الزبیر ، عبدالله بن دینار ، جعفر بن محمد الصادق و غیرلر امام مالك حضرتلرینڭ شیخلرندن ایدی. نافع بن ابی نعیم و باشقه‌لردن علم قرائت آلدی. کندیسندن اوقومش عالملرڭ حد و حسابی یوقدر. عبدالله بن المبارك ، محمد بن الحسن الشیبانی ، سفیان الثوری ،

Из фондов Российской национальной библиотеки

طبع اولنورغه ده باشلاندی (١).

مطبوع شرحلری. - ١) شرح زرقانی. محمد بن عبدالباقی بن یوسف زرقانی (١١٢٢) اثری اولان بو شرح ١٢٨٠ ده ٤ جلدده مصرده طبع اولندی. ٢) المصفی. ٣) المسوی. هر ایکسی ولی الله الدهلوی العمری (١٢٣٩) اثری اولوب برنچیسی فارسی و ایکنچیسی عربیدر. هر ایکیسی هندستانده مطبوعدر. ٤) التعلیق الممجد. امام محمد روایتنه اولان بو شرح عبدالحی اللکنوی (١٣٠٤) اثری اولوب هندستان و قزانده امام محمد روایتی اولان مطبوع متنلر هامشلرنده طبع اولنمشدر.

مقصد.

١٧

کتب سته مؤلفلری.

حدیث فننده «کتب سته» اڭ معتبر و مبارك اثرلر اولدیغی کبی بونلرڭ مؤلفلریده اسلام عالمنده اڭ اعتمادلی واڭ بیوك ذاتلردر. «کتب سته» ایله لازم درجهده آشنا اولور ایچون مؤلفلری ایلهده آشنا اولمق لازم. شونڭ ایچون بزلر بو یرده کتب سته مؤلفلری

---

(١) «معارف» طرفندن اسمزگه هدیه ایدلمش نسخهسندن اوشبو اثرڭ ١٣٢٨ - ١٩١٠ ده شهر ربیع اولده تمام اولدیغی آڭلاشلدی. بتونسی ٣٩٤ صحفهده اولوب هامشنده عبدالحی اللکنوی نڭ «التعلیق الممجد» ی هم برابر گوزل کاغد وگوزل حروفده حدیث کتابنه لایق روشده طبع اولنمشدر.

اولمیه ایدی حجازده علم قالمیەچق ایدی » هم: « مالك کبی عالم و فاضل کیمسـه کوردگزمی ؟ » دیه صوراوچیلره: « آنك کبی عالم وفاضل ذاتی کورمك بره دگل حتی استاذ وشیخلرمزده نصیب اولمامشدر » دیبور ایدی.

امام مالك حقنده، امام شافعی ایله امام محمد آراسنده اوشبو روشده بر مناظره اولدیغی مرویدر:

امام محمد: (شافعیگه خطابا) سـزك استاذگز مالکمی عالم، یوقسه بزم استاذمز ابو حنیفەمی ؟

امام شافعی: وجدان ایله حکمگه راضیمیسز ؟

امام محمد: شبهەسز.

امام شافعی: اویله ایسه سویلاگز، قرآن شریف علمنی سزك استاذگزمی یاکه بزم استاذمزمی عالمدر ؟

امام محمد: شبهه یوق، سزك استاذگز عالم.

امام شافعی: سنت علمنی سزك استاذگزمی عالم، یوقسـه بزم استاذمزمی ؟

امام محمد: شبهه یوق، سزك استاذگز.

امام شافعی: رسول‌الله صحابەلرینك سوزلرینی سزك استاذگزمی عالم یوقسه بزم استاذمزمی ؟

امام محمد: شبهه یوق سزك استاذگز.

امام شافعی: ایمدی اورتـالقده یالـگز بر « قیاس » قالدی. حالبوکه قیاس، کتاب ایله سنت اوزرینه اولەدر (١).

---

(١) بو حکایتنی قاضی ابن خلـکان « وفیات الاعیان » ده نقل ایتمش (ج ١ ص ٤٣٩). کوگلم آرزو قیلدیغندن دگل بلـکه « شونی کورماش ایمش » دیما ـ سونلر ایچون بو یرده نقل ایتدم.

عبدالرحمن الاوزاعى، ليث بن سعد، محمد بن ادريس الشافعى وغيرلر امام مالك شاگردلرندندر.

مشهور مغنيلردن و حقنده‌ده المأمون خليفه طرفندن: «اگرده بروچيلق ايله خلق آراسنده شهرتى چيقمش اولماسه ايدى، بن البته قاضى ايدوب قويار ايدم، زيرا بونك علمى وديانتى، امانت وكمالتى كوب قاضيلردن آرتقدر» ديه شهادت ويرديكى (١) اسحاق بن ابراهيم الموصلى، مشار اليه حضرتلرينك شاگردى ايدى.

تفسير، حديث و فقه‌ده امام مالك غايت متبحر اولديغى جهتله صوك وقتلرنده كنديسنك استاذ و شيخلرى بونك علمندن استفاده ايدر اولديلر (بو جمله‌دن امام زهريدر).

امام مالك عصرنده فتوى ويرمك وظيفه‌سى «مدينه» ده يالكز مشار اليه حضرتلرينه منحصر ايدى. حديث شريف درسى وقتلرنده طهارت آلوب تزلنوب اوطورر، كامل حرمت وادب اوزرنده حديث شريف نقل ايلر ايدى. فخر كائنات افندمز حضرتلرندن ادب صاقلاب مدينه اورامنده يايان يورر ايدى، حتى قارت كوننده‌ده اوشبو مقصده مبنى هيچ وقت حيوان بنوب يورمامشدر.

معاصرلرى حتى ياش يوزندن كنديسندن الوغ ذاتلر، مشار اليه حضرتلرينى تعظيم وتكريم ايدرلر ايدى. اشهب بن عبدالعزيز «مالك حضورنده ابو حنيفه‌نى كوردم، آتاسى حضورنده ادبلى صبى بالا نيچوك اوطورر ايسه ابو حنيفه‌ده شويله اوطورر ايدى» ديور (٢).

امام شافعى هر وقت: «اگرده مالك ايله سفيان بن عيينه

---

(١) اغانى. ج ٥ ص ٤٩.

(١) بو حال ابو حنيفه‌نك هم زياده تواضعلى اولديغنى كوسترور. ابو حنيفه حضرتلرى امام مالككه كوره اون اوچ ياش بيوكدر.

احمد ابن حنبل حضرتلرندن: «رسول اکرم سنتنی واصحاب کرام آثارینی مالك ایله سفیان ثوریدن قانغیسی اعلم ایدی؟» دییوچیلرگه: «مالك اعلم ایدی» دیه جواب ویرمش. اما «قانغیسی زاهدراك ایدی؟» دییوچیلرگه: «بوسنی اوزگز بیلورسز، بن جواب ویرمیم» دیمشدر.

مؤرخلر وخصوصا محدثلر امام مالك ترجمه‌سینی تفصیل ایله یازدقلری کبی بعضیلر ایسه مستقل کتابلرده یازمشلردر. بوجمله‌دن: ابوبکر احمد بن مروان المالکی الدینوری (٣١٠ ده وفات)، ابو الروح عیسی بن مسعود الشافعی (٧٤٤ ده وفات)، سیوطی (بونك کتابی «تزیین الارائك بمناقب مالك» اسملی) در.

امام مالك آق یوزلی، اوزون بویلی، زورباشلی ایدی. غایت وقارلی. و سلطنت اولدیغندن مجلسنده غیبت سویلانماز، تاوش کوتارلماز وجدال اولماز هم ده هیچ کیم مالا یعنی سویلاماز ایدی. ایلك عمرنده بتون وقتنی رسول الله مسجدنده کچردیکی حالده صوك وقتلرنده اوز أونده طوردیغی حتی جماعت نمازینه وجمعه‌گه چیقمادیغی مرویدر. چیت یرلرگه و یاکه اصل وطنلرینه کیدر ایچون وداع ایدن شاگردلرینه: «حق سبحانه وتعالی حضرتلرینه تقوالق قیلگز، اوشبو علمنی نشر ایدرگه اجتهادده اولگز، اوگره‌تگز هیچ کیمدن یاشرمه‌گز!» دییور و هر وقتده: «بن، اصابت وخطا ایتمکلکم جائز اولان بر بنده یم، فتوالرمی قرآن ایله سنتکه عرض قیلوگز، آنلره موافق اولانلرینی قبول ایدوب باشقه‌لرینی ترك ایدگز!» دیه نصیحت قیلور اولمشدر (١).

امام مالك اوزون عمرلی اولدیغندن روایتی عالی ایدی،

(١) مختصر جامع بیان العلم. ص ٦١.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بو ماجرا درست اولدیغی تقدیرده امام محمدنڭ «مدینه» گه واروب امام مالك حضورنده «الموطأ» نی اوقومازندن مقدم اولور. فقط امام محمد غایت عقللی بر ذات اولدیغندن بویله روشده بر مناظره گه کرشمیه‌چگی، کوشدیکی تقدیرده بو درجه گه کتورمیه‌چکی معلوم. بلکه امام محمد ایله امام شافعی، مناظره طریقی ایله دگل بلکه ادبی بر طرزده (بزمچه آراغه صالوب) سویلاشمش سوزلرینی مذهب حقنده تعصب ایدن ذاتلر اوشبو قالوبغه قویمش اولورلر.

قاضی القضاة ابو یوسف، هارون رشید ایله حج سفرینه واردیغنده امام مالك ایله مناظره‌لری اولدیغی مرویدر. امام مالك: «نمازده اولان سهو نقصان ایله اولسه سجدهٔ سهونی سلامدن مقدم قیلورغه، اگرده زیاده ایله اولسه سلامدن صوڭ قیلورغه تیوشلی» دیه تقریر ایتدیکنده ابو یوسف ده: «بر کیمسه نماز ایچنده هم نقصان هم زیاده ایله یاڭلور اولسه نه قیلور؟» دیه امام مالك حضرتلرینی الزام ایتمشدر (١).

ابو یوسف، رسول اکرم حج وداعده جمعه کون عرفاتده وقفه‌ده جمعه اوقودیغنی دعوی قیلوب: «چونکه رسول الله اڭ ایلك خطبه وآندن صوڭ ایکی رکعت نماز اوقودی» دیه دلیل کتورمشیدی. بوڭا قارشو امام مالك: «خطا سویلارسن، رسول اکرم شنبه کون اولسه ده شویله ایتمش اولور ایدی، چونکه مسافر اولدیغندن اویله‌نی ایکی رکعت اوقومقی لازم ایدی، قرائتنی یاشرون اوقومقی مذکور نمازنڭ جمعه دگل بلکه اویله ایدیکینه صریح دلیلدر» دیه الزام ایتمش، هارون هم امام مالكنڭ اوشبو سوزینی تصویب ایلامشدر.

(١) المبسوط لشمس الدین السرخسی. ج١ ص ٢٢٠.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

حضرتلری‌ده: «مازال الناس کذلك ولکن نعوذ بالله من تتابع الالسنة کلها» دیمشدر (۱).

ابن عبدالبر حضرتلری امام مالك حقنده: «وعابه قوم فی انکاره المسح علی الخفین فی الحضر والسفر وفی کلامه فی علی وعثمان... وفی قعوده عن مشاهدة الجماعة فی مسجد رسول الله صلی الله علیه وسلم ونسبوه بذلك الی مالا یحسن ذکره وقد برأ الله عز و جل مالکا عما قالوا وکان عند الله وجیها» دیور (۲).

امام مالك حضرتلرینڭ مذهبی هر بر یرده خصوصا حجازده شایع اولمش ایسه‌ده صوڭره مغرب اسلاملری آراسنده نشر ایدلمشدر. اوشبو کونده هم طرابلس، بنغازی، تونس وجزائر، مراکش وبو اطراف بتون بتونه امام مالك مذهبنده اولنورلر.

امام مالك حضرتلری مشهور روایتلرگه کوره ۸۶ یاشنده وقتنده ۱۷۹ تاریخنده «مدینه» شهرنده وفات اولوب «جنت بقیع» ده دفن اولندی. قبری معروفدر. رحمه الله تعالی.

امام بخاری.

شیخ المحدثین امام بخارینڭ اسمی محمد وکنیه‌سی ابو عبدالله اولوب، آتاسی اسماعیل بن ابراهیم بن المغیرة بن بردزبه الجعفی البخاری‌در (۳). بردزبه دیه معروف اولان (اصل اسمی

---

(۱) تذکرة الحفاظ. ج ۱ ص ۱۹۱.

(۲) «مختصر جامع بیان العلم». ص ۲۰۲.

(۳) امام بخاری ترجمه‌سینی یازوچیلر، «بردزبه» سوزینی بانڭ فتحی، را ایله زانڭ سکونی، دالڭ کسریله‌در، دیه تصحیح ایتمشلر. فقط بو تصحیح برکیمسه‌نڭ خطاسینه موافقت ایلامك قصدیله میدانه چیقمش اولسه کرك. زیرا فارسی اولان مذکور کلمه، «پرداختن» مصدرندن گوزل ساز چالوچی وماهر مغنی دیمك معناسنده اسم فاعل صیغه‌سی اولان «پرداز» در. بناءً علیه بو سوزڭ معربی بانڭ و دالڭ فتحی ایله «برداز» اولورغه تیوشلی.

Из фондов Российской национальной библиотеки

اوشبو سببدن یك یراق مملکتلردن بونك حضورینه اوقور ایچون خلقلر گروه گروه اوله‌رق کلدیلر. اون یدی یاشندن باشلاب بتون عمرینی درس، ایله کچردی. ذهنی اوتکن، فهمی سریع، علمی واسع، متدین و عادل، سنت ایله عامل، فقه بابنده مقدم وحجت ایدی.

بونك عصرنده اسلام دنیاسینك بیوك عالملرندن اولان ابو حنیفه فقه علمنده، سفیان ثوری حدیث روایتنده، اوزاعی سنت علمنده مستثنی اولمق ایله شهرت تابمشلر ایدی. اوشبو اوچ کیمسه آراسینه توزیع ایدلمش کمالتلرك مجموعینی حق سبحانه وتعالی امام مالك حضرتلرینه جمع ایتدی، دیبورلر. اوزندن صورلمش قرق سکز مسئله‌نك اوتوز ایکیسنه «لاادری» دیه جواب ویردیکی وابوجعفر المنصور «الموطأ» ایله عمل قیلور ایچون بتون اسلام مملکتنه منشور ویررگه قصد ایتدیکنده: «اویله ایتمه! هر کیم و هر بر شهر خلقی اوز قاشلرنده ثابت اولان دلیللر ایله عمل ایتسونلر» دیه نصیحت أیلادیکی مرویدر (۱).

عباسیلرك جبری صورتده تحصیل ایتدیکلری بیعتك لازم اولمادیغنی سویلادیکی ایچون مدینه‌ده امیر اولان جعفر بن سلیمان نام ذات طرفندن قامچی ایله صوقدرلدی واوشبو وقت بر قولنی صوروب چیقاردیلر. خلق کوزندن توشمك و اعتباری بتمك لازم ایکن اوشبو حادثه صوکنده بالعکس امامك حرمتی دخی زیاده اولدیغی واهل اسلام کندینه آیروم صورتده محبت باغلادقلری کورلمشدر.

مشار الیه حضرتلرینك: «بنم حقمده خلق نه فکرده‌در ونه کبی سوزلر سویلرلر؟» دیدیکینه قارشو «دوستلرك مدح، دشمنلرده طبیعی ذم قیله‌لر» دیه جواب ویرمشلر. اوشبو جوابنی ایشتدیکنده امام

(۱) مختصر جامع بیان العلم. ص ٦٧.

شريف تحصيل ايتمك قصديله « مكه » ده قالدى . ١٨ ياشينه يتديكنده اصحاب و تابعين حكملرى حقنده اولان كتابنى تأليف أيلادى . « مدينه » گه واروب فخر كائنات افندمز حضرتلرينك قبر شريفلرى ياننده آى يافتيسنده « التاريخ الكبير » اسملى اثرينى يازدى .

امام بخارى ، حديث جمع ايتمك و مشايخ كرامدن ايشتمك نيتى ايله اسلام شهرلرينه سياحت ايتمش و اوزون مدتلر خراسان وعراق ، شام و حجاز ، يمن و مصر كبى مشهور شهرلر و معروف مملكتلرده يورمش ، هر يرده بيوك استاذلر حلقهٔ تدريسلرينه كروب استفاده أيلامشدر . بيك عدددن متجاوز شيخلردن حديث شريف استماع ونقل ايتديكى مروى اولوب احمد ابن حنبل ، يحيى بن معين ، اسحاق بن راهويه ، ابوبكر بن ابى شيبه ، ابو نعيم الاصبهانى بو جملهدندر . مع ما فيه : « عمل ايماندن جز دگل » اعتقادنده اولان كيمسهلرك حديثلرينى يازماديغنى كنديسى خبر ويرمشدر . زيرا بخارى : « ايمان ، قول ايله فعلدن عبارتدر ، شونك ايچون زياده ونقصاننى قابل » ديور (١) .

امام شافعى حضرتلرندن هم حديث ايشتمش ايسهده « صحيح » ده بوندن روايتى يوقدر . « صحيح » ده ايكى اورنده اولان « ابن ادريس » دن مقصدى عبدالله الاودى الكوفى ، ديورلر (٢) . يزيد بن هارون ، ابو داود الطيالسى ، عبدالرزاق بن همام الصنعانى كبيلرك زمانلرينه ايرشدى ايسهده رحلتى بر قدر صوكراق اولديغندن بونلردن استماع ايده آلمادى ، بونلرك حديثلرينى بر واسطه ايله روايت أيلر . اگرده طوغريدن طوغرى اوزلرينه يولقمش ايسه بخارينك حديثلرى دخى

(١) جامع الصحيح . ج ١ ص ٧ .

(٢) بونلرك برى « فى الركاز الخمس » بابنده (ج ٢ ص ١٣٧) وايكنجيسى ده « تفسير العرايا » بابنده (ج ٣ ص ٣٣) در .

Из фондов Российской Национальной библиотеки

آچیق بیلنمادی) کیمسه فارس قومندن وفارسیلر مذهبنده اولوب آنڭ اوغلی مغیره « الیمان الجعفی » دیه معروف بر ذات قولنده اسلام قبول ایتدی واوشبو مناسبت ایله امام بخاری « الجعفی » دیه نسبت ایدلنور اولدی. «الیمان» ایسه عبدالله بن محمد بن جعفر بن الیمان نام محدثڭ یراق بابالرندن بر ذاتدر. ابراهیم بن المغیره حقنده معلومات کورلمادی. آتاسی اسماعیل بن ابراهیم، حدیث عالملرندن اولوب امام مالك وحماد بن زید کبی بیوك ذاتلردن روایت وابن المبارك ایله صحبت ایلامشدر.

امام بخاری، ۱۹۴ تاریخی شوال آینده « بخارا » شهرنده دنیاغه کلوب یاش حالنده آتاسندن یتیم قالدی و آناسی تربیه‌سنده اوسدی. بر وقتلر کوزلوی آغروب حتی صوقرایدیغی ایله حکم ایتمشلر ایسه‌ده الله‌تعالی عنایتی سایه‌سنده شفا تابدی. یك یاش ایکن وقتندن اعتبارا حدیث علمینه محبتی توشوب بو فن اوزرینه اولان استعدادی سببندن آز بر زمان ایچنده خیلی کمالت حاصل ایتدی. ۱٦ یاشینه ایرشدیکنده عبدالله بن المبارك و وکیع (۱) کبی عالملر طرفندن ترتیب ایدلن کتابلرنی حفظ ایتمش و « اصحاب الرئی » (حنفیه مذهبی) دیه مشهور مذهب ایله‌ده آشنا اولدی. بوندن صوڭ ۲۱۰ تاریخنده اوزندن بیوك برادری احمد و آناسی هم برابر اولدیغی حالده «مکه» گه سفر ایتدیلر، حج عباداتی تمام اولدیغنده احمد، وطن اصلیلری اولان « بخارا » شهرینه قایتوب وفات اولدی و محمد بن اسماعیل ده حدیث

(۱) بو کیمسه محدثلردن وکیع بن الجراح بن ملیح اولسه کرك. فقط بونڭ مؤلفی یوق ایدی دیورلر (تذکرة الحفاظ. ج ۱ ص ۲۸۱). ابیاری بونڭ حقنده: «شیخ الامام الشافعی المدفون بالقرافة الکبری» دیه تعریف ایدر ایسه‌ده بونڭ درستلکی مشکوکدر. شایان تعجبدرکه حدیث امامرندن اولان اوشبو وکیع بن الجراح حضرتلرینی ابن حزم شیعه مؤلفلرندن عد ایتمشدر (الفصل ج ۱ ص ۲٦).

Из фондов Российской национальной библиотеки

تحصيل ايتديكى معلومدر. خوارج مجتهدى اولان عمران بن حطان و باشقەلرنڭ حديثلرى بخارى طرفندن «صحيح»ده تخريج ايدلمشدر (١).

امام بخارينڭ درس مجلسنده هر وقت يوزلر ايله طلبه حاضر اولوب كنديسندن اوقومش و روايت حديث أيلامش شاگردلر يتمش بيكدن زياده اولديغى مرويدر. بونلر ايچنده مسلم بن الحجاج، ترمذى، ابو زرعه، ابوبكر بن خزيمه كبى الوغ محدثلر هم اولنور ايدى. انڭ صوڭ وفات اولان شاگردى ابو ظهير عبدالله بن فارس البلخى اولوب ٣٤٦ تاريخنده وفات اولمشدر.

امام بخارينڭ علم حديثده‌گى اقتدار و استعدادى، علم ايچون اولان محبت و آرزوسى فوق العاده اولوب خاطرينه كلن بر شينى كاغده قيد ايدر ايدى. اويقوغه ياتديغى صوڭ، خاطرينه كلن شيلرنى يازمق قصديله اونبيشار دفعه طوروب اوت ياندرديغى و خاطره سينى كاغده قيد ايتديكى روايت ايدلنور. حفظنده يوز بيڭ صحيح و ايكيوز بيڭ غير صحيح اولديغنى كنديسى سويلر اولمشدر. امام ترمذى: «اسنادلر، علل و تاريخلرنى بيلمك طوغروسنده عراقده‌ده خراسانده‌ده امام بخارى درجه‌سنده بر آدم كورمادم» ديور اولمشدر.

«سمرقند» شهرنده شول وقتلرده دورتيوز مقدارنده حديث عالملرى اولنور ايدى. (بو كونده سمرقند شهرنده نچه يوز حديث عالمى وار در عجبا؟!). بونلر ايسه امام بخارينى يا ڭلشدرمق قصدى ايله

(١) ابو حنيفه حضرتلرى شيعه‌لردن «زيديه» فرقه‌سينڭ مجتهدى ومشهور واصل ابن عطانڭ شاگردى اولان امام زيد بن على حضرتلرندن اعتقاد وفقه تحصيل ايتدى، اوشنداق معتزله‌لر رئيسى اولان عمرو بن عبيد اهل سنت شيخى اولان حسن بصرى حضورنده استفاده أيلادى. بونلرڭ هيچ برى ايكنچيسنڭ مذهبنه تعرض ايتديكى مروى دگلدر. كلام اهلى ظاهر اولوب اورتايه شبهه وشكلر آتمازلرندن واهل اسلامى تفريق يتمازلرندن مقدم اولان حاللر اوشبو منوالده دوام ايتمشدر.

بر درجه عالی اولمش اولور ایدی.

ابن حجر العسقلانی حضرتلری امام بخاری شیخلرینی اوشبو بیش طبقه‌غه آیرمشدر: ۱) تابعیندن روایت ایدوچیلر. محمد بن عبدالله الانصاری، مکی بن ابراهیم، ابو عاصم النبیل، عبد الله بن موسی، ابو نعیم وغیرلر بو طبقه‌دندر. ۲) اوشبو برنچی طبقه‌نڭ عصرداشلری فقط تابعیندن روایت أیلامك میسر اولمامشلر. آدم بن ایاس، ابو مسهر عبد الاعلی بن مسهر و باشقه‌لر اوشبو طبقه‌دندر. ۳) تابعین عصرینه ایرشمامشلر. سلیمان بن حرب، قتیبه بن سعد، نعیم بن حماد، علی بن المدینی، یحیی بن معین، احمد ابن حنبل، اسحاق بن راهویه و غیرلر بو طبقه دندر. بو طبقه‌دن حدیث روایت ایتمك طوغروسنده امام بخاری‌غه امام مسلم هم شریکدر. ٤) اوزینڭ عصرداش واقرانی. محمد بن یحیی الذهلی، ابو حاتم الرازی، عبد بن حمید وغیرلر بو طبقه‌دندر. ۵) اوزینه شاگرد حکمنده اولانلر. بونلردن ایسه خصوصی بر فائده کورلدیکی اورنلرده روایت أیلر. عبد الله بن حماد الآملی، عبدالله بن ابی القاضی الخوارزمی و غیرلر اوشبو طبقه‌دندر. امام بخاری. کندیسینه شاگرد حکمنده اولان ذاتلردن حدیث روایت ایتمه‌سی ایله اوزینڭ: «لایکون المحدث کاملا حتی یکتب عمن هو فوقه و عمن هو مثله وعمن هو دونه» دیدیکی سوزینی تصدیق ایتمشدر.

افتراق حدیثینڭ اصلی اولوب اولمادیغی (۱)، اولدیغی تقدیرده ضال فرقه‌لرڭ قانغیلر اوله‌چغنی مقالات وکلام اهللرینه کوره دخی طوغری آڭلامه‌سی لازم اولان امام بخاری حضرتلری کلام اهللری طرفندن فرقة ضاله دیه حکم ایدلمش مذهبلره منسوب محدثلردن حدیث

(۱) حدیث الافتراق لایصح اصلا من طریق الاسناد. الفصل. ج ۳ص ۲٤۸.

مجلسینه بیکلر ایله عالملر ییغولوب استماع أیلامشلر. امام بخاری صاف قلبلی، مداهنه‌سز و ریاسز بر ذات اولدیغندن: «بندن حدیث مجلسی طلب ایتدکز، بن بر یاش کیمسه‌یم مع ما فیه بن سزلره اوز شهرکز محدثلرندن سز ایشتمادیککز اسنادلر ایله حدیث روایت ایدرم» دیمش. بوکا ایسه حاضرون کیفلرینی بوزمق دگل کامل مسرت اوزرنك قبول ایتمشلر. رسول صلی الله علیه وسلم حدیثلرینی احترام ایتمك بویله و علمنی تعظیم أیلامك شویله اولور. علم ییلغه کبیدر. هیچ وقت اوز اوزلرینی بیوك و یوقاری کورمش ذاتلر طرفینه یورماز.

امام بخاری متورع و متقی بر ذات اولوب کین و حسددن عاری، حب جاه و تمدح ایله شغلی یوق ایدی. بتون عمرنده غیبت سویلامادیکی مرویدر. «بغداد» شهری اسلام ملتینك مرکزی اولمغله و امیرلرك نفوذلری جهانه غالب اولدیغی بر وقتده دفعه‌لر ایله «بغداد»ه کردیکی حالده امام بخاری نه بر خلیفه ونه بر امیر قابقاسینه وارمشدر. حلقهٔ تدریسی، عصرینك بیوك عالملری ایله طولوغ اوله‌رق «بغداد» شهرنده حدیث اوقوتمقده اولان بخارینك عباسی خلیفه‌لردن جزئی بر التفات کوردیکی حقنده معلومات تابمادق.

امام بخاری آریق بدنلی، اورتا بویلی، فوق العاده ذکی و فطین، حفظی قوتلی اولوب صبی ایکن وقتنده یتمش بیك حدیث یادلادیغی مرویدر. بر مرتبه اوقومقله حفظ ایدر اولمشدر. بونك بو حالینی بیلمش شریکلری: «بو آدم فوق العاده بر کمالات صاحبی اوله‌چق، بونك اوستنه چیقارغه هیچ کیمك قدرتندن کلمیه‌چك» دیه اوز آرالرنده سویلاشرلر ایدی.

آتاسی دولتلی آدم اولوب وفات وقتنده کوب مال میراث قالدرمش. امام بخاری ده اوشبونك ایله نفقه‌لنوب طورمش و فقیر شاگردلره

Из фондов Российской Национальной библиотеки

یدی کون حاضرلندیلر، شام اسنادلرینی عراق اسنادلرینه و عراق اسنادلرینی شام اسنادلرینه اوشنداق حجاز اسنادلرینی یمن اسناد لرینه قاتشدروب (بویله ایتمکنی حدیث عالملری جائز کورمازلر، بلکه حرام عد قیلورلر) امتحان ایدوب‌کوردیلر؛ فقط جزئی اولسون بر یا کلشغه توشره آلمادیلر.

«بغداد» شهرینه کردیکنده (۱) مذکور شهرده اولان محدثلر یوز حدیثنی صایلاب آلوب متن و اسنادلرینی قلب ایتدیلر (بو عمل هم درست دگلدر). آرادن اون کشی انتخاب قیلوب بخاریدن صورمق ایچون هر برینه اونار حدیث تعیین قیلدیلر. یرلیلر و چیت لردن عبارت اولان بیوك بر جمعیتده اون محدث برر برر اوزلر ینه تعیین ایدلن اونار حدیثلرنی برر برر اوقوب بخاری اوزرینه عرض ایتدیلر. بخاری هر برینك هر بر حدیثی اوقولدیغینه قارشو «لااعرف» (خبرم یوق) دیه جواب ویروب طوردی. بغداد محدث لری اوز آرالرنده بعضیلری «سیزدی» دیه و بعضیلرده «حدیثدن خبری یوق ایمش» دیه قولاقدن قولاقغه سویلاشرلر ایدی. سؤاللر تمام اولدیغنی بیلدیکندن صوڭ امام بخاری یوز حدیثك اسنادلرینی برر بر ردرستلاب اوقوب چیقمشدر. ایشته اوشبو وقت بتون خلق بونك درجه‌سی عالی ایدیکنی اعتراف ایتمشلردر.

«بصره» شهرینه واردیغنده: «ای علم اهللری، شهرمزگه بخاری تشریف ایتدی» دیه مسجد جامعده ندا اولنمش و بو وقت یاش یکت اولان امام بخاری، مسجد ایچنده بر اسطوانه آرتنده نماز اوقور ایمش. علم محبتی اولان خلقلرده حضورینه کلوب احاطه ایدرك تزلانمشلر و املا مجلسی عقد ایتمکنی صورمشلر. بخارینك حدیث

(۱) امام بخاری «بغداد» شهرینه سکز مرتبه کرمشدر.

Азбофондов Российской Национальной библиотеки

بر نصيحتى . ابوالعباس الوليد بن ابراهيم بن زيد الهمدانى علم تحصيل ايدوب آدم آراسينه كرديكى صوڭ علم حديث ايله شغللنورگه رغبتى توشوب امام بخارى حضورينه وارمقله كندى مرادينى عرض أيلامشدر. امام بخارى بونڭ سوزينى دڭلاديغى صوڭ : «اى اوغلوم! اطرافليچه فكر يورتمازدن ، فائده ونتيجه‌لرينى تصور ايتمازدن ، مانع ومشقتلرينه اقتدارڭ اولوب اولميه‌چغنى گوزل بيلمازدن ايلك هيچ اش‌كه اقدام ايتمك موافق دگلدر. شونڭ ايچون حديث علمينى تحصيل نيتڭ اولور ايسه بو طوغروده گوزل فكر ايله!» ديمشدر. بوڭا قارشو ابوالعباس الهمدانى: «اى محترم استاذ! اويله ايسه بو طوغروده بڭا بر قدر اولسه‌ده افاده بيوركز، تاكه بن اوزمنڭ بو اش‌گه اقتدارم اولوب اولميه‌چغنى فكر ايده‌يم، عهده‌سندن چيقوب چيقمايه‌چغم حقنده محاكمه قيله‌يم!» ديه استفسار ايتمشدر. امام بخارى اوشبو وقت بوڭا ديمشدر: (تبرك يوزندن كندى عبارت شريفه‌سينى نقل ايتدك) «اعلم ان الرجل لا يصير محدثا كاملا فى حديثه الا بعد ان يكتب اربعا مع اربع كاربع مثل اربع فى اربع عند اربع باربع على اربع عن اربع لاربع وكل هذه الرباعيات لا تتم الا باربع مع اربع فاذا تمت له كلها هان عليه اربع و ابتلى باربع فاذا صبر على ذلك اكرمه الله تعالى فى الدنيا باربع واثابه فى الآخرة باربع» . ابوالعباس الهمدانى بو سوزلرنى ايشدوب حيرتده قالمش وتفسير ايتمه‌سينى امام حضرتلرندن منتظر اوله‌رق طورمش. امام حضرتلرى «نعم» ديه اوشبو روشده تفسير ايتمشدر: «الاربعة التى يحتاج الى كتبها هى اخبار الرسول صلى الله عليه وسلم وشرائعه والصحابة رضى الله عنهم ومقاديرهم والتا- بعين واحوالهم و سائر العلماء وتواريخهم، مع اسماء رجالهم وكناهم وامكنتهم وازمنتهم، كالتحميد مع الخطب والدعاء مع التوسل والبسملة

Из фондов Российской Национальной библиотеки

احسان و اعانت قیلور و کندیسی قناعتلك اوزرنده عمر سورر اولمشدر.

تألیفاتی ـ امام بخارینك «جامع الصحیح» دن باشقه اوشبو اسمده تألیفلری واردر: الادب المفرد (۱)، اسامی الصحابة، بدء المخلوقات، بر الوالدین، تاریخ الثقات والضعفاء من رواة الحدیث، تاریخ بخارا، الثلاثیات، الجامع الصغیر، الجامع الکبیر، خلق افعال العباد، الفوائد، القراءة خلف الامام، الکنی، الوجدان، الهبة، المسند الکبیر، التاریخ الکبیر، التاریخ الاوسط، التاریخ الصغیر، التفسیر الکبیر، الاشربة، المبسوط و غیرلر.

شعرلری ـ امام بخاری شعر سویلامامش و یا که پك آز سویلامشدر. «اغتنم فی الفراغ فضل رکوع فعسی ان یکون موتك بغتة». «کم صحیح رأیت من غیر سقم ذهبت نفسه الصحیحة فلتة» بیتی اوشنداق: «خالق الناس بخلق واسع * لا تکن کلبا علی الناس تهر» هم: «ان تبق تفجع بالاحبة کلهم * وفناء نفسك لا ابالك افجع» شعرلری مشار الیه حضرتلرینه منسوبدر. بخاری شعر سویلامامش ایسه بوشی کندینك بوکا میلی اولمادیغندن اولور. زیرا شعر سویلامك، طبیعی بر قوتکه تابع اولوب بو قوت هر بر آدمده اولنماز. یوقسه امام بخاری «صحیح» ده کبار اصحاب طرفندن سویلانمش و فخر کائنات افندمز حضورنده اوقولمش شعرلردن بر قاچنی روایت ایتمشدر. بونده مذکور اولان الك صوك شعرینی امام سبکی، طغرائی نك: «هذا جزاء امرء اقرانه درجوا * من قبله فتمنی فسحة الاجل» دیمش اولدیغی بیتندن گوزل عد ایلر (۲).

(۱) بونك یازمه بر نسخه‌سی «دمشق» کتبخانه‌سنده اولدیغی مرویدر،
(۲) طبقات الشافعیه. ج ۱ ص ۱٦.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بویلەمشقتلرنی تحمل قیلورغە اقتدارك اولمیەجغنی حس ایدر اولسەڭ فقە علمی تحصیل ایلە! بونی تحصیل ایتمك ینگلدر؛ حتی اودە اوطوردیغڭ حالدەدە ممکن اولور، فقە علمنی شیخلر آغزندن ایشدرگە وبونڭ ایچوندە شهر وصحرالردە یوررگە، غربتلکلر اختیار قیلورغە مجبوریت یوقدر، فقە علمیدە عزتلی برعلمدر- دیدی. بوندن صوڭ بن حدیث علمی طلب ایتمکدن واز کچدم وفقە علمی اوقورغە کوشدم وبو علمڭ برنچی درجە عالملری آراسینە کردم».

وهملری- نە قدر بیوك اولسەدە اولسون معصوم دگل عالملرڭ خطالری ووهملری اولمق ممکندر. بویلە وهملرە ایاروب باشقەلر هم یولدن یازماسونلر ایچون سلف عالملری طرفندن «جرح و تعدیل» فنی تأسیس ایدلمشدر. بونڭ الڭ اشلکلی اولان خادملرینڭ بریدە صاحب ترجمە امام بخاری حضرتلری کندیسی ایدی. مشار الیە حضرتلرینڭدە بعض بر وهملری اولمشدر. بوڭا مثال ایدرك کندی عصرندە متداول اولان «تورات» نی کتب منزلەدن وتواتر ایلە منقول اولدیغنی ظن ایدوب بونڭ حقندە قرآن شریف روایت ایدن تحریف وتبدیللرنی آنچق تأویل وتفسیرگە عائد شیلردەدر، دیە قیلمش دعواسینی کنوررلر (۱). بو دعوانڭ وهمگە مبنی ایدیکندە شبهە یوق. قوللرندە اولان کتابلرڭ کتب منزلەدن ایدیکنی حتی یهود ونصارالر کندیلریدە دعوی ایتمامشلر بلکە آنلرە کورە بو کتابلر رسوللر طرفندن الهام ایلە یازلمشدر. بونلرڭ تواتر ایلە منقول اولوب اولمادیغی حقندە کوب سوزلر واردر (۲).

---

(۱) المنار. ج ٦ ص ۸۷.

(۲) فخرالدین الرازی هم «تورات» تواتر ایلە نقل اولدیغنی و تحریفدن مقصودە الفاظنی حقیقی معنالرندن دوندرمك ایدیکنی قبول أیلامشدر. مفاتیح الغیب. ج ۳ ص ۲۳٦. ابن حزم اوشبو سوزنی قاتیغ لهجە ایلەرد ایتمکدەدر الفصل. ج ۱ ص ۲۱۵.

Из фондов Российской национальной библиотеки

مع السورة والتکبیر مع الصلوات، مثل المسندات والمرسلات والمو-
قوفات والمقطوعات، فی صغره وفی ادارکه و فی شبابه و فی کهولته،
عند فراغه وعند شغله وعند فقره وعند غناه، بالجبال والبحار و البلدان
والبراری، علی الاحجار والاخزاف والجلود والاکتاف الی الوقت
الذی یمکنه نقلها الی الاوراق، عمن هوفوقه وعمن هو مثله وعمن هو
دونه وعن کتاب ابیه یتیقن انه بخط ابیه دون غیره، لوجه الله تعالی
طلبا لمرضاته والعمل بما وافق کتاب الله عز و جل منها ونشرها بین
طالبیها ومحبیها والتألیف فی احیاء ذکره بعده، ثم لاتتم له هذه الاشیاء
الا باربع هی من کسب العبد اعنی معرفة الکتابة واللغة والصرف
والنحو، مع اربع هی من اعطاء الله تعالی اعنی القدرة والصحة والحرص
والحفظ، فاذا تمت له هذه الاشیاء کلها هان علیه اربع الاهل والمال والولد
والوطن وابتلی باربع بشماتة الاعداء وملامة الاصدقاء وطعن الجهلاء وحسد
العلماء، فاذا صبر علی هذه المحن اکرمه الله عزوجل فی الدنیا باربع
بعز القناعة وبهیبة النفس وبلذة العلم وبحیاة الابد، واثابه الله تعالی
فی الاخرة باربع بالشفاعة لمن اراد من اخوانه وبظل العرش یوم لا ظل
الا ظله ویسقی من اراد من حوض نبیه صلی الله علیه وسلم وبمجاورة
النبیین فی اعلی علیین فی الجنة». بونڭ صوڭنده امام حضرتلری:
«ایشته اوزون عمرلرده ومختلف وقتلرده استاذ وشیخلرمزدن آلدیغمز
نصیحتلرڭ خلاصه‌سینی سزه بیان ایتدم؛ ایمدی کندی حالکی تفتیش
ایدرك شوڭا کوره حرکت أیلرسن» دیمش. ابو العباس الهمدانی دیبور:
«امام جنابلرینڭ سوزینی ایشتدیکمده غایت متأثر اولدم، بو یولڭ آغیر
ایدیکنی ادراك قیلوب کندیمڭ عاجز قالاچغمی کوڭلمه کتوردم وحیرت
دریاسینه طالوب تیك اوطوردم، اهلیتسزلگمی بیلوب غایت کچر ایدم،
امام حالمی فهم ایتمش اولسه کرك تکرار سوز باشلاب: — ای عزیز اوغلوم!

آدم و علم گه جنایت ایتمك درست دگل اعتقادنده اولدیغینه اوشبو حالی دلیل اولسه کرك .

خلق قرآن مسئله‌سی . اسلام دنیاسینك نخبه‌لری و سلف عالملرینك زبده و عمده لرینك فلاکتلرینه سبب ، مالاطاقة له قبیلندن اولان مشقت و زحمتلر تارتمقلرینه باعث اولان اوشبو «خلق قرآن» مسئله‌سی نه کبی مسئله‌در ؟ بزم بو اثرمزنی دگل حتی که امام حضرتلرینك نه یرده اولسه‌ده اولسون ترجمهٔ حالینی اوقوچیلرك هر برینك کوکلنده بویله بر سؤال خطور ایده‌چکنده شبهه یوق . شونك ایچون بزلر مذکور مسئله‌نك خلاصة الخلاصه‌سینی بو یرده بیان ایده‌چکمز .

«قرآن» لفظی اوشبو شیلرگه اطلاق قیلنور : ۱) کلام نفسی ازلی . بو معنا ایله قرآن حق سبحانه وتعالانك ذاتی ایله قائم و : «لاهو ولاغیره» دیه تعبیر ایدلمکده اولان حقیقی صفات جمله‌سندن اولور . بومعنا ایله «قرآن» حقنده اولان نزاع اهل سنت ایله معتزله آراسنده‌در . معتزله‌لر بویله صفتنی انکار ایتدیکلری حالده اهل سنت اثبات ایتمشلردر . اثبات ایدیچیلر قاشنده غیر مخلوق ایدیکنده شبهه یوقدر . اگرده معتزله‌لر صفات ایله قائل اولسه‌لر ایدی ، البته بومعنا ایله قرآننك غیر مخلوق ایدیکی حقنده اهل سنتکه موافقت ایتمش اولورلر ایدی . ۲) اوقولمقده اولان منظوم کلمه‌لر ، ترکیب ایدلمش حرفلر اوشنداق حرف نقش ایدلمش صحف . بومعناده اولان « قرآن » غه شرع لساننده «کتاب» و «مصحف» اطلاق اولنور .

سلف عالملرینك جفالانمقلرینه سبب ایشته اوشبو ایکنچی معناده اولان «قرآن» نزاعسی اولمشدر . بونك مجعول ، حادث ایدیکنی انکار ایتمادیکلری حالده «شرع طرفندن» تکلیف واقع اولمامش ، بویله شیلر عصر سعادتده یوق ایدی ، شونك ایچون بو بحث بدعتدر دیه

Из фондов Российской национальной библиотеки

امام ذهلی ایله اولان ماجراسی. شهرلرینه کلدیکنی ایشدوب «نیسابور» خلقی ایکی اوچ مرحله قدر یرگه امام بخاری قارشوسینه وارمشلر. «نیسابور» نڭ مستثنی عالملرندن اولان محمد بن یحیی بن عبدالله الذهلی (١) وباشقه‌لر اوشبو استقبال ایدنلر آراسنده اولنور لر ایدی. امام ذهلی اوزینڭ شاگردلرینه: «آرامزه خصومت و کدورت توشماسون ایچون بخاری اوزرینه بحث ایتمه‌گز!» دیه تنبیه أیلامش ایسه‌ده ایکی اوچ کون اولسـون اوتمادی: «اذا جاء القضاء ضاق الفضاء» مصداقنچه ذهلی شاگردلرندن بری بخـاریدن افعال عباد و خلق قرآن مسئله‌لرینه دائر سوز صوردی. بخاری طرـ فندن ویرلمش جواب حقنده خلق ایکی فرقه أولوب اوز آرا مناظره‌گه کرشدیلر. اوشبو حادثه سببلی ذهلی ایله بخاری آراسـینه صغوقلق و کدورت توشدی و محبت ایله استقبال ایدوب آلندیغی بخاری حقنده امام ذهلی: «ولانـکلم من یذهب بعد هذا الی محمد بن اسماعیل» دیه اعلان ایتدی. اوشبو وقت بخاری‌ده «نیسابور» نی تاشلاب چیقوب کتمشدر. مع ما فیه بخاری، امـام ذهلی‌دن روایت ایتمش اولدیغی ٣٠ عدد قدر حدیثنی «صحیح» دن چیقارمامش بلکه «حدثنا محمد بن یحیی الذهلی» دیه‌چك یرده «حدثنا محمد» یاکه «حدثنا محمد ابن عبدالله» دیه یالـگز اوز اسمینی گنه ویاکه آتاسی اسمی اورنینه باباسی اسمینی ذکر ایتمکله کفایت أیلامشدر. بخارینڭ صاف کوڭللی

(١) امام ذهلی، حدیث علمنده معتبر بر کیمسه اولوب شیخ‌الاسلام، حافظ نیسابور کبی الوغ عنوانلر ایله مشهور اولمش ایدی. ابو داود الطیالسی وعبدالرزاق کبی ذاتلردن روایت أیلر. حدیث تحصیل ایتمك قصدیله حرمین، شام، مصر وعراق، ری وخراسان، یمن وجزیره ولایتلرنده سیاحت ایتمشدر. مسلم مستثنی اولدیغی حالده کتب ستة مؤلفلری بوندن حدیث روایت أیلرلر. شاگردی کوب، غایت عفیف وطاهر الذیل بر کیمسه اولوب کندیسنی احمد ابن حنبل احترام أیلر ایدی. ولادتی ١٩٠ تاریخی صوگنده اولوب وفاتی امام بخاری صوگنده ٢٥٨ تاریخنده اولمشدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

اولان اسحاق بن ابراهيم بغاولاتوب مأمون حضورينه ارسال ايتدى. بونلر واروب يتمازدن ايلك مأمون وفات ايدوب «طرسوس» شهرنك دفن اولنمشيدى. مأمون، اوزينك وصيت نامه سنده مسلمانلرنى خلق قرآن ايچون دعوت قيلمق حقنده تأكيد أيلامشدر. المعتصم خلافت تختنه چيقديغى ايله اوشبو مسئله‌گه كرشوب، سوزينى قبول ايتماديككى ايچون اوز حضورنده احمد ابن حنبل نى قامچى ايله صوقدردى. يانندە اولان بعض ملالر، المعتصم غه: «بو بدبختنى اولدر، آخرتده جوابنى بز ويررمز!» ديه قزدروب طوررلر ايدى. بتون تنى و كيومى قان اولديغى حالده كوتاروب آلوب چيقاردقلرى روايت ايدلنور. بيوك عالملردن اولان احمد بن نصر الخزاعى حضرتلرينى اوشبو مسئله حقنده خليفه الواثق: «الله رضاسى ايچون اوشبو كافرنى اوز قولم ايله اولدرمك لازم» ديه قلچ ايله باشينى چابوب اوزمش و باشينى «بغداد»ه يباروب خلق كوزى اوكينه آصدروب قويمشدر. اوشنداق محمد بن نوح بن ميمون نام كيمسه‌نى احمد ابن حنبل قبيلندن قامچى ايله صوقدرديلر. نعيم بن حماد بغاو- لانوب ياتديغى حالده زندان‌ده وفات اولدى. بو فتنه ٢٣٤ تاريخينه قدر دوام ايتدى. المتوكل خليفه بو طوغروده منشورلر يازوب «خلق قرآن» حقنده اولان تكليفلرنى لغو ايتمش واوشبو سببدن اورتاده اولان فتنه باصلمشدر.

امام بخارى هر نه قدر ياش اولسه‌ده بو نزاع قايناب طورديغى وقتلرك صوڭ ساعتلرينه يتشمش؛ خصوصا استاذى احمد ابن حنبل حضرتلرى ماجراسينى عنعنه‌سى ايله بيلمش ايدى. «نيسابور» شهرنك «قرآن ايله لفظمز مخلوقميدر!» سؤالينه قارشو امام بخارى جواب ويرمكسزين ايكى دفعه‌سنده سكوت ايدوب قالمش ايسه‌ده اوچونچى

Из фондов Российской государственной библиотеки

عالملر «مخلوق» سوزینی اطلاقدن تحاشی ایدر اولمشلردر. اما ایکنچی طرفده مأمون خلیفه برنچی معناسی ایله قرآن‌نی انکار ایتمادیکی حالده (مأمون ایله معتزله‌لر آراسنده اولان فرق اوشبو نقطه ده‌در) صوڭ معناسی ایله قرآننی مخلوق دیمك حقنده عالملرنی تکلیف ایتمشدر. عالملر «لزومی یوق، تکالیف شرعیه‌دن دگل، بلکه بدعت بر بحث» دیه بوڭا بتون کوچلری ایله قارشوطوردقلری حالده مأمون، بونلرڭ اوشبو حاللرینی «بونلر صوڭ معناسی ایله قرآنی قدیم دیورلر ایمش؛ بو ایسه الله تعالی‌دن غیری‌گه قدیملك اثبات ایتمك اوله‌در» دیه آڭلاب اوز سوزنده اصرار وعالملرگه انواع قساوتلر کوسترمشدر. مأمون کبی عالم وفهیم آدم مسئله‌نڭ بیوك دگل ایدیکنی بیلوب، عالملر ایله آڭلاشورغه تیوشلی ایدی. فقط هر وقت بو کبی جزئی نزاعلر غرض شخصیلر ومختلف مسلکلرده اولان فرقه‌لرڭ استفاده‌لری سببندن بیوکانه بیوکنه بلای عام حکمینه کرر. خلق قرآن مسئله‌سی‌ده اوشبو روشده بیوکلندی وکوبلرڭ مصیبتلرینه ده باعث اولدی.

حادثه نڭ میدانه کلمه‌سی اوشبو طریقه اولمشدر: غایت فصیح سوزلی و اهل کلامڭ اماملری دیه‌چك قدر بو فنده ماهر اولان قاضی احمد بن ابی دؤاد مأمون حضورنده مقربلردن اولوب سوزی نافذ و شفاعتلری مقبول ایدی. هر بر فرصت توشدیکنده مأمون حضورنده قرآن شریفی مخلوق دیه اعتقاد ایتمك قصدی ایله خلقلرنی بوڭا دعوت أیلامك تیوشلی اولدیغنی سویلادیکندن مأمون کوڭلی بوڭا قرار تابدی و بو طوغروده بعض امیرلرگه ۲۱۸ تاریخنده منشور یازدی. «بغداد» عالملرندن کوبلر جانلرندن، اهل و عیاللرندن قورقوب مأمون تکلیفنی قبول ایتدیلر. اوز سوزلرنده اصرار ایدن عالملرنی «بغداد» والیسی

بر برینی تعقیب ایتمکده‌لردر. خراسان امیری خالد بن احمد بن خالد الذهلی، یالـکز کندی اولادینه درس ویردرمك وبالالرینه مربی ومعلم صفتی ایله طوتمق قصدیله امام بخارینی دعوت ایتدی. بخاری ایسه علملـکنی یالـکز امیر بالالرینه‌غنه دگل بلـکه عمومه نشر أیلامك نیتنده اولدیغن بیان ایدوب امیر دعوتنی رد أیلدی. ایشته اوشبو سببدن امیر، بخارا شهرنده اولان عالملردن استعانت ایدوب بخاری علیهنه حرکت ایدرگه کرشدی. بخارا عالملرندن امامه افترا ومذهبنه طعن ایدنلر یاردمی ایله امیر، امام حضرتلرینی «سمرقند» یاننده اولان «خرتنك» قریه‌سینه نفی قیلدی (۱). اوشبو قریه‌گه کلدیکی ایله بخاری ابو منصور غالب بن جبرائیل الخرتنکی خانه‌سینه نزول ایتمکله آز کونلر صوڭ وفات ایتدی.

بخارا شهرنده اولان احباب واصحابی حتی اقربا و شاگردلری، دوست و دشمنلری علاقه‌لرینی ومناسبتلرینی کیسدیکلرندن، دنیاده هیچ بر خیر خواهی وزار نیازینی سویلار آدم‌ده قالمادیغنی کوروب امام حضرتلری دنیادن و حیاتدن بیزدیکی و جاننی آلمق ایچون حق سبحانه وتعالی حضرتلرینه مناجات أیلادیکی مرویدر.

امام بخاری ۲۵۶ تاریخنده عید فطر کیچه‌سی یستو نمازی صوڭنده وفات اولوب عید کونی اولی نمازندن صوڭ دفن اولندی. یاشی

---

(۱) مذکور امیر خالد، عالم وفاضل بر ذات اولوب، بخارا والیسی اولدیغی حالده حافظلرڭ حلقهٔ تدریسلرینه یوروب حدیث استماع ایدر ایدی. آتاسی احمد بن خالد، اسحاق بن راهویه کبی شیخلردن علم اخذ ایتدی وکندیسندن ده ابو حاتم الرازی و غیرلر حدیث روایت أیلادی. اوشبو سببدن امیرڭ بخاری حقنده اولان بو معامله‌سی علم قدری بیلمادیکندن دگل، بلـکه آفات سماوی قبیلندن اولان زلتندن معدودر. العصمة لله وحده. «خرتنك» خاء معجمه وتانڭ اوستی، را ونونڭ سکونی وکاف عربی ایله‌در. مهمله حا ایله ضبط ایدنلرڭ سببی بزه معلوم اولمادی.

Из фондов Российской национальной библиотеки

دفعه سنده « افعالنا مخلوقة والفاظنا من افعالنا » مضموننده بر جواب سویلامشدر. امام ذهلی ایسه احمد ابن حنبل قبیلندن بو طوغروده سوز سویلامکدن تحاشی قیلدیغی سببلی امامك اوشبو تعبیرینی «لفظی بالقرآن مخلوق » معناسینه حمل قیلوب بویله سوزگه کرشمگینه رضا اولمامش، بونك نتیجه‌سی اوله‌رق آرالری بوزولمشدر. یوقسه امام ذهلی حضرتلرینك آغزدن چیقمش لفظلره « غیر مخلوق و قدیم » دیه حکم ایتمه‌سی متصور دگلدر. امام بخاری اوچونچی دفعه سؤالده جواب ویرمادیکی صورتده مجلس اهلی کندی حقنده شویله تهمتده اوله‌چقلرینی ظن ایدوب مجبوری صورتده مذکور جوابنی ویرمشدر. یوقسه بوندن مقصدی معتزله‌لر قبیلندن سویلاشمك و آنلر مذهبنه موافقت ایتمك اولمامشدر. ایشته بخاری ایله ذهلی حادثه‌سینی شویله روشده بیلورگه، بو طوغروده بوندن باشقه روشده یازلمش خبرلره علی العمیا اعتماد ایتمازگه تیوشلی. مسئله، مهم اولدیغی قدر نازکدر، غفلت اولنمیه.

سلف عالملری حق سبحانه وتعالی حضرتلری حقنده « خالق کل شیٔ » دیه حکم ایتدیکلری حالده « خالق الخنازیر » دیمکدن تحاشی أیلرلر. بوندن مقصدلری ایسه خنزیرنی خالق اولدیغنی انکار ایتمك دگلدر، بلکه ادب وتربیه‌گه رعایت ایتمك ایچون شویله قیلورلر. کلام لفظی حقنده « مخلوق » سوزینی اطلاقدن تحاشی ایتمکلری ده بوقبیلندر. یوقسه بوندن مرادلری، معاذالله، « غیر مخلوق » دیمك دگلدر. بر شی حقنده سکوت ایتمك، نفی یاکه اثبات ایله حکم ایتمك دگلدر.

صوڭ کونلری ـ امام بخاری « نیسابور » دن چیقوب « بخارا » شهرینه عودتنده ایکنچی بر فلاکته اوغرادی. عادتده مصیبت ومسرتلر

الله بن مسلمة القعنبى كبى امامليردن حديث شريف استماع ايتديكى صوڭ اوشبو علمنه دخى زياده متانت ويرمك قصديله عراق، شام ومصر ولايتلرينه سفر ايتدى. «بغداد» شهرينه كرديكنده حديث شريف اوقوتدى. «بغداد»ه الڭ صوڭ مرتبه كلمه‌سى ۲۵۹ده ايدى. كنديسندن ابو حاتم الرازى، ابو عيسى الترمذى، ابو بكر بن خزيمة وغيرلر استماع حديث ايتمشلردر. «نيسابور» شهرينه كلديكى وقتنده امام بخاريدن هم تحصيل ايتمش ايسه‌ده صحيح‌ده مشاراليه بخاريڭ اسمى وآندن حديث روايتى يوقدر. بخارى اوزرينه اولان محبت واخلاصى سببندن آنڭ ايله آرالرينه كدورت توشمش اولان محمد بن يحيى الذهلى ايله بوزوشوب مجلسندن چيقدى وعمرى بارنچه استماع ايدن حديثلرينى بر حماله يوكلادوب كندينه اعاده ايتدى ديورلر.

امام مسلم، شافعى مذهبنده اولوب بو طوغروده صلابتلى ايدى. شافعى مذهبنه خلاف كلماز وممكن قدر آنى حمايت أيلر ايدى. اما امام بخارى شافعى مذهبنده اولسه‌ده كوب اورنده آڭا مخالفت أيلر (۱).

امام مسلم تأليفلرى (صحيح‌دن باشقه) شونلردر: كتاب الاسماء والكنى (۲)، كتاب العلل، كتاب الوجدان، كتاب عمرو بن شعيب، كتاب مشايخ مالك، كتاب مشايخ الثورى، كتاب مشايخ شعبة، كتاب من ليس له الا راو واحد، كتاب اولاد الصحابة، كتاب اوهام المحدثين، كتاب الطبقات، كتاب افراد الشاميين وغيرلر.

---

(۱) بو سوز شافعى عالملرڭ اثرلرندن آلندى بونلر ايسه بتون دنيا عالمنى شافعى ايتمك حقنده غيرت ايتديكلرى جهتله سوزلرينه انابت ايتمك مشكلدر. بخارى ومسلم كبى ذاتلرڭ مذهبلره تقليد ايتديكلرى كنديلرندن اقرار وتصريح اولنماديغى صورة ده تصديق ايدلماز.

(۲) بو كتابدن يازمه بر نسخه اوشبو كونده «دمشق» كتبخانه‌لرنده اولديغى روايت ايدلنور.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

٦٢ ده ايدى. اير بالاسى قالمادى. نعيى ايرشديكنده حافظ عبدالله الدارمى حضرتلرى، بخارينكٔ اوز بيتى اولان :

ان عشـت تفجع بالاحبة كلـهم
و بقاءُ نفسـك لا ابالك افجع

ايله تمثل ايتمشدر. قبرى «سمرقند» شهرندن ايكى تاش مسـافه‌ده (هر تاش آراسى ٨ چاقروم تخمين ايدلديكندن ١٦ چاقروم اولور) «خرتنك» اسـملى اورنده معروفدر (١). بو مقبره‌گه سمرقنددن وارلديغنده «زرفشان» ييلغه‌سى بر ايكى دفعه كچلور. مقبره اطرافنده باشقه بر قبرلك يوقدر، اوستنه بر مسجد بنا ايدلمش ايسه‌ده تاريخى واسمى يازلمش تاشى يوق، ديورلر. رضى‌الله عنه وطيب ثراه وجعل الجنة مقره ومثواه.

امام مسلم.

حديث امامليرنكٔ الوغلرندن اولان مسلم ابو الحسين بن الحجاج بن مسلم القشيرى ٢٠٦ده «نيسابور» (نيشابور) شهرنده دنيايه كلدى. يحيى بن يحيى النيسابورى، احمد ابن حنبل، اسحاق بن راهويه، عبد-

(١) «اوفا» شهرنده طورديغم وقت ١٣١٤ تاريخى محرمنده «بخارا» طرفندن سياحت ايدوب كلمكده اولان سيد محمد على الظاهر الوترى حضرتلرندن مريم بنت تيمر پولاد خانه سنده امام بخارى مقبره‌سينى صوراشدم. بو مجلسده شهر علماسى و اعيانى حاضر ايدى. كوب تفصيلات ويردى وسوز آراسنده‌ده: «فوق العاده تعجب ايتدم، تركستان وما وراءُ النهر خلقى امام مقبره‌سينى خراب براقدقلرى حالده آنكٔ خدمتچيسى اولمق لياقتندن محروم اولان فلان كيمسه قبرينى پادشاه سرايى قبيلندن معمور أيلا - مشلردر» ديدى. ظنىمه كوره حديث علمينه خدمتى بركاتنده اولسه كرك حق سـبحانه و تعالى امام بخارى مقبره‌سـينى معبد صفتنده طوتمق و سجده أيدله‌چك وثن اولمق فلاكتندن خلاص ايتمشدر. اوشبو سببدن طبيعى معمور اولماز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

ایچنده دینلری ایچون آدم اوغللرینه اوشبو دورت حدیث شریف کافیدر: ۱) انما الاعمال بالنیات، ۲) من حسن اسلام المرء ترکه مالایعنیه، ۳) لایکون المؤمن مؤمنا حتی یرضی لاخیه ما یرضی لنفسه، ٤) ان الحلال بین و ان الحرام بین الخ» دیدیکی مرویدر.

تألیفلری: المراسیل، الرد علی القدریة، الناسخ والمنسوخ، فضائل الانصار، مسند مالك بن انس، المسائل، معرفة الاوقات، ما تفرد به اهل الامصار و غیرلر.

امام ابو داود حضرتلری ۷۳ یاشنده ۲۷۵ تاریخنده شوال اورتاسنده جمعه کون «بصره» ده وفات ایتدی. «سجستان» سینڭ و جیمڭ آستی، سینڭ و تانڭ فتحی ایله معروف بر ولایتدر.

امام نسائی.

امام نسائینڭ کنیه‌سی ابو عبدالرحمن و اسمی‌ده احمد بن علی بن شعیب النسائی‌در. مشار الیه حضرتلری مشهور حافظ ومحدثلردن اولوب خراسانده «نساء» شهرنده ۲۱۵ تاریخنده دنیایه کلمشیدی. اسحاق بن راهویه، یونس بن عبد الاعلی، ابو داود السجستانی، سلیمان بن اشعث کبی حدیث امامارندن حدیث استماع ایتدی وحدیث شریف اوقومق ارزوسی ایله اقلیملردن اقلیملره سیاحت ایتدی. کندیسندن ابوالقاسم الطبرانی، طحاوی، ابن السنی کبی بیوك ذاتلر روایت ایتمشلردر. حفظی قوتلی اولمق طوغروسنده اما نسائینی امام مسلم بن الحجاج دن‌ده ترجیح ایدرلر. «جرح وتعدیل حقنده، امام نسائی سوزلری مقبول و شهادتی معتبردر» دیورلر. شافعی مذهبنه منسوب ایدی، شوڭا بنا ایدرك «مناسك الحج» کتابی یازدیغی مرویدر.

امام نسائی مصرده طوردیغی سببندن تألیفاتی اوراده نشر

امام مسلم ۵۵یاشنده ۲۶۱ تاریخی رجبنده «نیسابور» شهرنده
وفات و «نصر آباد» اسملی اورنده دفن ایدلدی. تربه‌سی معلومدر.

امام ابو داود.

مشاهیر محدثیندن اولان ابو داود سلیمان بن الاشعث بن اسحاق
بن بشیر بن شداد بن عمرو بن عمران الازدی السجستانی ۲۰۲
تاریخنده «بصره» شهرنده دنیایه کلمشدر. یراق باباسی اولان عمران،
«صفین» صوغشنده حضرت علی طرفنده اولدیغی مرویدر.

حدیث تحصیلی ایچون غیرتنی، عمرینی صرف ایدوب کوب یر
لرده سیاحت ایتدی. احمد ابن حنبل، یحیی بن معین، عبدالله بن
مسلمة القعنبی و غیرلردن استفاده أیلدی. کندیسندن هم کوب‌کیمسه
روایت ایتمشلردر. بو جمله‌دن اوزینك اوغلی ابوبکر عبدالله (۱)،
امام نسائی و غیرلر. بو کیمسه‌نی شیخ ابواسحاق الشیرازی «طبقات
الفقها» نام کتابنده احمد ابن حنبل اصحابندن عد أیلمشدر.

ابو داود، غایت صالح و متقی بر ذات اولوب شجاعت ادبیه‌گه
مالك ایدی. عصرینك امیری اولان ابو احمد الموفق: «امیر بالاسی
عوام بالاسی ایله برلکده تحصیل ایتماز، شونك ایچون بنم بالالرمه
خصوصی صورتده سنن اوقوت!» دیه تکلیف ایتدیکنده ابو داود:
«بو شی اولماز، علم طوغروسنده امیرلك، عواملق یوقدر» دیمشدر.

کندیسندن: «سنن‌ده ۴۸۰۰ (۲) عدد حدیث جمع ایتدم، بونلر

---

(۱) بو ذات هم کندیسی ده بیوك محدثلردن اولوب «المصابیح» اسمنده کتاب
تألیف ایتدی و ۳۱۶ده وفات ایتدی.

(۲) «اربعة آلاف وثمانمائة حدیث» دیه‌چك یرده سهو اوله‌رق «کشف الظنون»
ده «اربعة آلاف حدیث و ثمانیة احادیث» روشنده باصلمشدر. ج ۲ بیت ۳٤.

امام ترمذی.

امام ترمذینڭ کنیه‌سی ابو عیسی واسمی‌ده محمد بن عیسی بن سورة بن موسی بن الضحاك السلمی‌در. (انصار قبیله‌سندن اولان بنو سلمه‌گه منسوب). مشهور حافظلردن وحدیث علمینڭ امام‌لرندن اولوب ٢٠٩ ده دنیاغه کلدی. محمد بن اسماعیل البخاری ایله شریك اوله‌رق تحصیل ایتمش ایسه‌ده صوڭره‌دن بخاری‌غه شاگرد اولوب آندن استفاده ایتدی. مع ما فیه امام بخاری بوڭا: «سنڭ بندن استفاده‌ڭه کوره بنم سندن اولان استفاده‌م کوبراکدر» دیبور اولمشدر.

امام ترمذی، احمد ابن حنبل ایله اسحاق بن راهویه مذهبلرینه نسبت ایدلمش ایسه‌ده طوغروسی هیچ برینڭ مذهبنده اولمای بلکه کندیسی مجتهد مطلق اولمشدر.

آثاری: العلل، التاریخ، الزهد، شمائل النبی، الاسماء والکنی وغیرلر. شمائل، مختلف اورنلرده برقاچ دفعه‌لر طبع اولندی.

امام ترمذی، حفظی قوتلی اولمق ایله مشهور ایدی. آخر عمرنده کوزلری صوقرایدی و صوقر حالنچه همیشه اوزینڭ خدمتنده دوام ایتدی. ٢٧٩ تاریخی ١٣ نچی رجبده وفات ایتمشدر.

ابن ماجه.

مشهور مفسر وحافظ هم محدثلردن اولان اوشبو امامڭ اسمی محمد بن یزید بن ماجه وکنیه‌سی‌ده ابو عبدالله اولوب نسبتی «قزوینی»در.

ابن ماجه «قزوین» شهرنده ٢٠٩ تاریخنده دنیایه کلدی، محمد بن عبدالله بن نمیر، ابراهیم بن المنذر الحرامی کبی مشهور محدثلردن استماع ایتدی وحدیث علمی تحصیل أیلمك قصدیله ری، بغداد،

Из фондов Российской национальной библиотеки

اولندی و پك کوب ذاتلر هم مصـرده کندیسندن اوقومشلردر. آخر عمرنده ۳۰۲ تاریخنده مصردن چیقدی و «دمشق» شهرینه واردی. «دمشق»ده حضرت علی واهل بیت فضائلی حقنده «الخصائص» اسمنك کتاب توزودی. بونده اولان روایتلرینك کوبسـی احمد ابن حنبل حضرتلرندندر. کندیسی: «دمشق شهرینه کردیکمده اکثر اهالیسی حضرت علی حقنده ضعیف و لیاقتسز اعتقادده اولدقلرینی کوردم، الله تعالی هـدایت ویرمازمی؟ دیه اوشبو ـ الخصائص ـ نی تألیف ایتدم» دیه سویلر اولمشدر. مذکور «الخصائص» کتابی ٤۱ بیتده ۱۳۰۸ده مصر القاهره‌ده طبع اولندی.

امام نسائی قناعتلی و دیندار بر آدم اولوب بتون عمرینی بر کون روزه وبر کون افطار ایتمکله کچردیکی، سلطان وتوره‌لر مجلسینه قاتشمقدن غایت احتیاط اوزرنده اولدیغی مرویدر.

آثاری: مسند علی، مسند مالك، الکنی، عمل الیوم واللیلة، اسماء الرواة، ما اعرب شعبة علی سفیان و سفیان علی شعبة، مسند منصور بن زاذان وغیرلر.

«دمشق» مسـجدنده عموم خلق حضورنده کندیسندن معاویه فضیلتی حقنده سوز صورادیلر. امام نسائی‌ده: «معاویه باشمه باش قورتولسه بختیاردر، فضیلت نه یرده!» دیه جواب ویرمش. اوشبو وقت معاویه طرفدارلری اوستنه هجـوم ایدوب مسجددن چیقارمشلر وقیناب اوستنه بنوب قاتیغ تابتامشلر، بونك تأثیری ایله وفات اولمشدر. وبر روایته کوره وفات اولمازندن مقدم کندسینك رجاسینه کوره اقربالری «مکه»گه آلوب وارمشلر واورادە صفا ایله مروه آراسنك مدفون اولمشدر. وفاتی ۳۰۳ تاریخی شعباننده‌در.

ابى نصر الحميدى الاندلسى (٤٨٨) . بونڭ اوزرينه بر قاچ شـرحلر وحاشيه‌لر يازلمشدر . ٢) ابو محمد حسين بن مسعود البغوى (٥١٦). ٣) ابو بكر محمد بن عبد الله النيسـا بورى (٣٨٨) . ٤) ابو محمد عبدالحق بن عبدالرحمن الاشبيلى (٥٨٢) . ٥) ابو محمد اسـماعيل بن احمد ابن الفرات السرخسى الهروى (٤١٤) . ٦) ابو جعفر احمد بن محمد القرطبى ابن ابى حجة (٦٤٢) . ٧) ابوبكر احمد بن محمد البرـ قانى (٤٢٥) . ٨) ابو مسـعود ابراهيم بن محمد بن عبيدالدمشقى (٤٠١) . ابو السعادات ابن الاثير اوشبو كتابلر آراسـندن حميدى ترتيبنى ترجيح ايتمشدر .

٢) تجريد الصحاح الست ـ بو اسم ايله ابو الحسن رزين بن معاوية العبدرى السرقطسى (٥٣٥) ، الموطاء داخل اولديغى حالده (سنن ابن ماجه‌دن باشقه) كتب سته‌نڭ مجموعسينى برلكده تأليف ايتمشدر .

٣) جامع الاصول لاحاديث الرسول ـ ابو السعادات المبارك ابن الاثير مجد الدين (٦٠٦) طرفندن اوشبو اسـم ايله رزين ڭ «تجريد الصحاح الست» نام كتابى ايله برلكده كتب سته ترتيب ايدلمشدر . ابن الاثير بو اثرده باشقه‌لرده آرتق بر بيـان وفائده كورلماديكى صورتده بخارى ايله مسلم عبارتلرينى اصل اعتبار أيلاـ مشدر (١) . «جامع الاصول» كوب ذاتلر طرفندن اختصار ايدلديكى مرويدر .

٤) جامع المسانيد ـ عماد الدين ابو الفدا اسماعيل بن عمر

(١) «مشكات المصابيح» ده هر وقت ذكر ايدلمكده اولان «جامع الاصول» ايشته بو اثردر .

بصره، کوفه، شام، مکه، مصر شهرلرینه سیاحت ایتدی. امام مالك شاگردلرینه یولقوب صحبت واستفاده أیلدی.

ابن ماجه‌نك حدیث علمنده ید طولاسی اولدیغی کبی تفسیر علمی ایله‌ده شغللنمش وقرآن شریف اوزرینه بر تفسیر یازمشدر. «قزوین» تاریخی وباشقه اسمده تألیف ایدن اثرلری واردر.

«ماجه»، جیمك تخفیفی ایله حاجه وزننده، آتاسی محمد بن یزیدك کنیه‌سی وبر روایته کوره کندی آناسینك اسمی ایدی.

ابن ماجه ٦٤ یاشنده ٢٧٣ رمضاننده وفات ایتدی. جنازه‌سینی طوغمه‌سی ابوبکر اوقوب، اوشبو ابوبکر هم ایکنچی طوغمه‌سی عبدالله، اوزینك اوغلی عبدالله وباشقه‌لر برلکده دفن ایتدیلر (١).

مقصد.

١٨

کتب ستة مجموعه‌لری.

مکرر حدیثلرینی توشرمك و ترتیبلرینی اوزگرتمك سببندن قسقارتوب، کتب ستة‌نك بعضیلرینی و گاه جمله‌سینی بیغوب بر کتاب صورتنده ایدلمش تألیفلر واردر. بو جمله‌دن اوشبو اثرلر معروفدر:

١) **الجمع بین الصحیحین** - بو اسم ایله بخاری و مسلم صحیحلرن جمع ایدوچیلر اوشبو ذاتلردر: ١) ابو عبدالله محمد بن

---

(١) بونك وفاتنی عاصم افندی «اوقیانوس»ده، «تاج العروس» اك مطبعه سهووینه تقلید یوزندن ٢٩٣ تاریخنده دیه کوسترمشدر. ج ١ ص ٨٣٠.

٢) ابوبكر احمد بن عمرو البصری البزار ۲۹۲ .

٣) ابو يعلی احمد بن علی الموصلی ٣٠٧ .

٤) ابو بكر محمد بن اسحاق ابن خزيمة النيسا بوری. ٣١١ .

٥) ابوعوانه يعقوب بن اسحاق الاسفراينی النيسا بوری ٣١٦ .

٦) ابو جعفر احمد بن سلامة الازدی المصری الطحاوی. ٣٢١ .

٧) ابو حاتم محمد بن حبان بن احمد البستی ابن حبان (١) . ٣٥٤ .

٨) ابو القاسم سليمان بن احمد الطبرانی. ٣٦٠ .

٩) ابو احمد عبدالله الجرجانی ابن‌عدی. ٣٦٠ (٢) .

١٠) ابو بكر احمد بن محمد الدينوری ابن‌السنی. ٣٦٤ .

١١) ابو الحسن علی بن عمر الدار قطنی. ٣٨٥ .

١٢) ابو نعيم احمد بن عبدالله الاصبهانی. ٤٣٠ (٣) .

١٣) ابو عبدالله محمد بن عبدالله النيسا بوی الحاكم. ٤٠٥ .

مؤلفی اولوب « الملك المؤيد صاحب حماه » ديه معروفدر. دمشق امراسندن اولوب وفاتی ٧١٢ ده ايدی. اما بزم بو يرده ذكر ايته‌يكمز عمادالدين ابو الفدا اسماعيل بن عمر « البداية والنهاية » نام تاريخ مؤلفی وابن تيميه‌نك شاگردی اولوب «الحافظ» و «ابن كثير» ديه مشهوردر. وفاتی ٧٤ ياشنده ٧٧٤ شعبانندە ايدی . (كشف الظنون بونك وفاتنی تورلی اورنده تورليچه كوسترمشدر). ابو الفدا اسماعيل الدانشمندی بونلرنك هر ايكيسينه باشقه‌در .

(١) معاصرلری طرفندن دينسزلك و زندقه ايله اتهام ايدلوب نفی بلد قيلندی. بو كيمسه‌نی « دائرة المعارف » مؤلفلرينه تقليد يوزندن قاموس الاعلام صاحبی بر مرتبه‌ده « ابن حبان » سوزی آستنده «ابو حامد بن احمد» ديه تفسير ايدلوب و ايكنچی دفعه‌ده «ابو حاتم بن حبان» سوزی آستنده ذكر ايدلمشدر.

(٢) ٣٢٣ ده وفات اولان، عبدالملك بن محمد ابن عدی ايله اشتباه اولديغنميدر، بو كيمسه‌نك وفاتنی «قاموس الاعلام» ٣٢٣ ده كوسترمشدر.

(٣) قاموس الاعلام ده مرتب سهوی اولسه كرك ٤٠٣ روشنده كوسترلمشدر، تصحيح قيلورغه تيوشلی .

Из фондов Российской Национальной библиотеки

ابن كثير البصری الدمشقی (١) طرفندن ترتيب ايدلمش بو اثرده «كتب سته» ايله دورت مسند هم برابر ييغولمشدر.

٥) جمع الجوامع - سيوطی (٩١١) طرفندن بتون حديث كتابلری بر يره جمع ايدلمك اوزره ترتيب ايدلمشدر. تمام ايتمازدن مقدم وفات اولديغی و اوشبو سببدن ده تهذيب و تنقيح ايدلنورگه تيوشلی اولان ضعيف بلكه موضوع حديثلر قالديغی روايت ايدلنور. متقی علاء الدين علی بن حسام الدين الهندی (٩٧٥) بو كتابنی «كنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال» اسمی ايله ايكنچی روشده ترتيب أيلامشدر.

مقصد.

١٩

حديث علمنده اعتمادلی اماملر و وفات ييللری.

كتب سته و مؤلفلرندن باشقه، حديث علمنده دخی بر قاچ معتبر اماملر واردر، كه حديثلری قبول ايدلنور و كنديلری ده كتب سته مؤلفلری قبيلندن احترام ايدلنورلر. بونلر ايسه شونلردر:

١) ابو محمد عبدالله بن عبدالرحمن السمرقندی الدارمی. ٢٥٥.

---

(١) بو كيمسه ترجمه‌سنده «قاموس الاعلام» صاحبی «دائرة المعارف»گه متابعت سببندن اولسه كرك - عماد الدين ابو الفدا اسماعيل بن علی ايله خلط ايدوب يازمش. اوشبو سببدن فاحش صورتده غلط واقع اولمشدر. بوڭا ايسه بو ايكی كيمسه‌نڭ اسم و كنيه‌ده، لقب و شهر هم عصرده مشترك اولمقلری سبب اولنه‌چغی خاطره كلور. عمادالدين ابو الفدا اسماعيل بن علی «المختصر فی تاريخ البشر» نام تاريخ كتابی

Изображение Российской национальной библиотеки

بونڭ مطبوع شرحلری اوشبونلردر: ١) الفتح المبين. ابن حجر المکی اثری. ٢) الفتوحات الوهبية. ابراهيم مرعی الشبرخيتی اثری. ٣) المجالس السنية. احمد بن حجار الفشنی اثری. اولگيسی ١٣٠٧ ده، ايکنچيسی ١٣٠٤ ده، اوچونچيسی ١٢٩٩ و ١٣٠٣ ده مصرده باصلمشدر.

الاربعون حديثا ـ اسماعيل حقی تأليفی اولوب علی حافظ القسطمونی شرحی ايله برابر ١٣٠٣ ده استانبولده طبع اولندی.

بلوغ المرام من احاديث الكلام ـ ابن حجر العسقلانی اثری اولان بو کتاب ابو الخير نور الحسن الحسينی القنوجی البخاری شرحی ايله ٢ جلدده ١٣٠٢ ده مصرده باصلدی. فاضل محترم موسی افندی جار الله طرفندن يازلمش «افادات الكرام» نام شرحی «وقت» جريده‌سی و «شوری» مجموعه‌سی ناشرلری اولان محمد شاکر افندی ايله محمد ذاکر افندی طرفندن قزان شهرنده «خاريتون» طبع خانه‌سنده باصلورغه باشلانديغی اسممزگه کلمش ايکی اوچ فورمه سندن معلوم اولدی. «افادات الكرام» علمی اسلوب ايله يازلديغندن گوزل بر اثر اوله‌چغينه اميدمز کاملدر.

بيڭ بر حديث شريف شرحی ـ محمد عارف بك طرفندن «جامع الصغير» دن انتخاب ايدلوب کندی طرفندن ترکيچه يازلمش شرحی ايله برابر ٤٦٠ بيتده ١٣١٩ ده مصرده طبع اولندی. بونڭ متننی آيروب ١٣٢٧ ده «قزان» شهرنده هم طبع ايتدرديلر.

الترغيب و الترهيب ـ زکی الدين عبد العظيم بن عبد القوی المنذری طرفندن تأليف ايدلن بو اثر ٢ جلدده ١٣٢٤ ده مصرده طبع اولندی.

تيسير الوصول الی معرفة الاصول ـ ابن اثيرڭ «جامع الاصول»

١٤) ابو محمد عبدالغنى بن سعيد المصرى الازدى. ٤٠٩ .
١٥) ابو بكر احمد بن الحسين البيهقى. ٤٥٨ .
١٦) ابو عمر يوسف بن عبدالله النمرى القرطبى ابن عبدالبر. ٤٦٣.
١٧) ابوبكر احمد بن على البغدادى ابن الخطيب. ٤٦٣ .

مقصد.

٢٠

كتب ستەدن باشقه اولان مطبوع حديث كتابلرى.

كوز اوكمزده اولان بر حساب دفترينه كوره جهانك هر طرفنده اولان مطبعەلرده بو كونه قدر طبع اولنوب تارالمش حديث كتابلرندن بعضيلرى بونلردر :

الاتحافات السنية فى الاحاديث القدسية ـ شيخ محمد المدنى اثرى اولوب «حيدر آباد الدكن» ده طبع اولنمشدر.

احسن الحديث ـ تركيا عالملرندن اوقچى زاده اثرى اولوب، بونده ايسه قرق عدد حديث شريف يازلمش و مؤلف طرفندن هر بر حديث گه تركيچه شرح ايتولمشدر. ١٠٣٥ تاريخنده تمام اولديغى كتابك آخرنده مذكوردر. ١٣١٣ تاريخنده استانبولده «اقدام» مطبعه سنده نشر اولندى.

الاربعون حديثا ـ نووى تأليفى اولان بو اثر هندستان، مصر و استانبول، قزان و پيتربورغ شهرلرنده كوب دفعەلر باصلدى.

اولديغندن اوشبو اثرنى، مذكور « الجامع الصغير فى حديث البشير النذير » كتابندن انتخاب ايتمشيدم. صوڭره موضوعات كتابلرنده و ـ الجامع الصغير ـ شرحلرنده موضوع ايديكلرينه اشارت ايدلمش حديث لرنى توشره توشره ياروميدن آز قالدى. بو قالانلردن كوبسينڭ اصلينى كتب ستّه‌دن تابدم. بر قاچ عدد شبهه‌لى حديث قالدى ايسه‌ده شول حالنچه ١٣٢٦ ده قزان شهرنده طبع اولندى. سينزور طرفندن حديثلر بوزولديغى سببلى اوچ دورت مرتبه‌لر توزاتوب و اوزگرتوب يازارغه طوغرى كلدى.

الجواهر المنيفة فى ادلة الامام ابى حنيفه ـ سيد مرتضى زبيدى تأليفى اولان بو اثر ٢ جلدده ١٢٩٢ ده «اسكندريه» ده طبع اولندى.

راموز الاحاديث ـ احمد ضياء الدين الكومشخانه‌وى تأليفى اولان بو اثر ١٣٠٧ ده ٤٦٨ بيتده قزان شهرنده طبع اولندى بونڭ « اللوامع البينات» اسمنده اولان شرحى استانبولده طبع اولنمشيدى.

القول المسدد على مسند الامام احمد ـ ابن حجر العسقلانى تأليفى اولان بو اثر «حيدر اباد الدكن» ده بر جلدده طبع اولندى.

كنز العمال فى سنن الاقوال و الافعال ـ على بن حسام الدين المتقى طرفندن اختصار ايدلمش بو اثر «حيدر آباد الدكن» شهرنده و احمد ابن حنبل مسندى هامشنده اوله‌رق مصرده طبع اولندى.

كنوز الحقائق فى حديث خير الخلائق ـ مناوى طرفندن ١٠،٠٠٠ عدد حديث شريف انتخاب ايدلنوب ترتيب قيلنمش بو اثر (؟) ده طبع اولنمشدر.

مبارق الازهار شرح مشارق الانوار ـ ابن ملك تأليفى اولان بو اثر، متنى ايله برابر بر جلدده مصرده طبع اولندى.

مسند ابى حنيفة الامام الاعظم ـ محمد عابد المدنى السندى

Из фондов Российской Национальной библиотеки

ندن ابن الربيع نام كيمسه اختصار أيلامش اثردر. ١٢٥٣ ده «قالقوتا» شهرنده طبع اولندى.

الجامع الصغير فى حديث البشير النذير ـ سيوطى تأليفيدر. ٢ جلد ده ١٢٨٦ ده «بولاق» ده و ٣ جلد ده ١٣٢٥ ده مصرده طبع اولندى. هامشنده اوشبو شرحلرى هم برابر باصلمشدر: ١) السراج المنير فى شرح الجامع الصغير. ٢) شرح الحفنى. سيوطى، اوشبو اثرنده يك كوب موضوع حديثلر درج ايتديكى دعوى قيلنور. شونك ايچون بو كتابنى حديث كتابى اولمق صفتندن زياده، حديثلر فهرستى اولمق صفتى ايله استعمال قيلورغه تيوشلى.

معاصرلرمزدن محمد بدر الدين الحلبى ديور: «طريقة السيوطى فى التأليف على ما علمنا من استقراء كتبه انه كلما وقع اليه كتاب من الكتب فى اى فن من الفنون و استحسنه اختصره و نسبه الى نفسه بدون تمييز بين غث و ثمين ولا وقوف على حقائق العلوم و لذلك تراه مضطرا فى كتبه لانه لا يحكم فكر نفسه وانما يحكم فى كل كتاب فكر مؤلفه هو فيضيفه الى نفسه ببعض تصرف يحدثه فى الكتاب وان كنت قد قرأت فى كتابه الذى سماه ـ الجامع الصغير فى احاديث البشير النذير ـ وكتابه الذى سماه ـ اللآلى المصنوعة فى الاحاديث الموضوعة ـ ورأيت فى الجامع الصغير كثيرا من الاحاديث التى نص فى كتابه ـ اللآلى ـ على انها موضوعة على لسان رسول الله صلى الله عليه وسلم لم تصح عنه بطرق من الطرق جزمت بصحة هذا الذى قلنا و علمت انه لايؤلف و انما يلخص كتب الناس و ينسبها لنفسه» (١).

جوامع الكلم ـ رشدى صنفلرده بالالر ايچون هم اخلاق هم عرب لسانينى اصلاح قيلورغه كتاب يوقلغندن شكايت ايدوچيلر كوب

---

(١) التعليم والارشاد. ج ١ ص ٩٢ - ٩٣.

معانى الاثار. امام طحاوى تأليفى اولان بو اثر ، تاش باصمه ايله ٢ جلدده «لكناهور» ده ١٣٠٢ ده طبع اولندى.

المعتصر من المنتخب من مشكل الاثار. قاضى ابو المحاسن يوسف بن موسى الحنفى تأليفى اولان بو اثر بر جلدده «حيدر آباد الدكن» ده طبع اولندى.

منتقى الاخبار فى الاحكام. مجد الدين ابن تيميه تأليفى اولان بو اثر، شوكانى طرفندن يازلمش «نيل الاوطار» اسمنده شرحى ايله ٨ جلدده ١٢٩٧ ده مصرده طبع اولندى.

***

حديث فننده بونلردن باشقه ده مطبوع كتابلر، رساله‌لر اولسه كرك. بيلديكمزه كوره بيلماديكمز كوبراك اوله‌چغنده شبهه يوقدر. بونده ذكر ايدلمش حديث كتابلرينك هيچ برى «كتب سته» درجه‌سنده دگل ايديكن سويلارگه حاجت يوقدر. اوز آرالرنده الك معتبرلرى «مسند احمد ابن حنبل» آندن صوك ده «مسند ابى داود الطيالسى» وآندن صوك امام نووى ايله ابن حجر بوندن صوك مجد الدين ابن تيميه اثرى اولسه كرك. امام سيوطى نك «الجامع الصغير» ى حقنده معاصرلرمزدن بر ذات ديور: «الجامع الصغير» كبى سيوطى اثرلرى و«الجامع الصغير» ك مختصرلرى ضعيف بلكه موضوع حديثلرنى مشتملدر. «الجامع الصغير» ك حديثلرينى، اهل حديث طريقى اوزرنده استخراج ايدرلك شرح يازوچى بوكونه قدر ظاهر اولمامشدر. حالبوكه اهل اسلام طلبه‌سى «الجامع الصغير» نى حتى صحيح البخاريدن ده آرتق كوروب شغللنورلر».

تأليفى اولان بو اثر ٣٧٣ بيتده تاش باصمه ايله «لكناو» شهرنده طبع اولندى. اوشبو اسم ايله ابوالمؤيد محمد بن محمود الخوارزمى (٦٦٥) طرفندن تأليف ايدلمش ايكنچى بر اثر ١٣٢٦ ده مصرده طبع اولندى.

مسند ابى داود الطيالسى - بو اثر هندستانده «حيدر آباد الدكن» ده بر جلدده طبع اولنمشدر.

مسند احمد ابن حنبل - ١٣٠٣ ده ٦ جلدده مصرده طبع اولندى.

مشكات المصابيح - ولى الدين الخطيب ترتيبى اولان بو اثر ١٢٥٩ ده «قالكوتا» ده ٤ جلدده وصوڭره‌دن ايكيشار جلدده «پيتر بورغ» شهرنده طبع اولندى. اولگيسى تاش باصمه ايله طبع اولنوب صوڭغيسى‌ده حرف ايله ١٨٩٩ ده محمد عليم افندى المقصودى خراجاتى ايله طبع اولندى. بو كتابڭ مطبوع شرحلرى بونلردر: ١) اشعة اللمعات. متن ايله برابر ١٢٥٩ ده «قالكوتا» ده باصلدى. ٢) مرقات المفاتيح. على القارى تأليفى اولان بو اثر ٥ جلدده ١٣٠٩ ده مصرده طبع اولندى. مشكات المصابيح، اوشبو كونلرده «قزان» شهرنده طبع ايدلديكى هم ايشدلدى.

مصابيح السنة. بغوى تأليفى اولوب حديثلرى تخمينا ٤٧١٩ عدد در. بونڭ ٣١٥ عددى بخارى و ٨٧٥ عددى مسلم حديثلرى اولوب ١٠٥١ عددى متفق عليه، بوندن قالانلرى باشقه محدثلردن نقل ايدلمشدر. مصابيح ايكى جلدده ١٢٩٤ ده «بولاق» ده طبع اولنمشدر (١).

---

(١) والدەما جدم فخرالدين حضرتڭ ١٢٩٦ - ١٨٧٩ تاريخنده حج سفرندن آلوب قايتديغى يازمه مصابيح السنة آخرنده ناسخى اوشبو عبارتنى يازمشدر: «تم الكتاب بحمد الله ومنه بعون الله وحسن توفيق الملك الفتاح الكبير وفرغت يد معلقه الضعيف الفقير الحقير المسىء المذنب الراجى عفو ربه الخبير وكرمه (ال) مولى البصير وهو على ما يشاء قدير ايوب بن يعقوب الابكرمى احسن الله اليه واليهما من شهر المبارك - اواسط ربيع الاخير فى يوم الاحد فى بلدة - بروسا - حرسها الله تعالى من جميع افاته مع بلاد المؤمنين ٧٧٤ سنة اربع وسبعين وسبعمائة من هجرة النبى صلى الله عليه وسلم».

Из фондов Российской Национальной библиотеки

وحرام علمى كرك اولسه قرآن وسنتده‌در؛ اخلاق علمى كرك اولور ايسه كنه بونلرده‌در؛ سير علمى كرك اولورسه دخى بونلرده‌در.

«فقه كتابلرى تدوين ايدلمك سببندن حديث علمندن استغنا حاصل اولدى، فقه كتابلرينى اوقومش آدملرك حديث كتابلرى ايله شغللنورگه حاجتلرى قالمادى» ديبان كيمسه پك خطا سويلار. زيرا فقه كتابنده دنياده وقوعسى احتمال طوتماغان مسئله‌لر كوب اولور ايسه‌ده، بونده اولان معلومات، حديث كتابلرينه نسبت ايله پك آزدر. نه قدر حديثلرنى حتى مجتهدلرك ايشتماديكلرى روايت ايدلنور. حديثلرك فروعى مسئله‌لرگه عائد قسمى اولديغى كبى تاريخ، اخلاق، آخرتده اولاچق سعادت و شقاوتلرگه دائر قسملريده پك كوبدر. حالبوكه فروعدن باشقه‌سى علم فقه‌ده ذكر اولنماز.

بر علم، اگرده انك ماهيتى فخر كائنات افندمز حضرتلرينك فعللرندن، قوللرندن عبارت اولور ايسه و غايه‌سى‌ده دنيا و آخرتده سعادتكه طوتاشمق اولسه آنك لزومى حقنده سوز سويلارگه حاجت اولماز. «قل ان كنتم تحبون الله فاتبعونى يحببكم الله و يغفر لكم ذنوبكم».

رضاء الدين بن فخر الدين

تمسك بحبل الله واتبع الهدى ولا تك بدعيا لعلك تفلح
ولذ بكتاب الله والسنن التى أتت عن رسول الله تنجى وتربح
ودع عنك آراء الرجال وقولهم فقول رسول الله أزكى وارجح
اذا ما اعتقدت الدهر يا صاح هذه فانت على خير تبيت وتصبح

«ابو داود السختيانى»

Из фондов Российской национальной библиотеки

خاتمه .

اسلام دینی ، معیشت و حیات اجتماعیه ایچون ضرور اولان علملرنی اوقومق و اوقوتمقدن منع ایتمك دگل، حتی بالعکس مساعده أیلامکده‌در. اوشبونك ایچون مصالح عالم سببی اولان علم و هنرلرنی اسلام شاگردلری ایستدیکلری وقت و ایستدیکلری یرلرده تحصیل ایده بیلورلر. شریعتمز ، علملی أت ایله علمسز أتلرنی بر حکمده صانامامش بلکه اولگیسنه بعض بر امتیاز ویرمشدر. ایمدی آدم بالالرینه نه قالدی؟ بو سوزلرمز، یوقاروده هم دیدك، دنیوی علم و معرفتلر حقنده‌در . اما دینی علملرنی تحصیل ایتمك صددنده اولانلر ایچون الك برنچی مقصد ایدرك قرآن و حدیث شریف علملرینی طوتارغه تیوشلی اولسه کرك. فخر کائنات و سید موجودات افندمز حضرتلری: «ترکت فیکم امرین لن تضلوا ما تمسکتم بهما کتاب الله و سنة رسوله» دیه بیورمشدر (جامع بیان العلم ص ١٦٨–٢١٧).

قرآن و حدیث علملرندن معلوماتی اولمامش آدم، اوزینك طوتمقده اولان شریعتنی بصیرت اوزرنده اوله‌رق نیچوك بیلسون؟ اصحاب وتابعین، سلف صالحین اوزرلرینه نه کبی رابطه‌لر ایله محبت باغلاسون؟ رسول اکرم حضرتلرینك سیر شریفه‌سی، اخلاق وعادات حسنه‌سی ایله نیچوك آشنا اولسون؟

آندن بوندن ایشدلمش یا که آتا آناغه و باشقه‌لرغه تقلید سببندن باغلانمش اخلاص، اساسسز و محبت‌ده ثباتسز اولور. حلال

٥٨ كتب سته .
٥٩ صحيح البخاری، مطبوع نسخه‌لری ، مطبوع شرحلری .
٦٨ صحيح مسلم ، مطبوع نسخه‌لری ، مطبوع شرحلری .
٦٩ سنن ابی داود .
٧٠ المجتبی (سنن النسائی).
٧١ جامع الترمذی (سنن الترمذی).
٧٢ سنن ابن ماجه .
٧٤ الموطأ .
٧٦ كتب سته مؤلفلری .
٧٧ امام مالك .
٨٣ امام بخاری.
١٠٠ مسلم .
١٠٢ ابو داود .
١٠٣ نسائی .
١٠٥ ترمذی .
١٠٥ ابن ماجه .
١٠٦ كتب سته مجموعه‌لری .
١٠٨ حديث علمنده اعتمادلی عالملر .
١١٠ كتب سته‌دن باشقه اولان مطبوع حديث كتابلری .
١١٦ خاتمه .

خطا صواب جدولی.

خطا	صواب	بیت	یول
فیلست	فلیست	١٠	١٩
اما	امام	١٨	٢١
بعینه	عمللری بعینه	٣٦	٦
« مسند »	« مسند » لر	٤٣	٩
حضرتلرت	حضرتلری	٥٣	٢١
يتمازلرندن	ایتمازلرندن	٨٧	٢٥

Из фондов Российской национальной библиотеки

فهرست

بیت

٣ هدیه‌م.

٤ مدخل.

٥ حدیث و سنت، بونلرنك کوچرلمکلری.

١٠ حدیث علمینك فضیلتی. روایت و درایت حدیث. اصول حدیث حقنده مطبوع اثرلر.

١٣ حدیث، اصحاب کرام و تابعین.

١٦ حدیث ومشهور مجتهدلر.

١٩ حدیثلرنی یازمق حقنده اذن و منعلر.

٢٣ حدیث و تاریخ.

٢٥ سند ومتنلر، بو طوغرو ده اولان وظیفه‌لر.

٢٨ محدثلر و حفظلری، صحیح حدیثلر.

بیت

٣٢ معاش ومغیبات‌غه دائر حدیثلر.

٣٧ موضوع حدیثلر. حدیث وضع ایدوچیلر. موضوع حدیثلر حقنده مطبوع اثرلر.

٤١ حدیث کتابلری تدوین ایدلمه سی. اصول و مسندلر. حدیث لغتلری.

٤٥ حدیث کتابلری ایله عمل.

٤٨ اسماء رجال و بو خصوصده اولان مطبوع اثرلر.

٥٠ حدیث علمی و روسیه اسلاملری.

٥٥ حدیث و آنك معلمی.

Президентская библиотека / Российская национальная библиотека (watermark)

ابن عدى عبدالملك ١٠٩
ابن عربى ١٠
ابن عساكر ٢٤
ابن القاسم ٧٤
ابن قتيبة الدينورى ٣٦-٤٠
ابن القيم ٧٢ - ٧٣
ابن كثير ١٠٧ - ١٠٩
ابن كلبى هشام ابو محمد بن محمد
ابى النصر ٦٠
ابن ماجه ابوبكر ١٠٦
ابن ماجه ابوعبدالله ٧٢-١٠٥
ابن ماجه عبدالله ١٠٦
ابن المرجل ٦٠
ابن ملك ١١٣
ابن النجار
ابن وهب ٧٤
ابن الهمام ٣١
ابواحمد الموفق ١٠٢
ابواسحاق السبيعى ١٧
ابواسحاق الشيرازى ١٠٢
ابواسماعيل الاصبهانى ٧٢
ابوبشر محمد الدولابى ٤٩
ابوبكر الازدى ١٠٢
ابوبكر امير المؤمنين ٧٢
ابوبكر بن ابى شيبه ٧٥-٨٥
ابوبكر بن خزيمه (ابن خزيمه)
ابوبكر ابن مروان المكى ٨١
ابوبكر بن عبدالرحمن ١٥
ابوبكر البرقانى (برقانى)
ابوبكر النيسابورى ١٠٧
ابوثور ابراهيم الكلبى ١٧
ابوجعفر طبرى ١٧-٢٤
ابوجعفر طبرى المصرى (احمد بن
صالح)
ابوجعفر المنصور ٨٢
ابوحاتم الرازى ٨٦-٩٩-١٠١
ابوحاتم السجستانى ٢٤
ابوحامد بن احمد
ابوالحرث القرش العامرى
المدنى (ابن ابى ذئب)
ابوالحسن السندى ٦٥
ابوحنيفه ١٦-١٧-١٨-٤٤
-٧١-٧٨-٨٢-٨٧
ابوداودالسجستانى ١٠٢-١٠٣
ابوداود الطيالسى ٤٣-٨٥ ٩٤
ابوذر الغفارى ١٤
ابو الروح الشافعى ٨١
ابورياش ٦٠

رساله‌ده ذكر ايدلمش كيمسه‌لرڭ اسملرى.

آدم بن اياس ٨٦
ابراهيم عليه السلام ٣٩
ابراهيم بن المغيره ٨٤
ابراهيم الحرامى ١٠٥
ابراهيم الشبرخيتى ١١١
ابراهيم النخعى ١٥ ـ ٧٥
ابن ابى ذئب ١٥ ـ ٤٢
ابن ابى العوجاء ٣٧
ابن ابى ليلى ١٥ ـ ١٦
ابن ابى يحيى ٣٨
ابن الاثير عزالدين ١٤ ـ ٢٤ ـ ٤٩
ابن الاثير مجدالدين ـ ٤٤ ـ
٥٨ ـ ٧٣ ـ ٧٤ ـ ١٠٧ ـ ١١١
ابن ادريس الاودى ٨٥
ابن اسحاق المطلبى ١٥ ـ ٤٢
ابن الاعرابى ٦٩
ابن تيميه تقى الدين ٧٢ ـ ١٠٩
ابن تيميه مجدالدين ١١٥
ابن جريج ١٥ ـ ٤٢
ابن حبان ١٠٩
ابن حجه ابو جعفر ١٠٧
ابن حزم ١٧ ـ ٣٨ ـ ٨٤ ـ ٩٣
ابن حجر العسقلانى ١٢ ـ ٢٤ ـ ٤٩ ـ ٧٣
ـ ٥٥ ـ ٦٢ ـ ٦٣ ـ ٦٤ ـ ٦٧ ـ ٨٦
ـ ١١١ ـ ١١٣ ـ ١١٥
ابن حجر المكى ١١١
ابن خزيمة النيسابورى ١٧ ـ ٨٧
ـ ١٠١ ـ ١٠٩
ابن الخطيب ٢٤ ـ ١١٠
ابن خلدون ١٧ ـ ١٨ ـ ٣٥ ـ ٦١ ـ ٦٢
ابن خلكان ٧٩
ابن ربيع ١١٢
ابن السنى ١٠٣ ـ ١٠٩
ابن سيرين ١٥ ـ ٧٥
ابن شهاب (زهرى)
ابن صلاح ١٢ ـ ١٥ ـ ٣١ ـ ٥٥
ابن طاهر (ابو الفضل المقدسى)
ابن عباس (عبدالله بن عباس)
ابن عبدالبر ٤٩ ـ ٨٣ ـ ١١٠
ابن عبدون الاندلسى ٦٠
ابن عدى ابو احمد عبدالله
الجرجانى ١٠٩

Из фондов Российской национальной библиотеки

احمد بن محمد (ركن الدين القريمى) .
احمد بن نصر الخزاعى ٩٧
احمد ابوبكر المالكى
احمد الفشنى ١١١
احمد بن احمد (زبيدى)
احمد بن خالد ٩٩
احمد بن صالح المصرى ٢٥
احمد القسطلانى (قسطلانى)
احمد ولى الله (ولى الله الدهلوى)
اسد بن موسى ٤٢
اسحاق بن ابراهيم ٩٧
اسحاق بن ابراهيم الموصلى ٧٨
اسحاق بن راهويه ١٦-٤٣-٧٠-٧٥-٨٥-٨٦-٩٩-١٠٠-١٠٣-١٠٥
اسماعيل عليه اسلام ٣٩
اسماعيل بن ابراهيم ٨٣-٨٤
اسماعيل الرخسى الهروى ١٠٧
اسماعيل حقى ١١١
اشهب ٧٨
اصمعى ٤٤-٦٠
ام حبيبه ١٤-٦٨
ام سلمه ١٤
الامين العباسى ٧٤
انس بن مالك ١٣-٦٠
انس بن مالك ٧٧
اوريا ٣٩
اوزاعى ١٥-١٦-٤٢-٧٨-٨٢
اوقچى زاده ١١٠
ايوب عليه السلام ٣٩
ايوب بن يعقوب ١١٤
بخارى ٩-١٨-٢٤-٢٥-٢٧-٢٨-٣١-٣٥-٥٥-٥٨-٧٥-٨٣-١٠١-١٠٥-١٠٦-١٠٧-١١٤
بدرالدين الحلبى ١١٢
براء بن عازب ١٤
البرقانى ١٠٧
البزار ١٠٩
بغوى ١٠٧-١١٤
بقى بن مخلد الاندلسى ١٦-٤٣
بلاذرى ٢٤
بلال ٣٨
بيهقى ١١٠
تاسيت ٢٩
ترمذى ٧٠-٧١-٨٧-١٠١-١٠٥
جابر ٣٩

Из фондов Российской национальной библиотеки

ابو زرعه ٨٧
ابو زكريا الانصارى ٦٥
ابو الزناد ١٥
ابو زيد البلخى
ابو سعيد الخدرى ١٣
ابوسفيان ٦٨
ابوسلمه بن عبدالرحمن ١٤
ابوشحمه بن عمر ٣٩
ابوطالب ٧٢
ابوظهير عبد الله البلخى ٨٧
ابوعاصم النبيل ٨٦
ابوعامر ٧٧
ابو العباس الزبيدى
ابو العباس الوليد الهمدانى ٩١
ابوعبد الله (جعفر الصادق)
ابوعبيد القاسم بن سلام ٤٤
ابوعبيدة معمر البصرى ٤٤
ابو العلاء المعرى ٣٠-٦٠
ابوعلى الحسين النيسابورى ٦٨
ابوعمرو بن العلاء ١٨
ابوعوانه ١٠٩
ابو الفدا (ابن كثير)
ابو الفدا اسماعيل بن على ١٠٨
ابو الفدا اسماعيل الدانشمندى ١٠٩
ابو الفضل المقدسى ٤٠-٦٧-٧٢
ابو القاسم الطبرانى (طبرانى).
ابوقتاده ١٤
ابو الليث السمرقندى ٣٨
ابو المحاسن يوسف الحنفى ١١٥
ابومحمد الاشبيلى ١٠٧
ابومحمد (بغوى)
ابومسعود الدمشقى ١٠٧
ابومسهر (عبد الاعلى)
ابومنصور الخرتنكى ٩٩
ابوموسى الاشعرى ١٤
ابو المؤيد الخوارزمى ١١٤
ابونصر الكلاباذى ٦٧
ابونعيم الاصبهانى ٢٤-٨٥-٨٦-١٠٩
ابو هريره ١٣ - ٢٠ - ٦٠
ابو يعلى الموصلى ١٠٩
ابو يوسف ٧٤-٨٠
ابيارى ٨٤
احمد البخارى ٨٤
احمد بن ابى دؤاد ٩٦
احمد ابن حنبل ١٦-٤٢-٤٣
-٤٤-٧٠-٧٥-٨١-٨٥-
٨٦-٩٤-٩٧-٩٨-١٠٠-
١٠٢-١٠٤-١٠٥-١١٣

Из фондов Российской национальной библиотеки

سعید بن ابی عروبه ۴۲
سعد بن ابی وقاص ۱۴
سعید بن جبیر ۱۵
سعید بن زید ۱۴
سعید بن المسیب ۱۴
سفیان بن عیینه ۱۵ - ۱۶
سفیان ثوری ۱۶ - ۴۲ - ۷۷-۸۱ - ۸۲
سلمه بن کهیل ۱۷
سلیمان بن اشعث ۱۰۳
سلیمان بن حرب ۸۶
سلیمان بن یسار ۱۴
سمره بن جندب ۱۴
سیبویه
سید شریف ۱۲
سید علی الظاهر ۵۴ - ۱۰۰
سید محمد الکتبی ۵۳
سیوطی ۱۲ - ۲۴ - ۴۰ - ۵۵-۶۶ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۳-۸۱-۱۱۲- ۱۱۵
شافعی ۱۶ - ۲۴ - ۴۵ - ۷۴-۷۵ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۴ -۸۵-۱۰۱ - ۱۰۳
شریح ۱۵
شعبه ۱۵
شعبی ۱۵
شوکانی ۴۰ - ۶۳ ، ۱۱۵
صدیق حسن البهوپالی ۶۳-۶۷
صفی الدین الخزرجی ۴۹
طاوس بن کیسان ۱۵
طبرانی ۱۰۳
طحاوی ۱۰۳ - ۱۰۹ - ۱۱۵
طغرائی ۹۰
ظافر الازهری ۴۰
عاد ۳۹
عاصم افندی ۱۰۶
عالمجان البارودی ۵۴
عامر بن عبدالله ۷۷
عائشة ام المؤمنین ۱۳-۲۶-۲۸ - ۶۰
عائشة بنت سعد بن ابی وقاص ۱۵
عبد بن حمید ۸۶
عبدالاعلی بن مسهر ۸۶
عبدالحق الدهلوی ۱۲
عبدالحمید سلطان ۶۱
عبدالحی اللکنوی ۷۵ - ۷۶
عبدالرحمن بن مهدی ۷۴
عبدالرحمن بن هرمز ۱۷

جابر بن سمره ١٤
جابر بن عبدالله ١٣ - ٦٠ - ٧٣
جرير بن عبدالحميد ٤٢
جعفر بن سليمان ٨٢
جعفر الصادق ٧٧
جمال الدين الافغانى ١٨
حاتم ٨
الحاكم ٥٩ - ١٠٩
حسن البصرى ١٥ - ٨٧
حسن العدوى ٦٥
حسين بن على ٧٥
حسين بن مبارك الزبيدى ٦٧
حفصه بنت سيرين ١٥
حكيم ترمذى ٣٨
حماد الراويه ٣٠ - ٦٠
حماد بن زيد ٨٤
حماد بن سلمه ٤٢
الحميدى ٢٤ - ١٠٧
خارجه بن زيد ١٤
خاريتون ١١١
خالد الذهلى ٩٩
الخشاب ٦٣
الدارقطنى ١٠٩
الدارمى ١٠٠ - ١٠٨

داود عليه السلام ٣٩
داود بن على الظاهرى ١٦
ذهبى ١٧ - ٢٤ - ٤٨ - ٤٩ - ٥٠
ذهلى ٨٦ - ٩٤ - ٩٨ - ١٠١
ذهلى (خالد بن احمد)
ربيع بن صبيح ٤٢
ربيعة الرأى ٧٧
رتن ٤٨ - ٤٩
رزين السرقسطى ٥٨ - ١٠٧
ركن الدين القريمى ٦٣
زبيدى ٦٧
زبير بن العوام ١٤
زجاج ٣٦
زرقانى ١٧ - ٧٦
زكى الدين المنذرى ١١١
زهرى ١٥ - ٧٥ - ٧٧
زيد بن على ٨٧
زينب بنت كعب ١٥
زين الدين العراقى ١٢ - ٥٥
ژان ژاق روسسو ٥٧
ساره ٣٩
سالم بن عبدالله ١٥ - ٧٥
سبكى ٩٠
سخاوى ١٢ - ٥٥

Из фондов Российской национальной библиотеки

علی القسطمونی ١١١
عمران الازدی ١٠٢
عمران بن حصین ١٤
عمران بن حطان ٨٧
عمر بن الخطاب امیر المؤ-
منین ٢٠-٢٦-٢٨-٣٩-٤٧
عمر بن ربیعه ٢٩
عمر بن عبدالعزیز ١٥-٤١
عمره بنت عبدالرحمن ١٥
عمرو بن دینار ١٧
عمرو بن عبید ٨٧
عیسی علیه السلام ٢٦-٣٥-٣٦
عینی ٢٤-٦٢-٦٣
غزالی ٣٨-٧٠
فخرالدین ١١٤
فخرالدین الرازی ٩٣
فرعون ٣٩
فضیل بن عیاض ١٥
قاسم بن محمد ١٤
قاضی عیاض ٧٥
قتاده ١٥-١٧-٣٦
قتیبه بن سعد ٨٦
قرظه بن کعب ٢٠
قسطلانی ٦٤
قطرب ٤٤
قورصاوی ٥٢
کاتب چلبی ٧٠
کعب الاحبار ١٥
کلبی ٢٤ - ٣٦
کومشخانه‌وی ١١٣
لیث بن سعد ١٥ - ١٦ - ٧٨
ایبس ٢٩
المأمون ٧٤ - ٧٨ - ٩٦ - ٩٧
ماجشون ١٥
مالك ١٦ - ١٧ - ٢٦ - ٤١ - ٤٢-
- ٧٣ - ٧٧ - ٨٤ - ١٠٦
متقی علاء الدین الهندی ١٠٨
المتوکل ٩٧
مجاهد ١٥
محمد بن ابی الفضل العارم ٤٨
محمد بن اسحاق بن یسار
المطلبی (ابن یسار)
محمد بن الحسن الشیبانی ٧٤-٧٥
- ٧٦ - ٧٧ - ٧٩ - ٨٠
محمد بن سعد المصلوب ٣٨
محمد بن سلیمان العباسی ٣٧
محمد بن عبدالرحمن ٤٩
محمد بن عبدالله الانصاری ٨٦

Из фондов Российской национальной библиотеки

عبدالرزاق بن همام ٧٤ـ٧٥
ـ ٩٤
عبدالغنى الازدى ١١٠
عبدالغنى البحرانى ٦٧
عبدالغنى بن ابى سعيد العمرى ٧٣
عبدالفتاح الشلچلى ٥٣
عبدالكريم بن ابى العوجاء
(ابن ابى العوجاء)
عبدالله الاصفهانى (ابو اسماعيل)
عبدالله بن ابى داود
عبدالله بن ابى القاضى ٨٦
عبدالله بن اسماء (عبدالله بن زبير)
عبدالله بن حماد الآملى ٨٦
عبدالله بن دينار ٧٧
عبدالله بن زبير ١٤ـ٤٩
عبدالله بن سعد ٦٦
عبدالله بن عباس ١٣ـ١٤ـ٢٧
ـ٢٩ـ٦٠
عبدالله بن عمر ١٣ـ١٤ـ٢٨ـ٧٥
ـ٧٧
عبدالله بن عمرو بن العاص ١٤
عبدالله بن المبارك ١٥ـ٤٢ـ٧٧
ـ٨٤
عبدالله بن محمد الضعيف ٤٨
عبدالله بن محمد اليمانى ٨٤
عبدالله بن مسعود ١٤ـ٧٥
عبدالله بن مسلمة القعنبى ١٠١ـ١٠٢
عبدالله بن موسى الكوفى ٤٢-٨٦
عبدالمجيد الشرنوبى ٦٦
عبيدالله بن عبدالله ١٤
عبيده بن عمرو سلمانى ٧٥
عثمان بن ابى شيبه
عدى بن ثابت ١٧
عدى بن الفضل ٧٣
عروه بن زبير ١٤
عطا بن ابى رباح ١٥ـ١٧
عطا بن يسار ١٥
عقيل بن ابى طالب ١٤
عكرمه ١٥ـ٢٧
علائى ٥٨
علقمه ١٥ـ٧٥
على امير المؤمنين ٧٥-١٠٢-١٠٤
على زين العابدين بن الحسين ٧٥
على بن المدينى ٧٥ ـ ٨٦
على المتقى الهندى ١١٣
على التونتارى ٥٢
على الدمناتى ٧٠ـ٧١ـ٧٢
على القارى ٤٠ـ١١٤

Из фондов Российской национальной библиотеки

نافع بن ابى نعيم ٧٧
نسائى ٧٠-٧٥-١٠٢-١٠٣
نضر بن شميل ٤٤
نعيم بن حماد ٤٢-٨٦-٩٧
نوح بن ابى مريم ٣٨
نور الحسن القنوجى ١١١
نووى ١٩-٢٠-٢٧-٣٣-٥٨-١١٠-١١٥
الواثق ٩٧
واصل بن عطا ٨٧
واقدى ٢٤-٣٨
وكيع بن الجراح ٨٤
ولى الدين الخطيب ١١٤
ولى الله احمد بن عبد الرحيم الدهلوى ٦٧-٧٦
وهب بن منبه ١٥-٢٧
ژولتر ٥٧
هارون الرشيد ٧٤-٨٠
هشام بن عروه ١٥
هشيم ٤٢
همدانى ٢٩
ياقوت حموى ٦٦
يحيى بن سعيد القطان ٧٤
يحيى بن معين ٧٥-٨٥-٨٦-١٠٢
يحيى بن يحيى المصمودى ٧٥
يحيى بن يحيى النيسابورى ١٠٠
اليمان ٨٤
يزيد بن هارون ٨٥
يوسف عليه السلام ٣٩
يونس بن عبد الاعلى ١٠٣
يونس بن محمد الكذوب ٤٨
يونس بن يزيد القوى ٤٨

رساله‌ده ذكر ايدلمش كتاب اسملرى

الآثار ٧٤
ابو العلاء المعرى رساله‌سى ٣٠
الاتحافات السنية فى الاحاديث القدسية ١١٠
احسن الحديث ١١٠
أحياء علوم الدين ٣٨
الادب المفرد ٩٠
الاربعون حديثا ١١٠

Из фондов Российской национальной библиотеки

محمد بن عبدالله بن نمير ١٠٥
محمد المستنير (قط‍ـب)
محمد بن نوح ٩٧
محمد بن الذهلى (ذهلى)
محمد بن يزيد ١٠٦
محمد الحوت ٤٠
محمد المدنى ١١٠
محمد ذاكر الرموى ١١١
محمد ذهنى ٦٧
محمد شاكر الرموى ١١١
محمد شريف الترقادى ٦٧ - ٦٩
محمد عابد المدنى السندى ١١٣
محمد عارف بك ١١١
محمد القرشى العامرى المدنى (ابن ابى ذئب).
محمد عليم المقصودى ١١٤
مرتضى زبيدى ١١٣
المرتعش (ركن الدين)
مرجانى ٥٢
مريم بنت تيمور پولاد ١٠٠
مسدد البصرى ٤٢
مسروق ١٥
مسعودى ٦٦
مسلم ٢٧ - ٣١ - ٣٣ - ٣٥-٥٨
-٥٩ - ٦٠ - ٧٥ - ٨٦ - ٨٧ - ٩٤
- ١٠٠ - ١٠٣ - ١٠٦ - ١٠٧ - ١١٤
مطرف ١٥
معاويه بن ابى سفيان ١٠٤
معاويه بن عبدالكريم الضال ٤٨
المعتصم ٩٧
معمر بن راشد ٤٢
معمر بن المثنى (ابو عبيدة)
معن بن زائده ٣٧
مغيره بن بردزبه ٨٤
مغيره بن شعبه ١٤
مقاتل بن سليمان ٣٦ - ٣٨
مكحول ١٥
مكى بن ابراهيم ٨٦
مناوى ١١٣
موسى عليه السلام ٣٩
موسى جارالله ١٢ - ١١١
مونتسكيو ٥٧
الموفق بن المتوكل
مهدى عباسى ٣٧
ميتريداتس ٢٩
ميسره بن عبدربه ٣٨
نافع المدنى ١٥ - ١٧ - ٧٥ - ٧٧
نافع بن عمر المكى

Из фондов Российской Национальной библиотеки

تحذير المسلمين من الاحاديث المو-
ضوعة ۴۰
تحفة الباری شرح صحيح البخاری ۶۵
تدريب الراوی شرح تقريب النووی
۸-۱۲-۲۴-۲۵-۲۷-۳۱-۴۲-۵۸
تذكرة الحفاظ ۱۷-۲۵-۴۹-۷۲-۸۳-۸۴
تذكرة الموضوعات ۴۰
الترغيب و الترهيب ۱۱۱
تزيين الارائك بمناقب مالك ۸۱
التعقبات على الموضوعات ۴۰
التعليق الممجد شرح الموطاء ۷۶
التعليم والارشاد ۱۱۲
التفسير الكبير ۹۰
تفسير الكلبی ۳۸
التقريب والتيسير لمعرفة سنن
البشير والنذير ۱۲ ـ ۲۰
تنبيه الغافلين ۳۸
تورات ۹۳
توحيد مفضل بن عمر ۳۷
تيسير الوصول الى معرفة الاصول ۱۱۱
الثلاثيات ۹۰
جامع الاصول لاحاديث الرسول ۱۰۷
ـ ۱۱۱
جامع ترمذی ۱۰ - ۱۲ - ۵۸ - ۷۱
جامع سفيان ثوری ۷۵
الجامع الصغير ۹۰ ـ ۱۱۱ ـ ۱۱۲
ـ ۱۱۳ ـ ۱۱۵
الجامع الكبير ۹۰
جامع المسانيد ۱۰۷
الجمع بين الصحيحين ۱۰۶
الجمع بين كتابی الكلاباذی وابی
بكر الاصبهانی ۶۷
جمع الجوامع ۱۰۸
جمع النهاية فی بدء الخير والغاية ۶۶
جوامع الكلم ۱۱۲
الجواهر المنيفة فی ادلة ابی حنيفه ۱۱۳
حاشية السندی ۶۵
الحقائق مما فی الجامع الصغير والمشا-
رق من حديث خير الخلائق ۶۷
خلاصة تذهيب الكمال ۴۹
الخصائص ۱۰۴
خلق افعال العباد ۹۰
دائرة المعارف ۱۰۸ ـ ۱۰۹
درجات مرقات الصعود ۷۰
راموز الاحاديث ۱۱۳
الرد على القدريه ۱۱۳
الرسالة المختصره ۱۲
زاد المعاد ۷۲ ـ ۷۳

Из фондов Российской национальной библиотеки

الاربعون حديثا ١١١
ارشاد السارى شرح صحيح البخارى
٦٤-٦٥-٦٩
اسامى الصحابة ٩٠
الاستيعاب فى معرفة الاصحاب ٤٩
اسد الغابة فى معرفة الصحابة ١٤
-٤٩
اسماء رجال البخارى ٦٧
اسماء الرواة ١٠٤
الاسماء والكنى ١٠١
الاسماء والكنى ١٠٥
اسنى المطالب فى احاديث مختلفة
المراتب ٤٠
الاشربة ٩٠
اشعة اللمعات شرح المشكات ١١٤
الاصابة فى تمييز الصحابة ٤٩
الاعتبار فى بيان الناسخ و
المنسوخ من الاخبار ٤٠
الاعلام بمن ذكر فى صحيح البخارى ٦٧
اعلام الموقعين ٤٥
اغانى ٢٩-٧٨
افادات الكرام ١١١
افراد الشاميين ١٠١
الفية العراقى ١٢

الامالى ٧٤
انجاح الحاجة شرح سنن ابن ماجه
٧٣
اولاد الصحابه ١٠١
الفيه فى اصول الحديث
اوقيانوس
اوهام المحدثين ١٠١
ايساغوجى ٥٦
البداية والنهاية ١٠٩
بدء المخلوقات ٩٠
بر الوالدين ٩٠
بلوغ المرام من احاديث الكلام ١١١
بيك بر حديث شريف شرحى ١١١
تاج العروس
التاريخ ١٠٥
التاريخ الاوسط ٩٠
تاريخ بخارا ٩٠
تاريخ الثقات والضعفاء ٩٠
التاريخ الصغير ٩٠
تاريخ قزوين ١٠٦
التاريخ الكبير ٨٥-٩٠
تأويل مختلف الحديث ٤٠
تجريد الصحاح الست ١٠٧
التجريد الصريح ٦٦

Из фондов Российской национальной библиотеки

الفتوحات المكية ۱۱
الفتوحات الوهبية ۱۱۱
الفصل لابن حزم ۳۸ - ۸۴ - ۸۶
فضائل الانصار ۱۰۳
الفوائد ۹۰
الفوائد المجموعة فى الاحاديث
الموضوعة ۴۰
قاموس الاعلام ۱۰۸ - ۱۰۹
القراءة خلف الامام ۹۰
قرة العين فى ضبط اسماء رجال
الصحيحين ۶۷
فرق حديث ۳۹
القول المسدد على مسند الامام
احمد ۱۱۳
كامل المبرد ۲۹
كتاب سيبويه ۳۰
كشف الظنون-۶۲-۱۰۲-۱۰۹
كنز العمال فى سنن الاقوال و الا-
فعال ۱۰۸ - ۱۱۳
كنوز الحقائق فى حديث خير الخلائق
۱۱۳
الكنى ۹۰
الكنى ۱۰۴
الكنى و الاسماء ۴۹
اللآلى المصنوعة فى الاحاديث المو
ضوعة ۴۰ - ۱۱۲
اللباب ۴۰
اللوامع البينات ۱۱۳
ما اعرب شعبة على سفيان وسفيان
على شعبه ۱۰۴
ما تفرد به اهل الامصار ۱۰۳
مبارق الازهار شرح مشارق
الانوار ۱۱۳
المبسوط ۹۰
المبسوط ۸۰
المجالس السنية ۱۱۱
المجتبى ۷۰
المجتنى (المجتبى)
المجموعة الكبرى ۷۲
مختصر جامع بيان العلم ۱۰ - ۲۰
- ۴۷ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳
المختصر فى تاريخ البشر ۱۰۸
المراسيل ۱۰۳
مرقات المفاتيح شرح مشكات المصا-
بيح ۱۱۴
مروج الذهب ۶۶
المسائل ۱۰۳
المستدرك للحاكم ۵۹

Из фондов Российской Национальной библиотеки

الزهد ١٠٥
زهر الربى ٧٠-٧١
السراج المنير شرح الجامع الصغير ١١٢
سنن ابن ماجه ٢٠-٥٨-٧٢-١٠٧
سنن ابى داود ٥٨-٦٩
السنن الصغرى (المجتبى).
السنن الكبرى ٧٠
سنن النسائى ٥٨
شرح ابى الحسن السندى على النسائى ٧١
شرح ابى الحسن السندى على سنن ابن ماجه ٧٣
شرح بلوغ المرام للقنوجى ١١١
شرح تراجم ابواب البخارى ٦٧
شرح الحفنى على الجامع الصغير ١١٢
شرح زرقانى ١٢ - ٧٦
شرح على القسطمونى ١١١
شرح نووى ٣١-٣٣-٥٩-٦٩
شمائل النبى للترمذى ١٠٥
شمسيه ٥٦
صحيح ابن حبان ٥٩
صحيح ابن خزيمه ٥٩
صحيح البخارى ٩ - ١١ - ١٣-١٤ - ١٩ - ٢٨ - ٣٦ - ٤١ - ٤٦ - ٥٤ - ٥٦ - ٥٨ - ٥٩ - ٦٨ - ٧١. ٧٢ - ٧٧ - ١١٥
صحيح مسلم ١١ - ١٩ - ٢٨ - ٣٣ - ٣٦ - ٤٦ ٥٨ - ٦٨ - ٧٢ - ٧٧
الطبقات ١٠١
طبقات الحفاظ ٤٩
طبقات الشافعية ٩٠
طبقات الفقهاء ١٠٢
طبقة المدلسين ٢٤
عرف زهر الربى ٧١
العلل ١٠١
العلل ١٠٥
عمدة القارى ٦٣ - ٦٤
عمرو بن شعيب ١٠١
عمل اليوم والليلة ١٠٤
علوم الحديث ١٢ - ١٣ - ١٥-٢٤ - ٣١ - ٣٩
عون البارى لحل ادلة البخارى ٦٧
غرائب النوادر ٦٣ - ٦٤
فتح البارى ٦٢ - ٦٣ - ٦٤
الفتح المبين ١١١
فتح المغيث شرح الفية الحديث ٥٨ - ٥٩

نزهة النظر فى توضيح نخبة الفكر ١٢
نفع قوت المغتذى ٧٢
النور السارى ٦٥
النهاية فى غريب الحديث ٤٤
نيل الاوطار ٦٧ - ٧٣ - ١١٥
الوجدان ١٠١
الوجدان ٩٠
وفيات الاعيان ١٨ — ٧٩
الهبة ٩٠

Инв. № 27.846
Из фондов Российской национальной библиотеки

مسند ابن راهویه ٤٣
مسند ابی داود الطیالسی ٤٣
– ١١٤ – ١١٥
مسند أبی حنیفه ١١٣
مسند احمد ابن حنبل ٤٣
١١٤ – ١١٥
مسند الامام ٤٣
مسند الدارمی ٥٨
مسند الشافعی
مسند علی ١٠٤
المسند الکبیر ٩٠
مسند مالك بن انس ١٠٣
مسند مالك ١٠٤
مسند منصور بن زاذان ١٠٤
المسوی شرح الموطأ ٧٦
مشایخ ثوری ١٠١
مشایخ شعبه ١٠١
مشایخ مالك ١٠١
المشتبه ٥٠
مشکات المصابیح ١٢-١٠٧-١١٤
مصابیح ابی داود ١٠٢
مصابیح السنة ١١٤
مصباح الزجاجة ٧٣
المصفی شرح الموطأ ٧٦
مصنف حماد
معانی الآثار ١١٥
المعتصر من المنتخب من مشکل
الآثار ١١٥
معجم البلدان ٦٦
معرفة الاوقات ١٠٣
المعمرین ٢٤
مفتاح صحیح البخاری ٦٧
مفتاح صحیح مسلم ٦٩
مقدمة ابن صلاح (علوم الحدیث)
مقدمة عبدالحق الدهلوی ١٢
مقدمة وفیة الاسلاف ١٦
المنار ٩٣
مناسك الحج ١٠٣
منتقی الاخبار فی الاحکام ١١٥
المنظومة البیقونیة ١٢
من لیس له الا راو واحد ١٠١
الموضوعات الکبری ٤٠
موطأ ابن ابی ذئب ٤٢
موطأ مالك ١٧ – ٢٦ – ٤٢ –
٤٦ - ٥٨ - ٧٣ - ٧٤ - ٧٧ - ١٠٧
موطأ محمد بن الحسن ٤١
میزان الاعتدال ٤٢-٤٨ - ٥٠ - ٧٣
الناسخ والمنسوخ ١٠٣

Из фондов Российской национальной библиотеки

Из фондов Российской национальной библиотеки

ТИПОГРАФІЯ ГАЗЕТЫ „ВАКТЪ“ ВЪ ОРЕНБУРГѢ.

33876
910.

Из фондов Российской национальной библиотеки

Татар
3-8839
33876
Из фондов Российской национальной библиотеки

Из фондов Российской национальной библиотеки

Татар.
3-8839
Из фондов Российской национальной библиотеки